

پوغاچوف .

ملا منیر ہادیف .

عرب لغتی و آنک عالماری .

قرآن کریمنی ترجمہ
حقندہ .

امام شاہ احمد ولی اللہ .

«تاریخ عمومی» تنقیدینہ

بر فاراش . ع . عزیز .

آراقی و صوق ہوا .

ذا کر آبوللین .

اسلام مملکتندہ دینی

بر جمعیتناک قراری .

انما المؤمنون اخوة

فاصلحوا بین اخویکم .

عبدالله بن تاج الدین الکچبری .

تورلی بحثلر . عبدالحق

الصانوی، نظر خواجہ، عمر

مادق .

تل . معلم ابراہیم بیکچینتییف .

تربیہ و تعلیم :

« یازو اوراتوچیلر ایچون

یول باشچی » حسن علی .

« پیداغوزیا » احمدجان مصطفی .

« محبت درساری » محبوب جمال

آچورینا . « بزده تربیہ » معلم

رضوان ابراہیمیف .

مراسلہ و مخابرہ :

یکاترینبورخ، بوگولمہ، پاولو-

دار، چافاق، جامبیتی، نامعلوم

و قراسنی اوستروف دن .

تقریض : مولد، حسن خط ،

اساہی الکتب، مر تورلی

بوغوشلی آغرولر و آنلرناک

علامتاری، دیوان حافظ، فن

تدریس، سیبیریا تاریخی،

کچکنہ ہمیش باقچہ سی، ابن

عربی ہم طیبہ النشر فی العشر .

متنوعہ . کوبو حیوان بار؟

حضرت عمر آقچہ سی و باشقلر

مطبوعات ویستفقہ سی .

شریف اللہ .

تمشیل .

شورا

عدد ۶ * سنہ ۱۹۱۲

№ 6

مصری رضاء الدین بن فخر الدین =
ناشری م . شاکر م . ذاکر راہیفلر

والادب» بوندن صوڭ دخى نشر اولنور. نشر اولنورغده، تيوشلى. هر حالده روسيه مسلمانلار ينگ بوندى ژورنالغە احتياجلرى كامل. ايهدى بو مسئله کاغذ اوستلر نده گنه فالهاسون، بلسکه عمل گه ده فويلسون ايدى . معلم : خليل زوقايف . « فازاق ايچى » .

VI

«شورا» نڭ عدد ۱۵ صحيفه ۱۳ نده «عبرتلى سوزلر» فصلنه «عمر، چيت كشيلىر حاللر ينى تيكشروب كچر رلك در جه ده بهاسز دگلدر» دييولمش . بو سوز ظاهر نجه درست اولسه، عادت واخلاقلر ندىن، طبيعت وحر كئلر ندىن استفاده قيلمق نيتى ايله الوغ آدملر نڭ ترجههء حاللر ينى تيكشرمك موافق بر اش اولمازغە تيوشلى . حالبوكه بوندى علملر بو كونده اخلاق و تربيه نقطه سندن الك فائدهلى علملردن صانالور . حسام الدين عبدوشف « اورنبورغ » .

«اداره» :- مقصود، غيبتچيلر قىلندن، مجرد انتقام آلهق وعداوت قصى ايله چيئلر نڭ عيبلر ينى تيكشرمك ديمكدر .

تمغالر حقنده

بورى اويازى، اوفاغوبيرناسى، كيزگانباش وولصى، ايسكى چورطانلى قريه سنده استعمال قىلنه تورغان نامغالر : «||» روشنه قوش چوكچ . «|||» روشنه اوچ تايلاق . «X» روشنده ئهورنه . «O» روشنده بالداق . «|||» روشنه تيمر سه نهك . «۷» روشنده اوچ آياق . قارغاليده مدرسه عثمانيه طلبه سندن غفورجان عثمانى .

تصحيح :

۴ جلد «شورا» مجله سنده مينم امضامله باصيلمش، ناچيز مقاله لر نڭ بعض اورنلر نده مطبه ياكه قلم خطلارى وار . بونى ايسه بونده تصحيح ايتكىچى بولام . ۱۳ نچى سان، ۴۰۸ ص ، «مخابره» قسمنده «قورغون خلق» جمله سىنى ، «قورغون خلق» ديب توزه تلسون . چونكه «قورغون» تارانچى شيوه سنده، چوق يعنى توپ، توپ ديمك اولور . (قورغون نڭ معناسىنى بليم) . ۱۸ نچى سان، ۵۶۲ ص ۲ باغانا ۲۵ سطر «برتمان خان» نى «برتمان جان» ديب وشولوق باغانا ۲۵ سطر «كلگودن» نى «كلگودك» ديب، ۲۰ نچى سان، ۶۱۸ ص ۲ باغانا ۲۷ سطر «۳۰۰ ميليون تورك ملتى» نى، «۱۳ ميليون تورك ملتى» ديب توزه تلسه ايدى . احترام ايله : نظر خوجه عبدالصمد اوغلى . «غالجاتى» . ۱۹۱۲ سنه - ۴ فيورال .

I

ملا منير هادييفى حضرتلر ينگ «پوغاچوف» تاريخى ۱۱ نچى سنه «شورا» سىنگ قابسى عدد ندىن يازبلا باشلا . ندى . بو سؤال اوزم ايچون گنه اولسه ده جواب ندىن باشقه . لرده فائده لنورلر . شونڭ ايچون «شورا» نڭ طشينه جواب يازوڭزنى اوتنه مز . معلم : سيرانى . «چوگچك»

«اداره» :- باشلاب ۲۰ نچى عدد ده درج ايدلى .

II

«شورا» نڭ بر عدد نده «چينا» معلمى رضوان افندى املا كتابى، تاريخ انبيا ومسائل حساب نڭ استخراج يوللر نى اوڭره تكان كتابلر نڭ بوقلغندن زار لانا در . تاريخ انبيا اوفوتمق مکتبه تيوش بولماسه كيره ك . بر نرسه نى اوفوتور ياخود اشلر بولاسه ق ، ابتدا آنڭ فائده سىنى اويلا ب اشكه باشليمز . تاريخ انبيانى ايسه نينده فائده نى ياخود نينده نتيجه نى طودرور ايچون اوفوتورغە كيره ك ؟ اول نرسه بالاغه نينده فائده لى اورلق بيره چك ؟ مکتب ايله تاريخ انبيا آراسنده علاقه ومناسبت يوقدر . يازوب وقت واقچه اسراف ايتوده ده خير بوق . دخى رضوان افندى : «مسئله چغارغە اوبره تكان كتاب روسلرده بار» دى . مين اول كتابنى بورون بله گه نم كى حاضرده روس كتبخانه لر ندىن تاپا آلامام . صوڭره اوچيئلر ندىن صورادم . آنلرده بارلغندن خبر بيره آلاماديلر . مالىنين، بورينين ، كيسيلوفى كيبيلر نڭ قواعد حسابلر ندىن آناستاسييف نڭ رفاؤودستوا وباشقه لر نڭ حساب ميتوديقه . لر ندىن باشقه نى بله يمز ، ديديلر . بو كتابلر هر كى مگه معلوم بولوب برسده رضوان افندى ايتكان موضوعه خاصلاب يازلماغانلر . اڭر ده اول كتابنى رضوان افندى كىمكى و قايده باصلوب نى چيرده ساتلغانلقنى يازسه استفاده قىلوچيلرغە نابوب آلورغە ينگل بولور ايدى . «آچينسكى» ده يوسف .

III

۳ نچى عدد «شورا» ده ا . ش . افندى دىنى مجله گه احتياجهز وارلغن فسقه لىكن غايت آچيق ومعنالى ايدوب آڭلانتش ايدى . واقعا ملتيز نڭ دىنى بر مجله گه احتياجه تمام ير نده در . بوندن بر نچه سنه لر مقدم استاذ محترم داملا عاليه جان البارودى حضرتلرى «الدين والادب» اسم نڭ، اسمى جسمنه موافق بر مجله نشر ايدر گه باشلامش ايسه ده تأسفدر كه مانع لر ظهور ايتدى . احتمال «الدين

۱۵ مارت ۱۹۱۲ سنە

ربيع الاخر ۱۰ سنە ۱۳۳۰

شورا دىر والوغ ھادىسى

پوغاچوف (*)

اچدن تاش و قوملار ايله نغتمش ايدى.

پوغاچوف طوپلارنى گاستىنى دۇورغە ھەم قىزلار مناستىرىنە يىرلىشىدروب شوندىن كرىپستكە آنا باشلادى. قىزلار مناستىرىنىڭ چىركاوندە، يوز اون ياشلىك گىنرال مايور كودراۋتسوف، پوغاچوفنىڭ بويىلە فىرسىز ايتوینی كورگاچ «چىركاۋنى نىك بويىلە فىرسىز ايدەسڭ سىن ۋور؟» دىە ئېچىردى. پوغاچوف شول ھالدىك بو قارتنى ئولتورتوب، ئولكسەسىنى آياق آستىنە تاشلاتتى. كرىپست اچى كشى ايله طولغان، اچىنە اوت توشوب آغاچ بىنلر يانا باشلاغان ايدى. ايكى ياقدىن طوب ايله آتدىرو دوام ايدوب، اچىگى خلقنىڭ تركلىكىدىن امىدلرى تمام اوزولگان ايدى. يىغلاغان ايرلر، خاتونلر و بالالرنىڭ تاوشلرى دىيانى ياڭغراتوب، كرىپست اچى قىامت كوينە اوخشىدىر ايدى. فتنەچىلر ھەردە شەرنى تالىلر، خلقنى ئولتەرلر، آنالرنىڭ قوللردىن آلوب، بالالرنى اوتقە ارغىتالر خصوصاً صاقالىنى فرغان ياخود نەسەچە كىيونگان كشىلرنى بىردە قوتقارمىلر ايدى. يانغىن بىك قوتلنوب كىدوب، پوغاچوفنىڭ اوزى اوچوندە شەر اچندە تورمق قىونغە ايلەندى. شونىڭ اوچون عىسكرىنە، لاگرلر بىنە فایتو ايله امر ايتدى. فتنەچىلر حسابسىز توتقونلرنى اورتاغە آلوب، كوتارە آغانچە تالانغان نرسەلرنى كوتەروب، ارچە قىزىندەغى لاگرلر بىنە كىتدىار. پوغاچوف دە اوزىنە مخصوص تىكلىگان چادر بىنە فایتوب كىردى. خاتونى صوفىە دە اوچ بالاسىلە شول تىرەگە كىترلوب فويلغان ايدى. ۱۱ ياشلىك ايربالاسى

آرچە ياغىنى صاقلاغە ۴۵۰ صالداق و ۲۰۰ آطلى چوواش ايله كىناز پاتومكىن چىغان ايدى. ۷۴ كشىدىن عبارت گىمنازىستلر فرەسى دە شوندى ايدى. پوغاچوف عىسكرى ايكى اول پاتومكىننىڭ آلدەغى فرەسىنە ھجوم ايدوب، بىكىدى وايكى طوبنى غنىمتكە آلدى، صوگرە گىمنازىستلر فرەسىنە ھجوم ايدوب بونلرنى ھەم تارمار كىتوردى. باشلقلرى گانىست مجروح اولوب شاگردلردىن ۱۸ سى فايسى ئولتىردى و فايسى مجروح اولدى ايكى يوز آطلى چوواش برىولى پوغاچوف ياغىنە قاچوب چىدى. كىناز پاتومكىن اوزى ھىچ صوغىشماي، بار عىسكرىلە كرىپست اچىنە كىروب بىكلەندى. شوردەگى آرىستانلر پوغاچوفقە قوشىلچق اولدىلردىن، يانومكىننىڭ امرىلە كوىسى ئولتىرلوب، بعضى گنە قالدردى. قالغانلر اچندە پوغاچوفنىڭ خاتونى صوفىە ايله ۱۱ ياشلىك بر اوغلى وايكى قىزى بار ايدى. بونلر پوغاچوف ظاهر اولغاچ، قزانغە كىتورلوب حبس ايدىلگانلر ايدى.

ھەردىن پوغاچوف عىسكرى قزانغە كىروب، پوغاچوفنىڭ امرىلە قزانغە طوفىز بىردىن اوت تورتىدى و بتون شەرنى اوت چولغاب آلدى.

پوغاچوف قزانغە كىرگاچدە كرىپستنى آلمق اولوب، بار عىسكرىلە شوندى باردى، لىكن كرىپست قاپقالرى بىكلەنوب

(*) باشى ۵ نچى عددە.

فقط، ۲۳ كشي تلف اولوب، ۲۷ كشي مجروح اولدى. كىچ بولدفندن ميخيلسون صوغش اورنده كيچلاب، ايرته بلان قزانغه كىتدى. آرچه فرينه يتكاج پوغاچوف بوگا آكسردن ينه هجوم ايتدى لىكن كناز پاتومكين ميخيلسونغه بار عسكر يله كلوب قوشلدفندن ميخيلسون يا گادن غلبه تاپدى. پوغاچوف بونده ييكلگاج قزانقهنى آرقلوب «سوخايارىكا» اسملى، فزاندن اون چاقروم بر روس اولينه چاقوب كىتدى. آنده بارغاچ يا گادن عسكر چىدى. بار عسكرى ۲۵ بگگه ايرشكاج، قاقچان يوليله يا گادن «سار يتسين» فريره سينه كلوب ۱۵ ايبولك ميخيلسون ايله صوغشقه كرشدى. ميخيلسون بومرتبه ده، بيك آزدانغنه ييكله قالىدى. نظام وانتظام سايه ستده دورت ساعت صوغش بعدنده كوچ حال ايله پوغاچوفغه اوچونچى مرتبه غلبه تاپدى. پوغاچوفنك بارچه طوبى غنيمتكه قلوب، ۲ بگ كشيلى تلى اولدى. بونلرنك كوبره كى تاتارلر هم باشقردلر ايدى. ۵۵ بگ قدرسى توتقونغه توشدى. پوغاچوف اوزى ده آزدانغنه قولغه توشه يچه قالىدى. ميخيلسون طرفندن ۳۵ كشي تلف اولوب، ۱۲۱ كشي مجروح اولدى. بونك ايله قزانده پوغاچوف فتنه سندن خلاص تاپدى. ميخيلسون بيك زور شاداق ايله قزانغه كروب، خاق طرفندن احترامله فارشى آلدى. ايمپيرانور يتسه ميخيلسونغه آلنى يوز كريستيان والوغ بر ير هديه قىلوب، پالكاونيكك درجه سينه مگگردى. آيتسيرانلرنك بعضلرينه كريستيانلر بىردى، بعضلرينه ئولگانچى وظيفلر تعيين ايلدى. بوندىن صوك طنچلاندر اوچون هم فتنه چيلرنى قولغه آلو اوچون اطرافقه واق واق فرقهلر كوندرلدى.

فتنه ده باشلاب يورگان علميف هم محمودى فاميليه سنه كى مسلمانلر ايله بعض روسلرنى ۱۸ ايبولده قزانغه توتوب كتورلدى.

XXX

پوغاچوف اوچونچى مرتبه ييكلگاج، اورمان آره لرينه كروب قاچدى. بونده ايكي كون ياتقاچ اولغنه نك اولك باغينه چىغوب، مانيفيست تاراندى. بومانيفيستده، اوزينك ۳نچى پىطر ايدىكىنى بياندىن صوك بايارلرنى اولتر وگه قوشدى و كريستيانلرنى اوزينه ياردمگه چاقردى. مانيفيست بيك اثرلى اولوب، حسابسىز خلق پوغاچوفغه ياردمگه كلدىلر، كرك نه يرده اولسه اولسون كوزگه كورنگان بر بايار ذاتنى اولتروب تاشلادىلر، يورت يرلرينى ياندروب ماللرينى

اناسينه، انى! نه نه اتى كيله، ديوب فچقردى. اناسى هيچ نرسه انداشمادى بر آزدن صوك پوغاچوف بعض كشير ايله خاتون و بالالرى يانينه كيلوب: «منه اوصال خلقنى قارا سبن، بونلرنى مينم خاتون و بالالرم، ديه اسم چقاردىلر بونلر مينم خاتون و بالالرم توگل، بلكه بنم اوچون جاننى فدا ايتكان يميليان پوغاچوفنك خاتون و بالالرى. شونك اوچون بن بونلرى رعايه يوزوندن ئولترميچه قالدرام» ديدى.

شول آرا ده قزان بتونلاى يانوب بنه يازدى ۲۸۷۳ يورتدن ۲۰۶۳ يورت تمام يانوب بتدى. بارى ياگا بيسته ايله صوكونى تيره لر يگينه سلامت قالىدى. ۱۶۲ كشي ئولترلوب، ۱۲۹ كشي مجروح اولدى. ۴۸۶ كشي هيچ خبرسىز يوقغه چقدى. سلامت قالغانلرنك كوبسنى پوغاچوفنك لاگرينه قوب ايلتادى، ۱۶ چيركاو تهريلرى و قيمتلى نرسه لرى تالانغان صوك قسدا ياندرلدى، چيركاو آلطارلرينه (مجرابلرينه) كروب صفغان كشير شونده ئولترلدى.

شول آرا ده قزان مسلمانلرى اسمندن بر نچه كشي پوغاچوفغه بوله كلر كتوردىلر. پوغاچوف اورندقه اولطركان حالده بوله كلرينى قبول ايتدى و اظهار صداقتلر يچون مسلمانلرغه تشكر ايلدى. صوكره لاگرينه كتورلنگان كشيرلرگه صداقت يمينلرى ايتدردى. عسكرينك هر فرقه سينه اوزى يوروب، توغرىلق ايله خدمت ايلدكلر يچون تشكرلر ايلدى. شهردن كتور و لنگان ۱۵ ميچكه خمرنى اچهرگه قوشدى. مقصودى: بوندىن صوك ينه كريستنى آلورغه بارمق ايدى. لىكن مقصودينه بته آلمادى، شادالانشوب اچوب اوطورغانغنه ۸۰۰ صالدا ت ايله ميخيلسوننك كيلو خبرى ايشتلدى.

XXIX

ميخيلسون، قزانده بويله حاللر بولغاندر، ديوب اوينده كتورميدر ايدى. فقط كلوب يتهرگه ۴۵ چاقرم بير فالقاچ، بويله كيونچلى حاللردن خبر آلدى. پوغاچوف قزاندىن يدى چاقرم يرده «سار يتسين» اسملى روس اولنك ميخيلسوننى فارشى آلوب صوغشقه كرشدى. پوغاچوف عسكرى شويله غيرت و اخلاص ايله صوغشديلرگه ميخيلسون عجبكه قالىدى. بيش ساعت قاتى صوغش صوكنده پوغاچوف عسكرى قاچارغه يوز توتدى. ميخيلسون ۲ چاقرم قدر قورا باردى. كوب يول كيلوب ائلىرى ارغانلقدن آرتوق قورا آلمادى. پوغاچوفنك ۸ يوز كشيلى ئولترلوب، ۷۳۷ كشيلى توتقونغه توشدى و ۸ طوبى غنيمتكه قالىدى. شول حالده ميخيلسون طرفندن

تالاديلر، چوواشلر و چوققغان تاتارلر، پوپلر ينى اولتروب، چيركاولر ينى ياندرديار.

پوغاچوف «چويل» شهر ينى آلوب، ۋويۇد ينى آصدى. باشده مقصودى مسكاوگه بارمق ايديسهده، اول فکردن دونوب «ۋولغه» بويلا توب جنوب كه نابا كيتهرگه اويلادى. مقصودى، پيرسيه گه يا كه قوبان تيره سينه قاچوب فوتولمق ايدى. بتون ۋولغه بويى قيام ايدوب، اولگى گه قاراغانده فتنه نيجه اولوش زورايوب كيتدى. تركيه ايله «كچوك فاينارجه» معاهدسى باصالوب، حكومت شادلانوب تورغانده بتون شادلىق، قايفوغه ايله ندى. ايمپيراتور يتسه، كناز اشچير باتوفنى عسكر باشلغندن نوشروب، كناز گاليتسين نى بيلگولدى.

۲۰ ايبولده پوغاچوف «فورميش» شهر ينى آلوب كوب دوۋارانلرنى هم كاميندانت ايله بر آيتيسيرنى توتوب آصدى. شوندهغى عسكر بارسى پوغاچوف ياغينه چقديلر. بوندىن كيتوب، «آلانور» شهرى آرقلى ۲۷ ايبولده «آرانسكى» شهر ينه كلدى. بوندهغى خلق پوپلر ايله برگه ايكهك وتوز ايله فارشى آلوب شهرگه كرتديلر. پوغاچوف بونده اوچ كون توروب، اوچيوز قدر دوۋارانلرنى توتوب آصدى. ۳۰ ايبولده بوندىن «پينزه» شهر ينه كيتوب، خلق ايكهك نوز ايله فارشى آلديلر. صافچى صالدا تلبار چهسى پوغاچوف ياغينه چقديلر. شهرنگ كاميندانتى ۱۲ دوۋاران ايله برگه اوزينك ايوينه كروب بېكلانوب، شوندىن آنا باشلادى. پوغاچوف، ايوينه اوت توروب بارچه سيني شونده ياندروب اولدردى. بونده بر موژيكنى ۋويۇد ياصاب اوزى عسكر يله «ساراتاو» شهر ينه كيتدى. يولده بارغانده «پيطروۋسكى» شهر ينه كروب خلقى ايكهك نوز ايله فارشى آلديلر. ۶۰ آغوسته «ساراتاو» غه اوچ چاقرم يتمس باروب نوقتالدى. بارچه شهر خلقى هم صالدا تلبار اقرون، اقرون پوغاچوف ياغينه چيغوب كاميندانت «بوشناق» ياننده بارى آلتمش قدر صالدا تالدى. پوغاچوف ۱۲ بنگ عسكر، ۱۳ طوب ايله كرپيستنى چولغاب آلدى. بوشناق آلتمش صالدا تال ايله كرپيستندىن چغوب و آلتى ساعت صوغشوب پوغاچوفنگ محاصره سيني كيسوب چقدى، تونله ايدل يازينه باروب، بارچه خزينه نى كويمه لر ايله استرخانغه كوندروب، اوزى سار يتسنغه كيتوب ۱۱ آغوسته باروب يتدى. پوغاچوف سارا طواده كوب دوۋارانلرنى آصفان و تالاغان صولك، بر موژيكنى شهرگه كاميندانت ياصاب، ۹ آغوسته چغوب كيتدى. يولده عسكرى يكرمى بنگه يتوب «دوبوفكه» شهر ينى آلدى.

۱۷۷۵ يىلنگ ۱۰ نچى غنوارنده بتون «مسكاو» خلقى جيبولغان حالده پوغاچوفنگ هم پوغاچوف ايله برگه بولغان بيش يولداشپنگ باشلارى اوزولدى. صولك.

عرب لغتى و آنڭ عالملىرى .

سيبويه، هند لسانينه مخصوص اولان قاعدلر ايله آشنا اولدىغىدىن صوك شوكا تطبيق ايدوب عرب لسانينڭ نحوينى مستقل بن فن روشينه قويدىغى مرويدر.

سيبويه نڭ شاگردلىرى: ابوالحسن الاخفش، قطرب و باشقىلردىر. اخفش ايسه ياش جھنچە سيبويه دن الوغ ايدى. سيبويه بعض حرفلرنى ساقاوسويلا دىكىدىن سوزى گوزل دگل ايدى. سوزينه كوره قلمينڭ اثرلى ايدىكىندە اتقاق واقعدىر. كنديسى فاضل و عاليجناب بر آدم اولدىغى حالده هجو و مسخره سى ايله دنيانى بيزار ايتەش و هر بر الوغ آدمنى هجو قيلمىنى اوزينه عادت ايتەش اولان بشار بن بردگە مدارا قىلورغە مجبور اولەش، سوزينه اعتماد قىلمادىغى حالده تىلنى كيسمك قىلدى ايله بشار شعرلرى ايله استشهاد ايدىر كى كورلمشدر.

شهرتى شائع اولدىغىدىن صوك كندىنڭ مسلكى اولان بصريين مذهبە رواج و يردىرگە موفىق اولمق اميدى ايله اوزى نڭ وطنەشى اولان وزىر يحيى برمكى حضورينه «بغداد» غە سفر ايتەمشيدى. برمكىلر اوز وطنەشلىرينە غايت التفاتلى و فارس خلقلىرىنى هر كىمدن اوستون كورمك عادتلرى اولدىغىدىن وزىر، سيبويه نى احترام ايله فارشو آلدى ايسە دە شول وقتدە وزىر نڭ ايكنچى وطنەشى و كوفە مذهبينڭ رئيسى اولان كسائى، خليفە سرايندە محمد الامين شەزادەغە معلمك قىلور و شول سببلى خليفە حضورندە قىلدى بلىند اولەمشيدى. بصريين ايله كوفيين مذهبە منسوب آدملىر آراسندە مخالفت كامل اولدىغىدىن سيبويه اوز مسلكينى گوزل كوستىرگە طريشىدىغىندە كسائى بوگا مدافعه ايدىر و كوفيين مذهبى حمايت قىلور ايدى.

اوشبو سببىدىن خليفە سرايندە، هارون وا كابر حضورندە بو ايكنى مذهب باشلىقلرى آراسندە «مسئله زنبوريه» ديه مشهور اولان نزاع ظهور ايتدى.

عربلر: «كنت اظن ان العقب اشد لسعة من الزنبور

سيبويه. (عرو ابو بشر بن عثمان بن قنبر). فارس قومندىن اولوب ايراندە «بيضا» شەرنده دنيباغە كلى و «بصره» شەرنده طور و بوزدە آلتەش بر (۱۶۱) تار يىغىندە وفات ايتدى. حديث و تفسير علملىرىنە رغبتى توشوب حماد بن سلمه (۱) حضورندە حديث اوقورغە باشلامشىدى. بر حديثنى لحن ايله اوقودىغىندە حماد تنبيه قىلدىغىدىن متأثر اولوب لحن بلاسندن قورتولمق قىلدى ايله نحو علمى تحصيل ايدىرگە كىردى و شول عصر نڭ الوغ استاذلردىن اولان خليل بن احمد، يونس بن حبيب، عيسى بن عمر، ابوالخطاب الاخفش و غيرلرنڭ مجلسلارندە استفادە ايتدى.

سيبويه، مستعد و ذكى بر آدم اولدىغىدىن نحو علمندە زمانەسىنڭ فرىدى اوله رق يتشىدى اوزىدىن مقدم و مؤخر كامش عالملىرنڭ علملىرىنى اولدى. بصريين مذهبينڭ امامى اوشبو ذاتىر.

الڭ كوب استفادە ايتەش استاذى خليل اولوب خليل ايسە كنديسىنى سوهر، مجلسيە كلىكىندە هيچ كىمگە ايتامكە اولان؛ «مرحبا بزائرلايمل» سوزينى بوگا ايتور ايدى.

خليل شاگردلىرى آراسندن الڭ عالملىرى سيبويه، نضر بن شمىل، على بن نصر الجهمى، مؤج السدوسى ديه مشهور دورت كىمەسه اولوب بونلر آراسندە نحو علمندە ماهرلرى سيبويه، لغتدە ماهرلرى نضر بن شمىل، شعر ايله لغت نڭ ايكنى ماهرلرى مؤج، حديثدە ماهرلرى على الجهمى ايدى. مبرد: «نضر بن شمىل ايله اخفش گە نسبت ايله علم نحوه سيبويه ايله حماد بن سلمه بلىند ايدىلر اما حديث علمندە بو دورت عالملىرنڭ بيوكلرى نضر بن شمىل ايدى» ديه مشدر.

(*) علوم عربيە همده حديث عالملىرنڭ الوغلىرىدىن اولان بوذات ۱۶۶ دە وفات ايتدى. ابن تيمية. رحمت الهية رسالەرنى، اسمى وار.

فاذا هو هي» ديه مرفوع سويليلرمى يوقسه: «فاذاهو اياها» ديه منصوب استعمال قبله لرمى؟ سيبويه اولنگى صورتنى اختيار ايدوب باشقه احتمالننى درست كورمادىكى حالده كسائى هر ايكيسينى جائز كوردى. ايكى طرفدن دليالمى، مثال و شاهدلىر كتورلديكندن صوڭ، نهايت خايغه حضورينه ايلچى اوله رق كلمش عربلرنى چاقروب سؤال ايتديلر. كسائينىڭ سرايده معلم ايدىكىنى و كنديلرينىڭ احتياجلرى ادا قىلنمق خليفه نىڭ خاطرينى نابمق غه باغلو ايدىكىنى ملاحظه قىلدقلىرىنن عربلىر كسائى سوزى فائده سينه يالان شهادت و بريديلر (۱). سيبويه، مظلوم صورتده ملزم و غايت متأثر اولدى. نهايت «بصره» غه قايتاچق يردده «بغداد» نى تاشلاب اصل وطنى اولان ايران مملكتنه سفر قىلدى و شونده واردىغنده كدرندن وفات ايتدى. مختصر وقتنده باشينى اوز برادرينىڭ آلدينه قويدىغى و كوزلىرى ايله آنىڭ يوزينه قارادىغى حالده:

اخين كنا فرق الدهر بيننا

الى الغاية القصى فهن يامن الدهر

ديه شعر سويلادىكى مرويدر. ياشى آنچق ۳۲ ده و بر روايت كه كوره ۴۰ حدودنده ايدى.

وفات خبرى كلدىكندده كسائى: «بو كيه سه نىڭ وفاتنه بن سبب اولدم كى» ديه تاسف قىلدىغى مشهوردر (۲).

نحو فننده نظيرى كورلماش و هر بر كتابنىڭ آناسى اولمش اثر، سيبويه گه منسوبدر. بونىڭ حقنده زمخشرى:

الا صالى الاله صلاة صدق

على عمرو بن عثمان بن قنبر

فان كتابه لم يغن عنه

بنو قلم ولا ابناء منبر

ديه سويلامشدر. «كتاب» ديه مشهور اولان بو اثرنىڭ اسمى «قرآن النحو» ايدىكى مرويدر (۳).

اوشبو اثرنى نحو عالملىرى كوب مدح ايتمشلىر، شرحلىر و تعليقلر كوب يازمشلىر. بعضيلر، بو تاليفنىڭ مقدم كلمش عالملىر طرفندن يازلمش اثرلرنىڭ مجموعه سى اولوب فرق قدر آدم خدمتى سببندن ميدان غه چيقديغنى و صوڭره يالنگز سيبويه گه منسوب اولدىغنى سويلرلىر. بعضيلر گه كوره ايسه

سبويه، عيسى بن عمرنىڭ (ترجمه سى اوتدى) «الجامع» اسملى كتابن آلوب، خليل و باشقهلر سوزلىرى ايله اوزايتمش و بونىڭ سببندن اوشبو اثر ميدان غه چيقمش، «الجامع» كتابى تماما بونده درج ايدلمش دييورلر. حقيقت حالده بوروشك گوزل و كامل هم ده بيوك بر كتاب يازلمقى ايچون سيبويه عمرى كفايت فيلورلق دگلدر.

«كتاب»، ايلك مرتبه اوله رق آلمان ياده اولان «جمعيه شريفه» مجموعه سنه و صوڭره درانبورغ اعنه ادى ايله پيتربورغ، ژيانا، پاريز، اكسفورد و اسكوربال كتبخانه لرنده اولان ايسكى نسخه لار ايله تصحيح ايدلوب ۱۸۸۹ ده ايكى جلدده «پاريز» ده و اىڭ صوڭ مرتبه ۱۳۱۶ ده مصرنىڭ «بولاق» مطبعه سنده باصلدى. بو صوڭ باصمه نىڭ ۱ نچى جلدى ۴۹۲ و ۲ نچى جلدى ۴۳۰ پيتدر. هامشنده ابو سعيد السيرافى شرحى و سزق آستنده ده شنته رينىڭ «شواهد» شرحى قويلمشدر. سيبويه، فاضل و عاليچناب آدم اولدىغندن «بغداد» ده

اولان مناظره نى، خصوصا كسائى گه طرفدارلىق ايندكارلى سببندن حقينى ضائع ايتمكلر ينى اوز حالينه لايق كورمادى، بتون مذهب اهليلنه حقارت اولدىغندن بو معامله دن عارلاندى و اوشبو سببندن وفات وقتنده، نسخه سى يالنگز برگنه دانه دن عبارت اولان «كتاب» نى اوز يانينه لحدكه كومار گه وصيت ايتدى و وصيتى ده اورنينه كتورلدى. بونى ايشتىكندده شاگردى اولان ابوالحسن الاخفش فارس مملكتينه واروب سيبويه نىڭ وارثلرينه اوتوز آلتون (روس آفچه سينه ۱۱۲ صوم ۵۰ تين) صرف ايتمكه قبرينى فازيتوب كتابنى آلدى و خطاطلار واسطه سى ايله دنياغه نشر قىلدى. «كتاب» نى يازمق و ترتيب ايتمك مننى سيبويه اوستنده اولسه بو كونده دنياغه اوله ق مننى ده اخفش اوستنده در. اگرده اخفش بويله اجتهاد ايتماش اولسه ايدى بو كتاب كوبدن چروب بتش اوله چق ايدى.

«كتاب» نى سيبويه حضورنده اوقوب تمام فيلوچى ذات يالنگز ابوالحسن الاخفش اولوب شوندىن باشقهلر تامن روايت قياورغه موفق اولمامشلىرىدر.

* *

«سبويه»، اولنگى حرفنىڭ كسرى، ايكنچى ويشنچى حرفلرنىڭ سكونى، اوچونچى و دورتنچى حرفلرنىڭ فتحى ايله فارسى سوزى اولوب «سب» ايله «ويه» دن مركبدر. سيبويه آلما ياراتدىغندن يا كه يوزلىرى آلما مثالنده گوزل اولوب قزاروب طورديغندن شويله لقب و يرمىلىر. «سب»

(۱) القول هو ما قال سيبويه. معنى اللبيب. ص ۴۸.

(۲) كسائى ۱۸۳ ده وفات اولدىغندن سيبويه حقنده: «۱۸۸ ده

يا كه ۱۹۴ ده وفات ايتدى» ديولمش، روايتلر حرس اولماز.

(۳) الدهر. ج ۲ ص ۴۰۴.

يونس افراط در جده علم گه حريص بر آدم ايدى .
بر اورنده اهميتلى بر سوز ايشتد بكنده اونود لماسون ايچون
يازوب آلورغه قصد ايتسه ده كاغد نابلمادى . يونس ايسه
شول حالنده فالورغه رضا اولماد يغندن مذكور سوزنى قولينه
يازمش و اوينه قايتد يغندن صوگ كاغده كو چروب قويمشدر .
يونس : « اگرده اقتدارم اولسه ايدى قيامت كوننده
آدم عليه السلام غه : - الله تعالى سرگه جنت ويردى اما شجره نى
حرام قيلدى سز شوگا اقدام ايتد يگزده بزم جنتدن اوشبو
بلا دنيا سينه سورلمك مزگه سبب اولدگز - ديه ، يوسف عليه
السلام غه : - مصرده اولديغك وقت سنك حسرتك ايله اغلاب
آناك يعقوبك كوزارى بتدى ، حالبوكه ايكي آره يالديكز
اون مرحله لك مسافه ايدى ، اوزكناك سلامت ايدككنى
بيلدروب خبر يبارمش اوله ايدك نه اولور ايدى ؟ - ديه ،
طلحه ايله زيبرگه : - على كه مدينه ده بيعت ويردكزده عراقه
بو بيعتكزنى بوزدكز ، بو آراده على نه كبنى بوزوق اش
اشلامش ايدى ؟ - ديه صورر ايدم » ديه هر وقت سويلار
ايدى .

لطائف

۱۳۳

عادتى آدملردن برى بر غزته اداره خانه سينه واروب
خاتونينك وفات ايتد يكنى غزته كه درج ايتمكلرينى اوتنور .
ادارده ايسه : « غزته كه بيوك و مشهور آدملر وفاتى غنه
يازلمقه در ، اكرده هر كيمناك وفاتى يازلور اولسه اول وقت
غزته ، ميتريقه دفترى اولور » ديه بونك رجاسينى قبول
ايتمازلر . آخرنده بو آدم آفچه ويروب يازدرمق اولور .
غزته كه بو درجه ده طريشوب يازدرمقنده اولان حكمتنى
بيلور ايچون غزته نك مديرى صورر . مذكور آدم ده :
« غزته خبرلى يالان اولدر ديه ايشتم ، شونك ايچون
غزته ده خاتونينك وفات ايتد يكى يازلوب چيقسه ، خاتونينك
اوده سلامت حالده اوطورد يغنى كوره چكمنى اميد ايتمكه يم »
ديه جواب ويرمش .

ايله « بويه » دن مركب ايدى ، ياش وقتنده آناسى : « سندن
آلما ايسى كيله » ديمكنى مشعر اولان « سبب بويه » ديه
سوديكندن شونك ايله مشهور اولدى و صوگزه تخفيف ايچون
« سيويه » صورتده استعمال قيلندى ، دييو چيلرده وار .
سيويه نك سلقى اعتقادنده اولديغى حقنده بر روايت
كوردك ، انشاء الله مذكور خبر درستدر .

يونس النحوى . (ابو عبدالرحمن بن حبيب البصرى) .
نحو عالمرينك الوغلرندن و بصريون مذهبينك املرندن
اولان بوذات يوز سكسان ايكنچى (۱۸۲) ييلده وفات ايتدى .
وفات اولديغنده ۵۸۸ ، ۹۲ ، ۹۸ ، ۱۰۲ ياشنده ايدى
دييو چيلر وار . خاتون آلمادى ، جاريه آسرامادى و علمدن
باشقه شى ايله اشتغال قيلمادى .

يونس نحوى ، عرب لغتى جمع ايدوب قر عربلىرى
آراسنده يوردى و نحو علمينى ده ابو عمرو بن العلان ،
حماد بن سلمه دن اخذ ايتدى . سيويه و كسائى ، فراء
و ابو عبيده ، ابو زيد الانصارى و باشقه لر كنديسينك شاه
گردلرى جمله سندنر .

سيويه ، « كتاب » ده بوندن كوب شيلرر و ايت ايدر (۱) .
نحو علمنده تفرد ايتمش خصوصى مذهبلىرى وار ايدى .
« بصره » ده طوروب تعليم ايله شغللندى ، حلقه سينه علوم
عربيه شاگردلرى جمع اولور ايدى . شعر و شاعرلرنى
انتقاد ايتمك ايله شغللنسه ده كنديسى شعر سويلاماش
يا كه آز سويلامشدر . اوشبو مناسبت ايله « غانى » ده
بونك اسمى كوب اورنده مذكور .

اوز شعرى اوله رقمى يا كه تمثلى طريقى ايله مى اوشبو
شعرلرنى سويلاد يكى روايت قيلنور :

رب حلم اضاعه عدم الما -
ل وجهل غطى عليه النعيم .

شيان لوبكت الدماء عليهما
عيناي حتى يؤذنا بذهاب
لم يبلعا المعشار من حقيهما
شرح الشباب و فرقة الاحباب .

كتاب معانى القرآن ، كتاب اللغات ، كتاب الامثال ، كتاب
النوادير الصغير و غير اسملرده تاليفلرى اولمش ايسه ده
بونلرناك سلامت اولوب اولمادقلرى حقنده معلوماتم يوق .

(۱) كانيه ده هم ايكى اورنده اولسه كرك اسمى مذكور هر .

امانت اولمق افتضاسیله قرآن کریمی تفسیر و ترجمه .
(عینا)

X

«وما ارسلناک الا رحمة للعالمین». شو اجبار معنی اولان آیت کریمه ننگ فیوضات معنویه سندن، عالمیندن ذره اچیز اولان بنده، بحرلره نسبتله اگ مکر خرده ییئر واسطه سیله بیله کورله بیلیمه چک بر فهم و ادراک وار ایکن او شبو آیتدن فهم ایدلن نهاییه سی یوق بحر رحمتدن بر قطره به بنده جدی امیدم وار ایکن. شو آیتک حقایق معنویه سینی بالتفصیل بیان ایدر قرآن کریمی، لا اقل تقدیس ایتیمک سائقه سیله، باقینلرده، قانون مؤید اولان قرآن عظیمی ترجمه حقیقه مذاکره ایچون محترم «شورا» ده اورن و برلرکنه تشکر ایدوب، بن دن دگل بو مسئله ده باشلری کوربه اش کورگان توبلی عقل و علم صاحب لری روحیه حرکت ککن فلرلر دوکلمش قاره لردن حقیقت ظهور ایدر امیدیه، بنده او شبو تعاطی افکار میداننده اداره لسان قلم ایتیمگه جرأت ایتدم.

ظنمه کوره قرآن بلیغه نسبتله، مسئله اوندی اهمیتلی درکه؛ اقتدارم اولسه ایدی مقاله مگ هر جمله سی یاز یله چق بیره یوزلرله جمله لر یازاردم.

اوشبو ساکن اولدیغمز کره ارض، حسابی یوق اجرام سماویه دن بری اولدیغی حالده، قانون جذب الهی به انقیادله هیچ بر دقیقه یی تخلف ایتمکسزین، فضاء غیر متناهییه استیعاب ایدن بحر اثیر رحمتده جریان ایدر، حسابسز مخلوقات خزینه سیله تولمش برسینه الهیه ایکن! حکیم مطلق حضرتلری ارضه اولان بونجه مخلوقات و حکمت خزینه سین بوش و مهمل اوله زق براندیمی عجا! حاشا بلکه مخلوقات الله دن استفاده، آنلری تصرف و تدبیره استعداد قوه سی طبیعتنده تودیع اولنمش، شو قوه واسطه سیله ملائکه به اوستون اولاره ق قبله گاه اولمش، شو کند مزدن تشکل ایدن نوع انسانی کره ارضه «خلیفه» اولمق صفتیه تصرف ایتیمک اوزره تعیین ایتدی. او یله ایسه مخلوقانده تصرف انسانه تودیع اولنمش اولوب، مصلحته موافق تدبیر،

آنلردن استفاده ایده بیلیمکده انسانک ذمه سنه تسلیم اولنمشدر. بو شویله ایکن غالباً غفلت و ذهوله معروض اولان انسان، اشیایی تصرف و آنلردن استفاده شویله تورسون، اعیانا مذکور قوه سیله کندینی بیله تدبیردن عاجز اولور. او یله ایسه حکیم مطلق الله، شو اکثریا جهول و ظلوم اولمقله توصیف ایدلمش عالم انسانیتی، بونجه حدی یوق احوال موجودات بیننده سرگردانی قیلدی؟! هیچ... رحمت مطلقه سیله بونجه عالم ملک و ملکوتی پر فیض ایدن جناب رب العالمین بو کبی موافق حکمت اولمیان تصرفاتدن منزهدر. ایشته شو وجهدن جناب ارحم الراحمین نوع انسانک استعداد فطریه سینی تربیه و تکمیل، بونک نتیجه سی اولان احوال و حقایق اشیاده تصرفه ره نه اولمق اوزره، بدایتی ضبط انساندن خارج فرون دن بیرو، عالم انسانیتده ظهور ایده کلن حسابی یوق امتلره، حسابن بر الله بیلور رسوللر آرقلی قانون بلیغ الهی یا خود شرایع الهیه تبلیغ ایتدی یا که ایتدی شو مختلف عصرلرده تبلیغ اولنمش قوانین الهیه صورتا، بعض ماده سنده زمانچه مؤخراری، مقدم لرینه مفایر ایدیه ده، شو باشقالتق اقتضاء زمان و استعداد ناسه کوره صوری اولوب معنا و روحا بر قانون ابدی ایدی. «لا نفرق بین احد من رسله» صاحب مثنوی جلال الدین الرومی حضرتلری باق نه دیمش؟:

ده چراغ ار حاضر آری در مکان * هر یکی باشد بصیرت غیر آن. فرق نتوان کرد نور هر یکی * چون بنورش روی آری بیستکی نور هر دو چشم نتوان فوق کرد * چونکه بر نورش انداخت مرد اطلب المعنی من القرآن و قل * لا نفرق بین آحاد الرسل. شو معنا واحد اولان شرایع الهیه یی کاملاً تبلیغ اولان و بالذات پیغمبرلره ثابا آنلردن تلقی ایدن اهل علم یا خود اهل کتابه آنا فانا جناب خدا طرفندن عهد لرله تأکید ایدلرک حمل ایدلمش امانتدر. ایشته دفت ایدله چک شی ده شوراسیدر؛ عالم انسانیت اوزرینه هجوم ایتمش بونجه: تفرق، مذلت، هلاکت... هپسی شو اگ مهم اولان تبلیغه قصورن ظهور ایدوب، شو قصور دوام ایتدکجه شبهه یوق شو فلاکتلر دوام ایده چکدر. بوندن مراد اهل علمک شو: شرایع الهیه یی، احوال امم و اسرار موجودات همده تقریرات زماندن عبارت اولان قانون طبیعی به تطبیقه قصور لریدر. شو تطبیق قانون الهی ده اگ مهم مسئله اولوب آیات الله (آیات منزله و آیات کونیه دن عامدر) ده تفکر بابنده وارد اولان متعدد آیاتلر، حسابی یوق

کینه بو مسئلهیه زیادهچه اهمیت ویرلیدی. بیوک اماملرک واقع اولماش مسئلهده فتوادلر امتناعلری ده شو تطبیق اساسنه مبنی ایدی. بناء علیه او عصرلرده نور اسلام شرق و غربده ملل مختلفهیی آز بر زمانده منور ایتدی.

مسلمانلرده معارف نوریله پرنور اولوب سعادت کسب ایتدیله. لکن مع التأسف صوگ عصرلرده سیاسی اختلافلر سببلی اهل اسلام آراسنده تفرق، اختلاف بلیه لری ظهور ایدوب تورلی تورلی مذهبلر ظهوره کلدی؛ بر طرف مسلمانلری دیگر طرف مسلمانلرنی تضلیل و تکفیر ایدر اولدی. هرکس کندی مذهبنی تقویه بابنده کتاب الله، سنت رسولدن دلیل آرار اولدی. اهل اسلام ایچنده حسابی یوق حدیثلر وضع قیلندی. شو تفرق و عداوتی ترویج ایدن بکلر چه کتاب وجوده کلدی. زمانهزه چه عهوما دیورلک اسلام مدرسه لری شو اختلاف، عداوت درس لری ایله استیلاء اولنوب عزیز طلبه نلرک قیمتلی عمرلرینی تضییع ایتدی. تفرق و عداوتدن قویاً نهی ایدر اسلام، اختلاف میدانلی اولوب مسلمانلرده مذلت اسپری اولدیله. یاقین زمانلرده ده کسب قوت ایدوب کتاب الله، حدیث رسولدن کلیاً غفال ایتدی. بونگ ایله برابر انکار اولنه ماز کتاب الله، حدیث رسول ایله اوغراشان ذاتلر هم اولدی. اوشبو عصره قدر ظهوره کلمش متعدد تفسیرلر، بلا عدد کتب احادیث و کتب فقهیه شو مبارک ذاتلرک اثره متلریدر. لکن بونلرده شو اختلاف ایچنده طلوع ایتدیکلرندن تطبیق و بیاندنه قاصر اولدقلری کبی اختلاف ایله تربیه اولنمش امتده بونلری تکمیل شویله تورسون آنلرنی تقدیرده بیله قصورلق ایتدی. شو عصرمه قدر شو بیله دوام ایتدی. حمد اولسون جناب الله نلرک ضمانتی سایه سنده اولسه کیرهک سرمایه ساعاتمز اولان قرآن کریم بزلره ایرشدی، قرآن کریم ایله برابر امانت تبلیغیه ده عصر حاضر اهل اسلامی ذمه سنه نزول ایتدی. ایددی تبلیغ نصل اولور؟ ایشته شوراسنی ملاحظه ایدله لم.

بو عصرده مطبوعات میدانلی کیگ، فنون و کشفیات جدیده نهایتسز آرتمش اولدیغی جهته قرآن کریمی بیان و تبلیغیه وسیله اولان اسباب، قرون ماضیهیه نسبتله زیادهچه آرتمش اولدیغندن امر تبلیغیه سهولت کسب ایدر. بناء علیه بر قاچ مقدار تکمیل ممکن اولور. قرآن کریمده بری نظم دیگرری بیان (معنی) اولان ایکی جهت اولدیغی ایچون تبلیغیه ده شو ایکی جهت اعتبار اولنور. نظم باقی اولدیغی جهتیله جناب رسولدن صادر اولان روشجه تغییرسز تبلیغ

حدیثلر بونگ اهمیتنی تأکید ایدرلر. تبلیغیه تطبیق تکمل ایتدیلهجه عالم انسانیتده اگ دهشتلی بلا اولان اختلاف بلیه لری آزایه چق، انسانلر بیننده ائتلاف تکمل ایده چک، نهایت دست قدرت ایله یازلمش قانون شرعی، قدرت ایله خلق اولنمش قانون طبیعییه تقرب یاخود انطباق ایتدیله؛ او وقت عالم انسانیت بلکه عالم موجودات حسابی یوق اجرام فضا بحر ائیرده پر نور اولاره ق سیر ایتدیکلری کبی قانون رحمت الیه ده تادبا سیر ایده چکلر، عالم طبیعتکه مخالف خرافی دینلر او وقت اوز اوزندن هباء منشورا حکمنی آله چقلر او وقت قد جاء الحق و زهق الباطل... و ما ارسلناک الا رحمة للعالمین و ده شو مضمونده اولان آیتلرنلرک اسراری ظهور ایده چکلر.

ایشته شو شرایع الیه دن عصر چه اگ مؤخری و آنلری اگ بلیغ اسلوب اوزره جامع اولدیغی جهته اگ مکملی قرون سالفهیه نسبتله استعدادچه تکمل ایتمش و مرور زمانیله ده تکمل ایده چک کافه قرون اخیره امتلرینه موافق اولاره ق تبلیغ اولنانی و بزم دقتمزی جلب ایدهنی ده قرآن کریمدر.

قانون مؤبد اولان قرآن عظیم الشانک نزولی ایله یوقاریده بیانی کیچمش امانت تبلیغ او بابده اگ مهم اولان تطبیق ده اهل قرآن ذمه سنه نزول ایتمش. قرآن معجزه تخلق ایدن بو مسئله بی تماماً بیان ده طبیعی بن عاجزم؛ اما قرآن کریمک کوکلنده رسوخ ایتمش قدسیتی مجبوریتنده سوزم اوزایور ایسه انشاء الله فارغین کرامده عذر می قبول ایدرک مساعده بیوررلر.

عصر سعادتندن عصر مزه دک کیلوب کیچمش اهل قرآن شو تطبیق مسئله سنه اهمیت ویردیلمی عجباً؟! ایشته بونگ جوابی شویله تفصیلی اقتضا ایدر: عصر سعادتده جناب پیغمبر کندیسسی بالذات وقایع زمان، احوال اممه هر مسئله بی دقت اوزره تطبیق ایتدی (قرآن، حدیث، سیر النبی دن آزه چق خبرلری وار ذاتلر شاید شو سوزمی تصدیق ایدرلر). اصحاب کرامده بالمشاهده شو وجهله تلقی ایتدیکلرندن آنلرده شو مسئله ده آرتقچه تشبث و دقت ایتدیله. حتی جزئی بر بر مسئله بیله آنلر قاشنده اجماعی صورتده حل اولنور و هر مسئله ده اهلندن استفسار ایدله رک جدی صورتده تطبیق ایدلور ایدی. اویله ایسه آنلرک نظرده قرآن کریمه تعلق ایدن مسئله نه درجه تدقیقله حل اولدیغی اوز اوزندن معلوم اولور. تابعین و تبع تابعین عصرلرنده

ايدر روشچە کامل بيان و تفسير ايتمک بر فردنک احاطه ايدە بيلماز اسباب مختلفه يه توفى ايتدکندن بر ذاتک بيان و تفسيرى ايله عمومى ساقط اولماز. زيرا بر فرد ترجمه و تفسير اسميله قرآن کریمى بيان ايدر ايکن، بعض آياتده ديگر فردلر اوتە گيدن دها واضح بيان و تطبيقه مقتدر اولورلر ايسه شجه يوق شو آياتده بياناتى تکميل شو فردلردن ساقط اولماز. شوامتدن هر فرد کندی اقتدارى مقدارنچه على حده ترجمهده تفسير يازوب عدد تفاسير کوبه يتمکده فکرمه کوره فائدهلى شع اولمايوب بلکهده اک ضررلى اولان تفرق بليده سينک کسب قوت ايتمه سنه برنچى سبب اولور. «ولتکن منکم امة... ولا تكونوا كالذين تفرقوا و اختلفوا من بعد ما جاءهم البينات» جناب الله ننگ شو دعوت آيتندن صوگ تفرق آيتنى ذکر ايتمکى دعوة الى الخير بابنده تفرقنک قبيح و مضر اولديغنى بليغ روشده افاده ايدر. قرآن کریمى ترجمه و بيان ايسه دعوه الى الخيرنک اک برنچيسيدر. بونک ايله برابر قرآن کریمه عصره کوره اولان بياناتدن اک کامل اولانلرينک بر منظره و بر مجمعده کورلما کيده رواج و مقبوليته برنچى سبب اولور. شويله ايسه بوبابنده مقتدر ذاتلرک مذا کره سيله مقبوليت قازانورلر بر تفسير وجوده کتورمک البته ضروردر. شو نقطه يه مبنى اولسه کيرک ضياء الدين الکمالى جنابلرى اوزينک قرآنى ترجمه ايدە چکنى اتمه اعلان قبول بو حقه فکرمه صورادى.

ايمدى بنده امت اسلاميه دن بر فرد اولديغم جهنتندن اوشبو مقاله ايله شو کندی تلمز ايله قرآن کریمى بيان حقنده فکرمى عرض ايتمه يه مجبور اولدم قبول ايتوب، ايتمه مک اتمک اختيارنده در. فکرمه دوره شو عصرده کندی تلمز ايله قرآن کریمى بيان و ترجمه يي تکميل شو ايکى وجهيله اوله بيلور:

برى بو بابده مقتدر تانولغان ذاتلردن تشکل ايدن ندوه (کاميسيه) واسطه سيله، ديگرى ده بر دینی مجله تأسيس ايتوب شونک صحيفه لرندە و يا خود شو تأسيس ايدلش مجله لرنگ برنده مخصوص بر باب تعين ايدوب شو بابده مذا کره ايتمک ايله ممکن اولور. بو صوگنى طريق شو عصره کوره اک قولاي همده اک مفيددر. قرآنک ابتدا سندن باشلاب مجله ننگ هر عددنده اداره طرفندن عادى تفسير درسلى مقدارى (بر نوع بيانى ايله) درج ايدلوب نشر ايدلرک اقتدارلى ذاتلره عرض ايدلور. بو بابده اطلاعى اولان هر کس اوز عندنده وضوح ايتمش بياناتى مقاله ايله اداره يه افاده ايدر؛

واجب اولور. اما بيان جهتى ايسه مرور زمانيله وسيله اوله بيلور، اسباب آرتدچه تکميل ايدر. (فاذا قراناه فاتبع قرآنه ثم ان علينا بيانه). شو آيت کریمه هر ايکى جهنتک ضرور اولديغنى، همده نظم باقى اولوب بيان جهنتک تکميل ايدە چکنى و بلکهده بر زمان اوله چقینى بليغ صورته افاده ايدر. نظمک بقاسى ضرور ايسه قرائت، رسم جهنتدن نظمه، صوگندن طارى اولان نقصاناتى اکمال ايدوب مصاحفى اصلاح ايتمک البته واجبدر.

بو بابده فاضل موسى افندى طرفندن قوزغانلمش تصحيح قرآن مسئلهسى اک مهم مسئله اولوب ايکى سنه مقدم قرآن شهرنده جمعيت علماء واسطه سيله مذا کره ايدلمکيله اک موافق طريق ايدى. بو بابده موسى افنديگه موفقيت تلهب، شو سوبلمکده اولديغم بيان جهتنه کلهلم:

کافه ناسه تنزير بيورلان قرآن کریمى تبليغ هر اتمه لازم ايسه شو تبليغه اک مهم وجه اولان بيان دن البته هيچ بر امت استثنا اولنه ماز، بو ايسه هر فومه کندی لسانلريله آکلاموقغه باشقه بر شع دگلدر. شو بيانک کامل اولمقى البته مطلوبدر؛ زيرا بيان کامل اولدچه شجه يوق قرآن کریمک مقبوليت ميدانى توسع ايدر. قرآن کریم، قانون طبيعینک تصرفنده اولان اسرار موجودات، احوال اشيا بيننده خليفه اولوق صفتيله تعين اولنان و کندیسى دخى قانون طبيعى يه انقياد ايدن نوع انساننى اشاد ايچون انزال بيورلديغى جهنتدن قرآن کریمى فهم و بيانده شو قانون طبيعى و اسرار موجوداته و قوف ايله متناسب اولور. شو قوف آرتدچه شجه يوق قرآن کریمى بيان و تطبيقده کامللا شور. «ثم ان علينا بيانه». «اولم يسيروا فى الارض فتكون لهم قلوب يعقلون بها». شو آيتلردن برنچيسى جناب الله ننگ تصرفنده اولان قانون طبيعى و اسرار موجوداتک قرآن کریمى بيانه وسيله اولديغنى و ايکنچيسى ده بونلره و قوف کامل اولدچه آيات قرآنيه يي فهم و بيان تکميل ايتديکنى افاده ايدر. ممکن اولدچه کامل اولمقى ضرور اولديغندن قرآن کریمى بيان و تطبيقده (لسانمه ترجمه شو بيان دن باشقه شى دگلدر) هر عصرده شو عصره کوره اک کامل روشده بيانه وسيله اوله بيلور اسبابى (علوم و کشفيات و سائره...) جامع اولان متعدد فردلردن عبارت اولان اتمه تسليم اولنمشدر. شو اتمک بوبابده اش کورمه کى البته لازمدر. ولتکن منکم امة يدعون الى الخير... کافه اهل اسلامه نظرا فرض كفايه اولور ايسهده، قرآنک اولندن آخرنچه مقبوليت کسب

« ملتارنڭ بر معلوم عرفلرغە منسوب بولولاری
اهمیتلیمینی؟ » سؤالن بېررگە مجبور بولام.

اگرده، شمالي آمريقا خلقينڭ تورلی «عرفلر» غە
(ابراهيمف استعمال فيلغان معنی ايله) منسوب بولوبده بر
ملت تشکيل ايتولرن؛ شمالي گيرمانيه خلقينڭ اصلوويان
(بورونغي پروسس اصلوويانلری)، نيمس خلقتدن مرکب
بولسهلرده بر ملت ياصولرن، نيمس، ايتاليان، فرانسوز
خلقتدن مرکب بولوبده شويبتساريه خلقينڭ بر ملت
حاصل ايتولرن، نهايت اصلوويان، مانغول، تورک جنسندن
بولوبده ۋولغا تاتارلرينڭ بر ملتدن بولولرن اعتبارغە
آلسهق - ملتارنڭ طورمشنده «عرق» نيقدر قزغانچ رول
اوينغانن کوررمز.

E. Reklu ده «ملت نرسه؟» اسمنده گي کچکنه رساله
سنده «ياور وپانڭ برنجي ملتلری قاتوش عرفلردن مرکب
بولغان ملتدر» ديب بو سوزنی قوتلی. شول کتابنڭ
آخرنده «کشی، منسوب بولغان راصه - عرقنڭ، سويلشه
تورغان تلبنڭ، دينينڭ، آغا تورغان يلغهلرينڭ . . . قلی
توگل؛ تانو، عقل، جلی کوکلی کشىلرنڭ برگه جيولوی
وجدانغه مبنی بر آڭ، اعتقاد Consience ترکیب ايتهلرکه -
ملیت آنالور» ديدر.

باشقه عالهلرده بر وقتدهده ملیت بله عرفنی برگه
قاتوشدرمیلر. مثلا فيلوسفی، بککرت «فلسفه تاریخ» اسملی
کتابنده «مدنی معنی ده بولا تورغان ملیت مفهومی بله
فنی-طبیعی مفهوم بولغان راصه آرهسنده بر علامت یو قدر»
دی. شوگا کورهده ملتارنڭ قایسی عرفقه منسوب بولولری
مسئله سی برده اهمیتلی بولماغانلقدن، فاذیح افندیڭ
بوطوغروده فلسفه صائمون برده اثرنڭ «کیمچیلکلرندن»
صانار حال یوق. بالعکس مافتارغانغه اورون فلا.

۳- صفر آستونده کتابنڭ يتوشماگان يرلرن سويلهگان
ده، عالمجان افندیڭ تاغی بر «مساھله» سی بار: اولده
«عرق» کلمه سن يالغش استعماليدر. محررنڭ عرق مفهومی
بله «آق، صاری، قارا» شکلی کشىلر آرهسنده بولغان
Физиологическій آيرمالقلرنی آڭلاويدر.

ياڭافن، کشىلرنی موندی آيرمالقلرغە بولودن ايندی
کوبدن آرونغان. نيمس سوسیولوغلرندن پرافيسور هومبولويچ
مشهور «Dep Rassenkamt - عرقارنڭ کورهشی» آدلی
رسالهسنده عرق توغروسنده شوندی فکرلر سويلی (۱):

(۱) ۱۹۴ نچی صحیفه.

ادارهده اڭ معقول بیاناتی ضبط ايدر. بوبابده آشقمق فائده
بیرماس «و قرآنا فرقناه لتقرأه علی الناس علی مکث و نزلناه
تنزیلا» شوبله اولدقده عصرمه کوره قرآن کریمی لسانمه
ترجمه اولدقچه تکمل ايدر. قرآن کریمڭ مقبولیت دائرهسی ده
کسب و سعت ايدر. امام و مدرس شاه احمد ولی الله.
؟ پیروفسکی».

«تاریخ عمومی» تنقیدینه بر قاراش

I

بویلرده ادبیاتمهزده یاڭا چققان اثرلرنی تنقید و تقریض
فیلولر عادت حکمینه کره باشلادی. ادبیات عالمنده بوتریقغه
تابا آدلغان آدمومزنی تبریک ایتمی هیچده حال یوق.

فاتح کریمف جنابلرینڭ «تاریخ عمومی» سی چقار
چقماس، ع. ابراهیمفنڭ «یاڭی اثر» اسملی تنقیدی چغوب
یتدی. بو «وقت» نڭ ۷-۸۷۸ نومرلرنده چققان مقاله دقت گه
آنورلقدر. محررنڭ باشده تاریخنڭ یوللرین، موضوعسین بر
شاعر قلمی بله تنویر ایتوی، يتوشماگان جیرلرنده مفصل
رهوشده بیان ایتوی، عالمجان افندیڭ فکرلی، منطقی درست
اویلارغە مستعد بر محرر ایکانن کورستهلر.

تنقید مانور. لیکن بورونغي رومالولر ایتکانچه
«بالغشو آدملرنڭ خاصهسندن» بولغانغه عالمجان افندیده
بومقالهده خطا فکرلردن آروتوگل. بیگرکده، تنقیدچی محررنڭ
علم تاریخ توغروسنده نظری مسئله لردن آز خبری
بارلغن کورسهته تورغان فکرلر اوچریلر. شوگا کورهده
مین بو مقاله بله بو تنقیددن، بزنگ اوچون مهم بولغان
«تاریخ عمومی» تنقیدندن بوخطالرنی یباررگه طرشماقی بوله.

II

«تاریخ عمومی» يتوشماگان جیرلرن کورستکانده
محرر: «آدملرنڭ تورلی عرفلرغە بولنوب، قای ملتنڭ
قای عرفقه منسوب بولوچیلغن تیکشرو اتنوگرافیه فیننڭ
وظیفه سی بولسهده . . .» جملهسنده عالمجان افندی زور
منطقی خطا قیله. گویا ملتار بر بر عرفقه منسوب بولالر
ایکان. منه شول جهلنی اوقوغاچ مین تنقیدچی افندیگه:

«انسائىتىنى تشرىح جەتتىدىن ھەم فېزىيالوغىغا باغدىن تۈرلى نسل، عىرقلارغا بولگان آنتراپولوگىيە عالملىرى بىك چىتون بىر ھالىدە قالالار. عىرقلارنى آيرو اوچون كىشىلرنىڭ باش سۇياكلارنى اولچاپ وباشقە يىرلرن تىكشۈرۈپ عىزابلانغان عالملىرنىڭ طرىشۇلۇرى ھەمەسىدە بوشقە بولغان. آلاز اوز- لرنچە موندى اصول بلە بىر خىلقنىڭ تەن لرن نىكشۈرۈپ اورطە حساب بلە شول خىلقنىڭ ياملىتنىڭ مخصۇص نقتەلرن تابىقچى بولغانلار؛ اما خىدمتلىرى بىر نىجەدە بىرمى. بىر عالم، گىرمان خىلقىنە مخصۇص نقتە تابدىم دىگانە گنە شۇندابوق آيرمالقلار اصلوويانلردە چغا. بىت، آرىس (аріецъ) لىر آراسىدەدە مانغول غە اوشاغان شافىتى غنە آدملىر تابا آلامز. كۈب وقتدە آنتراپولوغلار تابقان آيرمالقلار بلە аріецъ لرنى بىنى سامغە حسابلى آلامز. شوڭا كۈرەدە جىسمانى ھالىت، تەنلرمنىڭ ياصالوى، توس و عىموما فېزىيا- لوغىيە جەتتىدىن كىشىلرنى عىرقلارغە بولونى بتۈرۈپ، كۈر- نوب طورا تورغان اجتماعى، مىلى آيرمىلرغە غنە بولەرگە كىرك بولا.

بعض وحشى خىلقلىرىنى كۈرستۈپ، بىلكە شۇلدە آرو عىرق طابارغە مەكىن دىپورلار. لىكىن آلازدەدە فاتوشماغان، تەن، فان جەتتىدىن آرو بولغان بىر نىسلىدىن كىلگان كىشىلر تابوب بولمىدىر. شۇلاى ايتوب، بىز ھازىر اكر عىرق سوزن استعمال ايتارگە اويلاساقدە، مەنى مەنىسى بلە استعمال ايتارگە كىرك: طورو اوچون اوز آرا كۈرەش، تارىخى آغوم (پروسىس) نى آلوب باروچى بىر نوركوم كىشىلرنى، جەمىتىنى - بىر عىرق دىب آتارغە كىرك بولا» (۱). شۇلاى ايتوب، بىز عالمجان افندى مدافعە قىل تورغان عىرقلارغە بولونى ھقلى تابىمىز. «تنقىدچى» بىلىنە - يھود خرافاتىدىن آلونوبىدە ھازىرگە قدر ياوروپالولر و مسلمەنلر آرسىدە يورتولە طورغانچە - كىشىلرنى نوح پىغىبىر اوغلىلىرى اسملىرى بلە - عىرقلارغە بولونى مەقول كۈرمى. اما شۇلر بلە بىرگۈك ابراھىمىف جىنابلىرىنىڭ اوزىنىڭ مدافعە ايتە طورغان اصولن - كىشىلرنى فېزىيالوغىيە، آنانومىيە جەتتىدىن آق، صارى، قارا... غە بولونىدە - تاشلارغە كىرك بولادىر.

شوڭا كۈرەدە پراڧىسور مۇرخ م. خواستوف «تارىخىدە عىرق مەنىسى بلە بىر نرسە افادە قىلورغە طرىشو، بىر نرسە آڭلاتورغە طرىشو، رىياضياتدە X بلە لانى تابو (بىر مەھول بلە ۲ نچى مەھولنى تابارغە، تەرىف قىلورغە طرىشو)

شكىلى «دى (۱).

III

عالمجان افندى ابراھىمىفنىڭ «تارىخى عومومى» دە تابقان «مسالە» لرنىدىن بىرى «اثرده آدملىرنى نرقىيات مەنىيەگە سوق ايتە تورغان سىبىلرنىڭ ھىچ بىرىدە تىلگە آلونمايدىر». مەنقىدنىڭ فەكرىنچە گۇيا موندى سىبىلرنى ايتىمىچە «تارىخى اوقولورغە تىوش نوگل» ايمىش.

بو اورىدەدە عالمجان افندىنىڭ موندى تارىخنىڭ نظرىياتنە عاىد فەكلر ايتورگە آشۇغە توشوى كۈرنە. تارىخى عومومى، سوسىپولوگىيە فازوب چغارە تورغان قانۇنلرنى اثبات ايتار اچۇم و شول قانۇنلرنى ياسار اچۇم «الوغ» مىثالردىن مەكب بىر علمىر (۲).

واقعا، بىزنىڭ قولمىزدە كىشىلرنىڭ طورموشلرن قانۇنلر آستىنە كىرگەن قاعدەلر ياصارغە ماتىرىيال بولماسە، بىز نىچك ايتوب اول قاعدەلرنى ياصى آلورمىز؟

علم طبعىيەدە ھىوانات، نباتات و مەعادىننىڭ قورى طورمىشنى آچق تصوير قىلە تورغان تارىخى طبعىيە بولماسە «عومومى قاعدەلر» چغارە تورغان بىيالوغىيەگە نىچك ايتوب ماتىرىيال تابارمىز؟

شۇنىڭ اچۇمدە تارىخ، چىن فن و فائىدەلى فن بولام دىسە، فىلوسوف و مۇرخ رانكە ايتىكانچە «تارىخىغە ھىكم ايتىدرگە، اوبىرەندىرگە، و عىظا ايتىدرگە يارامى؛ اش فى الواقع نىچك بولغان، شۇلاى ايتىدروب ھىكايت قىلدىر تورغە كىرك» (۳).

شۇلاى ايتوب، تارىخى علمى بىر واقەنىڭ سىبىلرن آلدەغى سىبىلردىن ازلاب چغاروب، عومومى قاعدەلر تۈزۈ بلە ماتاشماسقە تىوشىمىز. موندى قانۇنلر تۈزۈ - فىلسفە تارىخى، سوسىپولوگىيە اشىدىر. تارىخى طبعىيات علمى كىك تىجرىبەگە بنا قىلونغان بىر فن بولسە، فىلسفە تارىخى منطق ملاحظەلرىنە بنا قىلونغان بىر علمىر. شوڭا كۈرە ايكسى بتونلاى بىر بىرسىنە باشقە بولغان علملرنى صاتاشىدرو دە زور خطا بار (۴).

(1) Сборникъ статей, посвященныхъ Ключевскому „Къ вопросу о зачачахъ исторіи“ 828 стр.

(۲) آلدە سۈيلەگان كىتابنىڭ ۱۵۸ صھىفەسىدە ھومپولوچىدە شۇلوق فەكرىنى ايتە.

(3) Пр. Ранке. Очерки теоріи историческаго познанія.

(۴) بو توغرىدە روسچەغە مەترجم ھەلمونتنىڭ «تارىخى انسانىت» اسمىدە نىچە كىشى بىر بولوب اشلب نىش ايتىكان تارىخنىڭ باشىدە ھەلمونت اوزى شۇندابوق فەكلرنى سۈيلى. اوقورغە تۈصىيە ايتەم.

اوز تله ولرينه قاراب تصوير ايتارگه قوشساق، اول وقتده «فنى» تاريخدن بتونلاي واز كچارگه كرك بولا» دى. حاضر عالجهان افندينگ ۲نچى مساهله سنه باقونلاشه من. عموما علم - فن نرسه نى بلورگه، آكلارغه، اصلينه توشارگه طريشسه سياست (پاليتيکه) آنى تقدير ايتارگه، بنالارغه طريشه (۱).

منقد ايسه، سياستدن طلب ايتوله طورغان نرسه لرنى تاريخدن كوته. ايمش «طار ملتچيلك» اوچون بالالرنى وعموماً اوقوچيلرنى خطاغه توشوروب بارنى يوق، يوقنى بار ايتوب كورسه تورگه كرك ايكان! روس مكنتلرنده بالالرنى باشلرينه سياست طونورالر ديب بزده بالالرمزغه ياشدنوك برده علمسز سياست بله شغللنورگه قوشمق منى؟ بالالرمز اوسوب يتكاچ عموم شرق خلقينه مخصوص بازاردهغى يازو تانومى تورغان «ديپلوماتلر» يتوشسون مېكان؟

بز فاتح افنديگه قولندن كېلگان قدر حقيقتنى تصوير ايتارگه طريشقانى اوچون برده تشكردن باشقه نرسه ايتيه آلېمىز.

منقد: «شولاي ايتىمى حال يوق، بتون دنيا شولاي!» دى. بز بتون دنيا اشلى طورغان خطانى بله طوروب تكرار ايتيك منى؟ جانسز فورچاقلرنى جانلى، جيل نگرمانلرن استحكام ايتوب كورسه تور ايجون تاريخ عمومى ده اوزمزمگه قورال ايتيك منى؟

يوق. مڭ قات يوق. بز ياكما خلق، يوز ييللرجه شول، روسلر ياصاب كياه تورغان و ملتينه صنعى «صادق» ياصى تورغان يوللردن چغارغه كرك.

۷

محررنىڭ مقاله سنده درست، ماتور اورنلر بېك كوب. تورك - ناتار خلقلرن آيرم ملت ايتوب يورنماونى، آلاز توغروسنده يات خلقلردنده كيم معلومات بېرولرن سويلهوى بېك حقلى. لېكن بو «تاريخ عمومى» اوزمزنكى. مرادبېك ياروس نقندن توب توغرى ترجمه نوگل، شوگا كوره مكنتلرگه كرتورگه ده باراقلى. يتوشمگان جېرلرن جېنكروب اوقتو معلملرنىڭ وظيفه لريدر.

ع. عزيز. قزان

هر بر منطقى ملاحظه بزنىڭ باشمزدن طوغرىدن طوغرىغه چقانغه آنده شخصيت زور رول اوينيدر؛ اما تجربيه گه بنا فيلونغان تاريخده شخصيتنىڭ تاثيرى «كوب» بولو احتمالى يوق. اگريازوچى تاريخده منقد ايتمىشلى مثلا ملتلرنىڭ بتولرينه عمومى قاعدهلر ياصاوبله ماتاشسه، شخصيت زور اثر ايتكان گه بر محرر واقعه نىڭ سببن بر تورلى، ۲نچسى ۲نچى تورلى بيان ايتارگه كرك بولا. شولاي ايتوب بز عمومى قاعدهلر، سببلر اوچون انسانيت نىڭ اوتكان حالتن قربان ايتارگه مجبور بولامز (۱).

۱۷

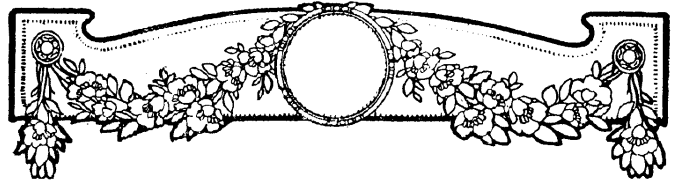
عالجهان افندى ابراهيمفنىڭ ۶ رقمى آستنده يازغان «مساھله» لرنده ده شافتى غنه خطالار بار. مين آلارنى ۲قسم گه بولوب سويله مېكچى بولام:

(۱) تاريخ علمى بله صناعت نفيسه نى قاتوشدروى. (۲) تاريخ بله سياستنى قاتوشدروى. تنقيدچى، تاريخ اوقوغان كشيلىده «خيالى كارتيه لار، حسلر» قالونى طلب ايتيه. فكرمز چه، هر كشيلىڭ كوكلنده موندى نرسه لرنىڭ قالوى «فن» اوچون برده اهميتلى نوگل. اگريازوچى شاعر بولسه فالسه قالور. چونكه نچكه كوكللى، خيالغه باي، كشيده موندى تاثيرلرنى چاقروى اوزاق نوگل تاريخنىڭ اشى حقيقتنى تابارغه طريشوب، جمعيت بشريه نىڭ اوتكان واقعه و حالتلرن ممكن قدر درست تصوير ايتارگه طريشودر. حرمتلو محررلرزدن ي آتچورا افندى ده اوزينىڭ «تاريخ وعلوم» اسملى ادبياتمزه مثلى يوق بر اثرنده: «تاريخ، طوغرىلقغه، حقيقتگولكسكه دقت اينمزه هيچ بر وقت تكمل ايدمزه» دى.

واقعا «اگر تاريخ بر فاكته بله بر كشيلى سويوندروب، شونىڭ بله نوك ۲نچسىن قايعرتسه، بر كشيلى سوكارگه مجبور ايتوب ۲نچى كشيلى ماقترارغه مجبور ايتسه، بر واقعه نى كوكسكه كوتاروب ۲نچسىن شافشى غه تاشلاتسه، بر واقعه نى الله نىڭ عنايتى ديب ۲نچسىن اڭ زور بختسزلك ديوركه مجبور ايتسه - شوندى بر تاريخ علم بولامنى؟ هيچ يوق. موندى بر نرسه صناعت نفيسه دن بولا. موندى اثرنى بز ضررلى ديميمز. اما فن توگل گنه ديمز».

مؤرخ خواستوف: «اگر تاريخه فانتازيه - خيالغه، مورخنىڭ ذوقى (ВКУСЪ) نه ايرك بېروب واقعه لرنى مؤرخلرنىڭ

(1) Право современного государства. Др. Георг. Элленекъ стр. 11.

آراقى و صوق هوا .

عصرمزدە پك چوق كشيلىرنىڭ صوق هوا دەۋادە آراقى فائىدەلى و انسانغە يىلىق بىرمكە دىو دعوا ايدوب يورگانلىرى معلوم . خصوصى صورتە روسيەنىڭ «اوپا» ولايتى قريەلرنە بويىلە آدملىر كوپ (*). لىكن صوق هوا دەۋادە آراقى آدم بالاسينە ضررلى بۇ نرسەدەر .

بۇندىن بۇر ئىچە سىنە مەقدۇم ۲۰ كىشىدىن مەركىب بىر ھىيئەت صوق ھوالى بۇر اقلەمدە سىياحت ايدىرگەن بۇنلارغە بىر كۈن ، اوت ياندۇرماقسىز بىن كىچەلەرگە طوغرى كىلور . اول وقتدە بۇنلارنىڭ ھەر بىرى سىندە يتارلىق كىيىملىرى اولدىغى كىيىملىرىنىڭ آشارغە آزارى و اىچارگە آراقىلىرى دە بولغان . بۇنلار ياتقان وقتدە آراقى اىچۇ خصوصىدە بىتۇرلارنىڭ آزارلارنىڭ بىر معلوماتلىرىگە «ايدەشلىر آراقى اىچمەگەن ، سىز نە قىلار كوپ آراقى اىچسەن گز او ندر قاتلى طوگارسىز» دىمىش . اوچ آدم بۇنى دىكلاپ اىچمىگانلار ، اوچى بۇر آز ، بىدىسى آروغىنە ، دورى ايسىر-گانچى ، آلتىسى بۇنلاردىن كۇبرەك و اوچى بىك نىق صورتە ايسىرگانچى اىچمىگانلار .

كىچىق بىلەن اىچمىگانلىرى صوقنى بۇر آز ، آزرەق اىچمىگانلىرى اولگى لەرگە قاراغاندە كۇبرەك ھىس ايتىكانلار . نىق ايسىرگانچى اىچمىگانلىرىنىڭ ايرتە ايلە بارمىقلارنى طوگۇغان حالدە تابقانلار ، آلتى نىق اىچمىگانلىرى شول طوگۇلارنىڭ تىرلە آلمىچە بۇر بىرى آرتلەى اولگىگانلار ، بۇنلاردىن كوپ اىچمىگانلىرى ايرتە ايلە اولگىگان حالدە تابقانلار .

بۇر آدم آراقى اىچمىگانلىرىنىڭ كىندىدە بۇر تۇرلى يىلىق ھىس ايتە ، آنىڭ سىببى نەدەر ؟ جواب اولەر ق طىبىي بىيوك دوقۇرلارنىڭ سوزلارنى يازمىغە مەجبۇرمىز . بۇر كىشى آراقى اىچمىگان دەۋادە بولغان زەر (آغۇ) قان يورى طورغان بوللارنى بىيوكلەنە ، بويوللار طامرلار بىيوكلىگەن كوپ قان يورى و قان يورگان وقتدە بۇننىڭ حىقىقى بولغان يىلىق ماشىنە سىندىن آز آز بىرلۇب طورمىغە دىگان يىلىقنى قان بۇردىن طارتۇب

(*) مېن اوزۇم اوفا گوبىرناسىدىن باشقە گوبىرنالار ايلە طانىش بولمىغانلىقىدىن باشقە گوبىرنالار ھىقندە بۇ ھىكەنى يورتىم . طەمچە باشقە گوبىرنالار دە شۇلاى بولسە كىرەك .

بۇرەدە آنى بۇننىڭ تۇرلى اقسامىنە يبارەدەر . شىمدى بىر كىشى آراقى اىچمىگان كىندىدە زىادە سىلە يىلىق ھىس ايتۇنۇڭ سىببى معلوم اولدى . آدملىرنىڭ اولەكلرىنە باخۇد طوگۇقلارنى سىببەدە آنلارنىڭ بۇنلارنىڭ بولغان يىلىق ماشىنە سىندىن يىلىقنىڭ بۇردىن آلتۇب (تاراتلۇب) باشقە سەمەتلەر اىچۇن يىلىق قالمىمايدۇر . بۇر بۇننىڭ ھىس سەمەتلىكى اىچۇن كىشى لازىم اولان شىلاردىن بۇر دە يوقارىدە بىيان ايتىدىكىم يىلىق ماشىنە سىنىڭ جاي ، قىش ، كۈندىز و كىچى بۇر حالدە قالماسىدۇر . بۇر يىلىق ماشىنە (خىزىنە) مۇزنى بۇر طورغان نرسىلەر بۇرچى دىشمانمىدۇر . آراقى بۇننىڭ يىلىق ماشىنە سىن بۇرۇ ايلەن گەنە قالمى بىلكە «ھىس» دىگان قۇۋۋە كىشىگە مۇزنى دىخى بۇرۇ يەنى بۇرۇ ھىس سىز ياشى ، اگۇر بۇننىڭ باشمىغە بۇر فلاكت كىلسە بۇرۇ ھالەت يوقلانغان ماشىنىسىت طۇرۇدىن ادا رە اولغان بۇرۇ شىكىلى بولمىغە كىرەك .

آمرىقاننىڭ مەشھۇر دوقۇرلارنىڭ بىرىسى اوزىنىڭ بۇر كىتابىدە : «بۇر وقت ۶۰ كىشىدىن مەركىب دانىمارقەلى بىر ھىيئەتگە سالفون يردە قىش كىچىرگە طوغرى كىلور ، بۇنلار دە : «آراقى انسانغە يىلىق بىرە » دىبە يانلارنىڭ كۆبىكە ايتۇب آراقى آلتىگانلار ، ياز كىلگەنچى بۇنلاردىن يالگىز ۲ كىشى سلامت قالمىشلىرى . بۇننىڭ سىببى آراقى اىچۇلارنى اولمىشلىرى » دىيۇر . مۇن كۇر دوقۇر شولۇق كىتابىدە : «اىككىنچى بۇر وقتدە ۲۲ كىشىدىن مەركىب بۇر اىنگلىز ھىيئەتە اولگى ھىيئەت قىش اوتكارمىش يردە قىش اوتكارىگە طوغرى كىلور ، لىكن بۇنلار آراقىنىڭ كىندىلرىنە بۇر ضررلى شى اىكان بۇرۇ بۇنلاردىن يانلارنىڭ ھىچ آراقى آلتىگانلار ، قىش اوتىدىكى وقت بۇ ھىيئەتتىن ۲۰ سى سلامت اولۇب يالگىز اىككىسى اولگىگانلار ، بۇنلارنىڭ سلامت قالمىغانلىقى سىببە يانلارنىڭ آراقى اىچۇلار بۇر دىيۇر . اىكى ھىيئەتتىن بۇرۇ بۇرۇنە چاغشىدۇرۇب قاراسەن گز البتە آراقىنىڭ نە قىلار بۇرۇ باصاغانن كۇررسىز .

صوق مەلىكىتلەرە آراقىنىڭ كىشىلەرگە ضررلىسى اىچىبار اىچۇندۇر . تەجرىبە اىچۇن اگۇر آراكتۇردىن بۇرۇ بۇر آراقى اىچە طورغان اىچى ايلە بۇر اىچى طورغان اىچىنى صوق ھوادە اىش كە قوشسەن گز البتە اىچىگان كىشىنىڭ اىچىگان كىشىگە قاراغاندە اىكى باخۇد اوچ اولش آرتىق اىشلەگانن كۇررسىز . ھازىر معلوم اولدىكە آراقى يالگىز بۇننىڭ يىلىقنى ھىس گەنە يوغالنىمى بىلكە قوتنى دە يوغالنىمى اىكەن . اگۇر بۇر كىشى قوتلى ، ھىس سلامت بۇر كىشى اولابىم دىسە آراقى اىچمەسۇن . «آراقى» دىمىكەن مەقۇد بۇندە اىسرتكىچ

صنّفغە آيروب هر بر مجلهده ابتدائى وهر بر اويان شهرنده علمى وهر بر ولايت (غوبيرنا) شهرنده عالي مدرسه اولوب هر برنده مكممل صورتده پروگرام ايله اوفوتولسون.

(۶) دىنى، اخلاقى مسئلهلر، وعظملر حقنده توركيچه اثرلر يازلسون.

(۷) ايشانلق ومدرسلرگه وظيفه لرينگ مجرد، بالالارى اولديغى ايچون اوغلارغه قالمق فاعدهسى فسخ ايدلوب بلكه امتحان سوكنده لياقتلرى معلوم اولمش كيمسeler گه قالسون.

(۸) علمى مدرسه شاگردلرى، عربلردن فرقسز صورتكه عربچه اوقورغه، سويلرگه بيلورلك درجهده اوقو. سونار وبونكله برابر بونلرغه فارسى لغتى، علم كلام، علم احوال روح، مافوق طبيعت، فلسفه تاريخى، تاريخ اديان، قوملر تاريخى، سيرنى، تاريخ اسلام، علوم طبيعیه، علوم رياضیه، تاريخ و جغرافيا فنلرى توركى لساننده اوقولسون.

(۹) مدرسلر، شاگردلر، درويش و ايشانلر اوزلرينگ، معيشتلرنه، يوروش طورلارنه، هر بر حرکت وجنبشلرنده ادب وانصاف اوزهنده اولسونلر، دنى وسفيل اشلردن، اخلاقسز لقلردن صاقلانسونلر.

(۱۰) تكيه لرده علم حال درسلى ايچون نظاملى معلملر قويلسون وتكيه ده طور وچى درويشلر، اوقورغه مجبور اولسونلر.

(۱۱) عالي مدرسه لرده علوم اسلاميه دن باشقه فرانسز وانگليز لسانلرى اوقولمق مجبورى اولسون.

(۱۲) قريه لرده اولان امام ومدرسلر، خطيب ومعلملرنگ اوز طرفلرنده اوز تيره لرنده اولان مسلمانلر ايچون يول باشچىلىق ايدر قدر معلوماتلرى اولمق لازم. شونگ ايچون بونلر مجبورى صورتده اوشبو علملردن بر قدر خبردار اولسونلر: علم حقوق، ايگونچيلىك، مجدنجيلىك، حفظ صحت، آشفج ياردم وپير قدر طب.

(۱۳) بوندن سوگ اسلام خلقينگ دنياده امينك وحقلىرىنى ضائع ايتمكسز ياشامكلى هم دىنى هم دنياوى علملرىنى برابر تحصيل ايتمكگه موقوف اولديغندن مكنب ومدرسه لرگه دقت ايدلسون وحضرت على نك: «علموا اولادكم لزمان غير زمانكم لانهم خلقوا لزمان غير زمانكم» ديمش سوزينه موافق، پروگراملرده اصلاح ايدلوب طورلسون.

ديمكلىر. ايسرتكچلر هر برى بر حكومه در. كيل چكده موضوع اسسى هوا و آرائى اولاقدر. ذاكِر ابدوللين. «بيروت».

اسلام مملكتنده دىنى بر جمعيتنك قرارى

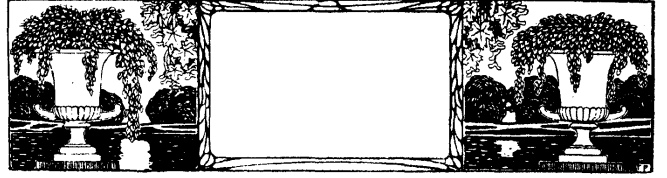
توركيه نك «ازمير» شهرنده حكومت رخصتى ايله عمومى دىنى بر جمعيت اولمش. بوگا ايسه اسلام خلقينك عالملىرى، شيخلرى ومعتبر آدملر اشتراك ايتمشدر. مذكور جمعيت اسلام ديننه مخصوص اشلرنى تيكشروب كوب نرسه لر حقنه قرار توزومش ومذكور قرارلرىنى حكومت كه نابسز مشلردر. اوشبو سنه ۲۶ نچى شرمده چيقمش اولان «گولى» غزته سندن (بو غزته ازمير شهرنده چيقار) انتخاب ايل مذكور قرارلردن بعضيلرىنى بونده نقل ايدمهز:

(۱) هر سنه اوكتابر و آپريل ايلرنده توركيه نك هر ولايتدن اولان اسلام عالملىرى وشيخلرى ولايت مركزى اولان شهرلرده جيولوب دىنى مسئلهلر حقنده مذاكره ايتسونلر. بونلر طرفندن وپرامش قرارلرىنى تيكشور ايچون استانبولده شيخ الاسلام حضورنه دىنى وعلمى بر كاميسييه تشكيل ايدلسون. قرارلرنك فائده لى اولانلرىنى مذكور كاميسييه، عملگه قويمق ايچون حكومتگه تابشروب طورسون.

(۲) دىنى علملر ايله برابر اسلام دينينك فلسفه لرى ده مدرسه لرده مكممل صورتك اوقولسون و آروپا فلاسفه لرى طرفندن كتورلمش بختلرگه جواب اولورلق صورتك اعتقاد وعمليات فلسفه لرى حقنده كتاپلر ترتيب قيلنسون. (۳) علم اهللرى ايچون مخصوص اولان كيوملر بوندن سوگده علم اهللرينه گنه مخصوص اولسون.

(۴) عرب لسانينى خلقلر آراسينه تاراتمق حقنده هر تورلى چاره لر قبول ايدلسون وخطيبلىق وظيفه سيني ادا ايدمهك آدملرنك اوز خدمتلرينه مقتدر اولمقلرى خصو- صينه آيروم دقت ايدلسون، عربچه وتوركيچه خطبه لرى جيوب بر مجموعه نشر قيلنسون.

(۵) مدرسه لر: علمى، ابتدائى، عالي اسمنده اوچ

انما المؤمنون اخوة فاصلحوا بين اخويكم

۲۰ سنه لردن بېرلى روسيه ده مسلمانلر، اوقوتونى اصلاح طوغروسند، فكرگه خيالغه كيلمگان روشچه آرارى تمام بوزولوب ايكي فرته گه آيرلديلر. بربسى قديم ايكنچيسى جديد آنالديلر. جديدلر احوال زمانغه نوشونوب سعادت، اوقو ايله اوقوتوده غنه ايكاننى آكلاب، مسلمان بالالرينى آسانلق ايله اوقوتورغه كرشديلر. واقعا ده ئلك ۴-۵ سنه مکتبلرده يوروبده يونلېب اوقى آلەغان ودرست يازو يازا آلەغان بالالرنىڭ بىر يلدە - ايكي يلدە ياخشىغنه اوقورغه و آچىق ايتدروب يازارغه بيلدېكلرينى كورسانديلر. خلقمىز، بونى كورولردن شول طرفقه آوشا باشلاديلر. بختسزلىككېزه فارشو ترقى طرفدارلرمىز «اؤلگيلر ۴-۵ يلدردە بلدره آلەغاننى بىرلر ايسه يلدە بلكه ۶ آيدە بلدره مز» ديب مافتانورغه باشلاديلر. مونىڭ بله گنه فالمېچى ايجك نىڭ آورلغن كورسانور ايجون «لنرجمنكم» نى ايجكلاپ يازوب باصرديلر. بايتاق حضرتلرنىڭ آچولرى فاباروب: «بىزنىڭ خدمتلمرمنى و قىدرلرمنى بوغالتالر و سلفلارنى سوگەرگه يابشديلر» ديه اچلرى طولغان زمانده «لنرجمنكم» نى ايجكلاپ باصردو آراغه «يردن كوتكاننى خدای كوكدن بېردى» قىيانندن بولوب سوزنى ايكنچى ياقغه بوروب: «آلار قرآنندن كوله باشلاديلر! دىننى بوزالر» ديب خلقلرنى آباقلاندىلر. حالبوكه اؤلگيلرنىڭ مقصودلرى برده فرآننى استهزا ايدو توكل بلكه ايجك نىڭ آورلغن كورساتوب، ايجكلاميدە بلدر و مېكن لىكنى كورساتمك ايدى.

شوشى روشچه بولغانغانده، ملالردن «دين» نى فورال ايدوب طور وچيلرى و مسلمان بالالرينه برحرف بولسون سبق اوقوتغانلرى، آدملىر آراسينه غاوغا سالوب تاماق طويدروچيلرى، بىزنىڭ بىر فاتلى تىزگنه اشانوب كيتوچى مدرس و ايشانلرمىز يانلرينه باروب:

«تقىير بله سىز مى آلار دىن نى بوزالر، اوقونى بتررگه كرشديلر، آلارنىڭ اشلى خراب!» ديه آوزارغه صيماغان و كوكلله كيلمگان نرسه لرنى سويلاب، دىنانى تمام

نزاع و غاوغا ايله طولدىرديلر بونىڭ ايله اوزلرن دىن لى ايدوب كورساتورگه طرشديلر. آلار بلكه بويله دشمانلىق سالولرىنىڭ آخىرى بو مرتبه گه باروب ايرشور ديه بىلمامشلىردىر.

مذكور آدملىرنىڭ افساد و اغوالرى سىبلرندن بىر فرقه آخىرگه دشمان بولوب حتى مامله لرنده ده اوز مسلكلرينى ترجيح ايدوگه يتديلر. مدرس و ايشان آنالغانلردن قزو فانلى بعضيلرى غايت آچولردن اوزلرينه نه كېلدى ايسه شولارنى ايتوب و يازوب رساله لىر تاراندىلر و دنياده بولمىش جميع قباحتلرنى آلا رغه اسناد قىلديلر «بوساده دل لىرگه» يانلرينه جبولمىش روسچە دن بىر آز خبىردار آدملىر، افترا و بهتان واسطه سى ايله مقصودلرينه موفق بولاچقلىرىن آكلالدىلر. حكومت گه صادق مسلمانلر حقتده تورلى افترا لردن عبارت روسچە براشورلر تاراندىلر. ۳۵۹ سنه لردن بېرو روسيه علماسنده اصلا بولمامىش واقعه لرنى بولمىش ايدوب كورساندىلر و بو حركتلرنده بىر درجه مقصودلرينه ده يتديلر. بايتاق ملت خادملرى افترا لىر سىبلنى اورنلردن آيورلديلر. بو آدملىر موگاده فناعت اينماى، تورلى اغوالر ايله مدرسلرنى مدرسه لردن سروب چغارغه موفق بولدىلر. بتكه اوچ ايدىب طوننى اوتغه ياندر و قىيلدىن اشلىر قىلديلر. بوراك لىرگه جراحىلر سالدىلر. ملت، بونى اونونماسه كرك. آچق بله مزكه آرامزده بى طرفى مدرس و ايشانلرمزده يوق توكللر؛ تعجب شونده دركه «قرآن» و «حديث» لرمزده مصاحلرنى مدح ايدوب، اصلاح ايله امرار طولغان بولسه ده نى ايجوندىرگه بونلر اوشبو واقعه لرده سكوت اينمكده لردىر. نچە يالردن بېرلى جريده و مجله لرده برگنه مرتبه بولسون اصلاح طوغروسنده مقاله لرى كورلسون! بو ايكي فرقه نىڭ هر ايكيسنده ده افراط و تفریط بولورغه مېكن. اما آراغه كروب برسېنى تارنوب ايكنچى سىنى صوزوب كىلىشدر و لازم بولسه ده بىز هنوز بوندى آدملىرنى كوره آلماق.

اصلاح طوغروسنده بولغان حديثلردن يوزده برسېن ابوالسرداء بويله ر وايت قىلور: رسول اكرم بىر وقتده اصحابلىرگه خطابا: «سىزله روزه، صلات، صدقه دن خىرلى شىنى خبر بېرىمىز؟» دىيويىنه فارشو اصحاب كرام «بىيور وگىزى اوتنه مز» دېمىلر. رسول اكرم: «دشمانلر آراسىن كىلىشدرگىز، اگىر كىلىشدرمگانده دشمانلىق قراچاق. نوكنى ساچنى فرا ديب آكلالاشماسون بلكه دىن نى فراچاندر» دېمىش. سهىل بن سعد روايت ايدىر: اهل قبا آرالى

ايتدىكىمىز تىپتارلار اوشبو ايلتبان ايله آنڭ قارنداش قىيله لرنندن تارالمش قوملاردىر.

تىپتارلار اوزلرى اوشبو ايلتبان حقنە سوز سويلرگە بىر قدر غارلنەر و آڭا منسوب اولمقلرىنى بىر تورلى كىمچىلك حساب قىلەر. اما واقعدە اوزىڭ دىنىنى و بالا لرىنى صافلامق امىدى ايله شول زمانلرغە كورە يراق ھەدە صوغش ميدانى حساب ايدلمش اورنلرغە كىلوب يىراشوى كامل عقللىقتىن و دور اندىشلاڭكىندىر. بو كىبى على فكىرى ذاتغە انتساب ايله فخرلنورگە تيوشلى ايدى.

«شورا» دە مېشارلر، قازاقلر، چواشلر يازلوب اوتدىلر. امىدى اوشبو «تىپتار» لردە يازلسونلر ايدى. بلكە بىر باشلاندىغىندىن سوڭك آنا و بابالرنىن ايشدوب قالمش تارىخ لرىنى اوزلرى تفصيل ايدوب يازلر. عمر صادق «آخوند».

مالئۇ شەھىزەدە مۇسلمانلار

مالئۇ، ۱۸۱۶ نچى يىلدە شەھىر ايدلمش وشول تارىخىن اعتبارا سوداگرلر وظيفەسىز اولارق غلاوالق منصبنە قويا باشلامشلىرىدۇر.

۱۸۵۶ نچى يىلدىن باشلاپ «صانە» نڭ حاجى داود اوغلى غلاوا سايلانمىشلىرى. مالئۇدە سالداتلر و رىستان لردن باشقە طوروچى مۇسلمانلر اولمادىغىندىن خستە خانە لردە وفات ايتەش مۇسلمانلرنى روسلر دىن ايدوب طورمىشلر. مۇسلمان سالداتلرى اوپراوادىن، مۇسلمانلرغە مخصوص قىبرىك صوراسەلردە نىقولاي كەمىتىچ دىيولەش بىر بايارنڭ قارشو طورمقى سىبىلى اورن وپرلماشمىشلىرى. اوشبو وقتدە حاجى داود اوغلى بو طوغرودە غوبىرناطورغە يازوب قىبرىك اورنى صورامش غوبىرناطور ايسە اورن وپىرگە امر يىبارمىشلىرى.

بوڭا كورە مۇسلمان سالداتلر و باشقە خادملرگە سارنىنى اىچون ۱۵ تىن وپروب مۇسلمان قىبرىكىڭ اطرافىنە كانا قازىتوب اوراتمىشلر، بوڭك اىچون طونلەش مصرفى ۲۶ سوم ۶۰ تىن اولمىشلىرى اوشبو كوندىن اعتبارا مۇسلمان لرغە مخصوص قىبرىك اولوب قالمىشلىرى. ۱۸۹۳ نچى يىلدە بو قىبرىك اوسدىرلمش و مۇسلمانلر طرفىدىن آغاچ ايله احاطە قىلدىلمىشلىرى.

۱۸۶۰ نچى يىلدە حاجى داود اوغلى مېشچانلرنىڭ ايمانالرىنى و تولنەمگان نالوغارىنى اوزى تولامك شرطى

بوزولوب، تاش اطوب صوغشا باشلاولرنىن رسول اللەغە خىبر بېرلەنگاچ: «ئەيدە كۆز مېنىم بلە، باروب كىلىشدىرىك» دىەمشلىرى.

مۇسلمانلر آراسىن كىلىشدىرو پىغمبەرلىككىن بىر تارماق بولوب، آرالرنى بوزو، دشمانلىق سالو سىزدىن بولغان بىر تارماق بولووى كوب اورنلردە بىيان و عىيان ايدلمىشلىرى. «فاس» دولتى نڭ استقلالىنى بوغالتوب، دنىمادە اسمىگنە قالووى، و كورشمىز «ايران» نڭ انقراض يارىنە باروب بتمەم بتمەم دىيكنە طورولرى باردە آرالرنىدە مفسىدلر كوب بولوب، اصلاح ايدوچىلر بو قىلقتىن ايدىكى كون كىبى آشكاردىر. «ملت» باشىنە زور بلالر كىلوب، آنا منزىلدە بولەش مقدس يىرلرنىن و دولتلرنىن آيورلورلى مفسىدلر كوبايوب، اصلاح ايدوچىلر ميدانغە چغا آلماوندىرى.

عبدالله بن تاج الدين الكچەبىرى.

تورلى بحثلر

۱

تىپتارلر

وېرخوراك اوبازى «آچولى» ژولسندە اون ايكى قريەدە «تىپتار» اسملى قوملر مەيشت ايدىلر. ھەر قريەدە مسجد و مکتىبلرى اولوب اوزلرى اجتهادلى، كسب سويوچان خىلقلردىر. رسمى يازولردە «تىپتار» اسمى ايله يازلوب يورسەلردە اصللرى آر، چىرمىش و چواش اولوب سوڭرەدىن اسلام دىنىنى قبول ايتدىكىلرى روايت قىلىنور.

روسىە دولتى ايله قرغىز و قازاق خىلقلرنىڭ آراسى طنچسىز اولدىغىندە، اوغرىلقلر و تالاولر دوام ايدوب طوردىغىندىن بوڭا چارە اولسون اىچون روسىە حكومتى «جايق» يىلغەسى بويلىرىنە روسىە اىچىدىن خىلقلر كوچروب اوطورتورغە قرار وپرمىش و بونىدە اعلان قىلمش.

قازان ياقىنلرنىدە اولان چواشلردىن اسلام دىنىنى قبول ايتەش لىكن بو دىنىنى اختيارى ايله طوتارغە موفق اولە آلامش ايلتبان اسملى چواش اوزىڭ قبول ايتەش دىنىنى صافلامق امىدى ايله اوشبو اعلاننى ايشتىدىكىندە «جايق» سوي بويىنە كوچوب كالمىشلىرى. شەمدى بىزنىڭ بو يردە بحث

ايلا غلاوالقدن استعفا ايتمش واستعفاسى قبول ايدلدىكىندە
ميشچانلارنىڭ بتون بورچلارنى تولا مشدر.

بوندن صوڭ غلاوالق ايچون «مچكاره» نڭ اسحاق
موسى اوغلى اوتاميشوف ايلا شاكر احمد اوغلىدىن بىرىنى
صايلامق اولمشلر. بونلر ايسه فانتال قازىتمق شىرطى ايلا
اوشبو خىمدىن عفو قىلمىقىلارنى اوتىمشلر. اوپراوا بونلارنىڭ
رجالرىنى قبول ايدوب غلاوالقدن آزاد ايتمشدر. بونلر
ايسه ۱۸۶۵ نچى يىل ۳۱ نچى مارتدە فانتال قازىتور ايچون
دە ۱۰۴۶ سوم ۶۰ تىن آقچە ويرمىشلردى.

مالهۇ شىرىنە طورغە كىلوچى مسلمانلارنىڭ اڭ
مقدملىرى «يانىسى» اولىنىڭ شاكر بن اسرافىل بن حمزە
بن عيسى بن باقىدر. آندىن صوڭ حىب الله صالدا دىمكە
معروف آدم ۱۸۵۸ نچى يىلدە كالمىشدر.

بو كوندە مالهۇ شىرىندە يورت ايلا طوروچى مسلمانلار
هم وار. منارەسىز اولسە دە مسجدلرى و آنىڭ ياندى مەكتەپلرى
وار. مسلمانلارنىڭ ترقىلارنى اجتهاد ايدوچى وەر تورلى
جىاعت خىدمەتلرى ايلا شىغلنوچى كىمەسە محمد كمال افندى
مظفر وندىر. عبدالحق الصانواى.

III

تارانچىلار.

«شورا» (۱ جلد ۵۰۳ صحيفە) دە : «خىتايلر كاشغر
مەلىكىتىدە گى «اوج طورفان» شىرىندىن غولجە اوزرىنە آلتى
مڭ عائلە سارتنى ھىجرت ايتىردىلر. . . . دىمىش. بوندە غى
«اوج طورفان» سوزى ياكلىشىدر. مۇرخ افندى كاشغر
مەلىكىتىدىن دىمكە كفايە لانسە ايدى اڭ طوغرى مەلومات
بىرگان بولور ايدى. چونكە خىتايلر «اوج طورفان» شىرىندىن
دگل بلىكە كاشغر ولايتى دە موجود شىر و قىرىلارنىڭ ھەمە سىندىن
۵۰۴ عائلە دن عبارت سارتنى چوپلەب جىغوب آلتى مڭ تورك نى
كوچرىمىشلر ايدى (۱) موندە غى اڭ كوب كوچمان چىققان
شىرلر بولدىر: كاشغر، آق صو، دولان، خوتىن، كونه،
طورفان وغىرلار.

تارانچى توركلرى حال حاضر دە مذكور چىققان شىر-
لرىنە نىسبەت ايلا كاشغرلىق، دولانلىق، آق صولوق، خوتىنلىق،
طورفانلىق آتالمق دەدركە بو ايسە تارانچىلارنىڭ باباسىدىن

(۱) بوندىن صوڭ غولجە ولايتى گە ھىجرت يولى آچىلوب تا شو
كونگەچە اوزلىكسىز، وقت وقت مھاجر كوچە كىلوب طورمىشدر. بولر
طبيعى يىرلى خلق غە آراشوب تارانچى بولوب طورر.

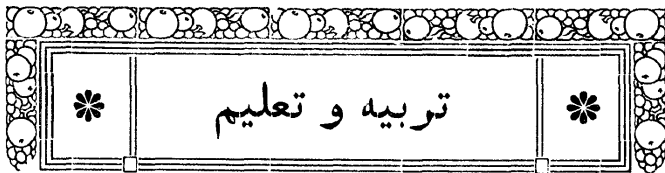
بالاسىنە چە معلوم و آشكاردر. اما بالعكس «اوج طورفان»
شىرىندىن بىرگنە فردنىڭ چىققانلىقى معلوم ايمەس .

ينە دە «شورا» نڭ ۲ نچى بىر اورنىدە تارانچى توركلرىنىڭ
۱۸۶۴-۷۰ يىلردە ۸ مڭ عائلە گە يتكان ايدىكى و ھم نفوس
حسابى دە ۵۰ مڭ دن آرتق دگل ايدىكى بيان ايتلەدر.
بوندە دە ياكلىشلىق بار. بو ياكلىش، مۇرخ افندىنىڭ او
وقتدە تارانچى توركلرى آراسىدە ھم ھىكومت فاشىندە مشهور
بولغان «اىلى ۸ مڭ» سوزىنە ايرىگاشكە نلگ دن و ھم
تارانچى دىگان سوزنىڭ معنى سىنى يىلما گە نلگ دن كلىگان
بولور. يوقسە او وقت تارانچى توركلر بو حسابدىن كوب
آرتق بولورغە كرك و «اىلى ۸ مڭ» دىمك ۸ مڭ عائلە
دىمك اولمايوب بلىكە ۸ مڭ تارانچى دىمك اولوردى.
ھالبوكە او وقت تارانچى (دەقان) ايمەس گداى كىشىلر
چىق بولوب، بونلر تارانچى سوزىنە داخل بولماى ھم
آلبان يساق دن معافى تونلوردى. تارانچى بولغانلرى دە
۲ عائلە بىر تارانچى آتالوب اوڭا ايسە ۳ نچى بىر عائلە -
«بىلە» (ياردمچى دىمك اولور) اسمىلە قوشلوردى. دىمك:
۳ عائلە بىر تارانچى اسمىنى ھائز ايدى. بو كوندە دە
بوروندىن فالغان رسم بويونچە تارانچىلارنىڭ يارلىقلىرى ۲
عائلە بىر اوى (توتون) حسابلانمق دەدركە آلبان يساق دە
بىر اوى حسابىدە اولنور. دىمك او وقت تارانچىلر ۲۰ مڭ
عائلە دن آرتق بولورغە كرك. بو كوندە تارانچى توركلرىنىڭ
نفوس حسابلىرى نچە گە بالغ اولدىقى معلوم ايماس ايسە دە
«غالجات» تارانچىلارنىڭ اورچولرىنە باقوب سوز سويلەمك
لازم بولسە، كم بولغاندە ۴۰۰ مڭلەب اولدىقى ظن اولنور.
ھالبوكە «غالجات» توركلرى كىبى عمومى فلاكتلرغە دفعە لرحە
اوجراغان توركلر ھىچ يوقدر. بولردە غى صوڭقى ۳ يىل ايچىندە
ھىك سوزمىش چىچەك، قىزىل (قىزىق) كىزىك (سوزەك) كىبى
يوغىشلى آغرىقلارنىڭ ھىر يىلى بىر نچە يوز جاننى قىرىغە
آلىپ كىتكەنلى و غولجە خانلىقى زمانىدە قالمىقلارنىڭ وحشى صو-
رتدە چابىب قىرىپ كىتكەنلى بىر ياق دە طورسونلر؛ اڭ اوڭ
«غالجات» گە كوچوب كىلو ايلا پارىمى قىرىلپ فالغان.
بابالارنىڭ آبتوىنە قاراغاندە «غالجات» نڭ وجە تىسمىە سى
شول ايمىش: «غالجات» دىمك فرغوچى دىمك ايمىش . . .
والله اعلم .

نظر خواجە . «غالجات» .

ديلر. اوز كىتابلىرىنى تاغى بر آرتقلىق (مزىت) بولسون
ايچون بارچه الفاظ تاتارىيىنى روسچىغە ترجمە قىلو نىيتىدەر.
جناب حق خيرگه طوشوچىلرغە ياردم و يىرگاي ايدى .
مدرسه حسينيە معلملىرىن ابراهيم بيكچىنىف .

يازو اويره توچىلر ايچون يولباشچى

VII

عربى حرفلر اوچونده ده فتر .

مكتب ايشگن ياكى غنه آچقان بر بالانك فلم طوتوب
يازو يازغانى يوقلىق معلومدر . ايندى شول حالده گى بر
بالانك قولينه قلم يىروب ، آلدينه كاغد قويوب ، «مه، ياز!»
ديب حرف كورسدتوب يىروومز البته رەتسزلىكدر . قولى
جانقماغان حالده تورغان ، بورن هيچ بر توزو سزق
سزوب كورمەگەن ، ايكي حرفك آراسندهغى مسافهنى
چىكلەوگە كوزى قونوقماغان ياش بالارغە البته بيك قيون
طويلادر . مكتبكە آياق باصقان كوندن موندای قيونلغە
اوچراو البته بالارنك همىلرن كى، وتوگە وغيرىلرن سوندر وگە
سېب بولادر . ايندى حرفلرنك زورلغن بىلگىلەگەن ؛ ايكي
حرفنك آراسندهغى يافىلغى چىكلەگەن ؛ حرفلرنك سزلوبىنە
بىلگىلى بر يول كورسەتكەن مخصوص دە فتر كىرەك بولادر .
موندای سزقلى دە فترلر ياكى غنه يازو اويره نوگە
باشلاغان بالارغە بيك چىكلەكلر بىرەدر . معلمنك كورسەتكەن
يازولرن بالار موفىقتىلى صورتدە تاماملىدر . بالا يازونك
چىكلەگەن كوروب يازو ايشينە اخلاص ايله كرشەدر .
بزم دە فترلر آرفاو و بوى سزقلىرىن عبارتدر . آرفاو
سزقلىرىن برى «توبە» سزغى ، آندن توبەن «پىل» سزغى
و بىلدىن توبەن تار بولنك آستندهغى سزق «تابان» سزغى
آتالورلر . توبە ايله بىلنك آراسى اورناچە يول بولور . ۵۰
حرفلر بىلنك اوستينە سزولورلر . ا-ل-ك-مى حرفلر بىلدىن
باشلانوب ، توبەگە چاقلى كوتەرلورلر . بىل ايله تابان آراسى
تار يول بولور . -ر ، -ز ، -ق ، و- كى حرفلر بىلدىن
توبەن توشوب ، تابان ايله ايكي سىنك اورناسينە تار يولغە
يازولورلر . تاباندىن توبەن تاغى ايكنچى توبە آراسى كىك

تل

تل اوزى كچكەن بر اعضا اولديغى حالده مدنيت
ايچون قىلدىغى خدمتى غايت بىوكدر . بونك آراسنده آدملر
بر بىرلە آكلاشديلر ، برگە چىلوب بر جمعيت انسانيە
تشكىل قىلديلر و اوزلرىنك بىلەكلرىنى بر بىرلرىنە اوكراتوب
علمنى صو تاشقنى كى تاراتديلر . زمانمىزدهغى مدنيت
آثارلرىنك بارچهسى يالگىز شو تل آرقلى دنياغە كىلدى .
زمانلر اوتدى ؛ آدملر ير يوزىنە تارالغاندىن تارالبارديلر ؛
بر بىرلردىن يرافلاشقان صايون تللىرى دە يرافلاشدى ، شوكر
كورە ير يوزىنە بر نيچە مك تورلى تل ميدانغە كىلدى .
بر تلمە سويلاشە طورغان كشىلر آيرم بر امت و بر
ملت سانالا باشلاندى . تلى بولمغان امتنى آنا اناسى
بىلنگان بالاغە اوخشاتىرق باشقە ملتلر آراسينە تارالوب
بتەرگە محكوم سانالدى . شونك ايچون آدملر اوزلرىنك
تللىرىنى صاقلاغە طرشديلر ، بارغان صايون آنى كىكنايتديلر
و اوسردىلر . ممكن قدرلى اوز تللىرىنى باشقە ملتلر
آراسينە تاراتوب آنك ايله سويلەشدرمكچى و شونك آرقلى
آنلرنى اوزلرىنە قوشمەچى بولدىلر و اوز ملتەشلىرى
آراسنده تلىنى صاقلامق هر آدمك بىوك و مقدس وظيفە-
لرى ايكناچلىكى و آنك آرقلىغە آنا بابالرنك سوزلرىنى
آكلامق ممكن لگنى بالا چاقده اوق آنلرغە طوقوتديلر .
اوشبور وشچە طرشقان ملتلك تللىرى آلغە كىتدى ، آغاچلر
كى هر ياقغە اوزلرىنك تارماقلىرىنى سوزديلر .
هر بر تلىنى صاقلاو ايكي نرسەگە باغلىدر . برى اول
تلنك بارچه سوزلرىنى جىغان « لغات كتابى » ايكنچىسى
آنك ادبىياتى - صرف و نحوى در .

بزدە اوزمىزك باشباشتاق بر ملت ايكناچىلگىزگە كوز
صالساق ، صافلى طورغان نرسەلر بزدە دە بولورغە تىوش .
شكرلر اولسون صوك زمانلردە تلمىزك ترقىسىنە طرشە طورغان
ذانلر آزده بولسە كورينە باشلاديلر . كودىن توگل «تاتار
صرفى ، نحوى» اسمندەگى ايكي كتاب ميدانغە كىلوب
زور احتياجه زنى كىيوندى .

ايكنچى بر زور احتياجه اولدە «لغات كتابى» ايدى
بودە تىزدن ترقىيات ميدانينە آياق آتسە كىراك . مدرسه
حسینیە معلملىرىن ايكي معلم بوگا بر يل ئلك چنقلاوب
كرشمىلر ايدى . حاضردە ادبىياتمىزده قوللانيلان واوندىلوب
طورغان لك كىرا كلى سوزلرنك بارچهسىنى جىوب تاماملا-

بولوب «باز» آنالور. اول جیرگه - چ - غ - کبی حرفلارنڭ دوغالاری صالئورلر.

بوی سزقلری بوغاریدن توبهن سزلقان بولوب، ۱۵ درجه سولغه مائل بولورلر. بولرنڭ بیل سزغن کیمسوب اوتکهن زاویه «اویا» آنالور. سزق آرلرندهغی نار آچقلق «تفرق» آنالور (توبه، بیل، تابان، باز، اویا، تفرق سوزلاری خاطرده طورسون).

معلم وشا کردلرگه انتخاب قیلوب آلو اوڭای بولسون اوچون بزده فتهرلرنی نومرلر ایله بیلگیله دک. ۱۰نچی نومرلی ده فتهر الفبا درسلرن یازدرو هم خط ثلث اویره تو اوچون؛ ۲نچی نومرلیسی الفبا سوکنده برنچی وایکنچی یلدردهغی حسن خط تعلیمی اوچون؛ ۳-۴ نومرلی لر ملکه اوچون قوللانورلر (۵- نومرلیسی خط رفعه اوچون سزلاچق).

VIII

یازوده اوطرش هم بوتهن کیره کلر: یازو آرتنده اوطرش، قلم طوتش، ده فتهر قویش تابقرلرنڭ مکتب لرده اویولرده بولسون کوب اعتبارغه آنمایدر. بالالار ومز یازو یازغانلرنڭ بله کلری و کورکه کلری ایله اوسته لگه یاخود ایدهنگه یانوب یازارلر. مونڭ حفظالصحت که تینگن ضررلری بیک کوبدر. شولای اویره نوب چقدیغی سوڭ دنیا ده یوردیکنده، معلم، مؤذن، آخوند و مدرس بولدیغی سوکنده ده قلم توتقان قولی اوسته لگه یابشترلوب قویلقان کبی بولادر. قولن شولای بر نرسه که یابشتروب قویماسه، کاغدن و دفته رن اوسته لگه یاخود تزی اوزرینه یاخود بر نرسه که جایوب قویماسه توزولب بر یول یازارغه افتدارندن کیلمه یدر. مونڭ سببی مکتب ده اویرتلمه گه نلکدر.

موندن سوڭ بو اشنڭ اوچن کیمسوب، مکتب لرده بالالرنڭ اوترو، قلم تونو، ده فتهرلری مضبوط قاعده آستینه آلنورغه تیوشدر. توگل اوفورغه باشلاغان یلده، حتی هر یل، هر باسقیچدن اوتکهن ساین بو اشنی نغنا بارو کیره ک بولادر. تاکه، آیاق اوره تورغانده، یورگه نهن قولنی و کاغزنی هیچ بر جیرگه قویمای و سویه مهی کورکه مله ب یازا آلو فوتی بالالره بیرلسون.

مکتب لرده درس اوسته للرینڭ منتظم اشله نولری بالغز بالالرنڭ اوترو لری، آیاق سوزولری و قلم تونولری ایله یازونڭ کورکه مله نوی و چابق یازلوی اوچون گنه کیره ک بولمای، بلکه حفظالصحت نقطه نظرندن ده بیک کیره کلی اشدر.

بزه کوره روسلر تعلیم و تربیه نڭ چیکللیگی، حفظالصحت نڭ سافلانوینه یوز یلدرن بیرى خدمت ایتهلر. کوب اشلری ایندی چیکله یگهن و یولینه سالئغاندر. شولای بولسده یاش اوسه رلرنڭ جانلری و ته نلری زیانلانیدیقین مکتب اچی نڭ و سایمانینڭ انتظامسزلغندن کوروب کون کون شکایت ایتهلر. دولتی روسلرنڭ حالی شولای بولسه - سبحان الله! - بزنیکی نیچک بولمق کرک!؟

بزه اوللردهغی اصول جدیده صنفلری یازولرن هب ایدهنگه یانوب یازارلر. اوسته ل و اورندق نڭ کیرکلگی کوب اعتبار ایتمه سلر. شول اولده آغاچده کوب بولادر، تاقناده آرزانغه نابلادر، لیکن خلق سالانسوب اوسته ل یاساتمایدر، یاخود قای بر اوللرده خلق یارلی بولوب اوسته ل یاساوی اورسقه بیرورگه آچقا تابلمایدر، یاخود تابارغه ترشمایدرلر.

اوللری شولای بولدی. ایندی شهرلرمزده گی مکتب لرمزده بر قارایق. بولرده مکتب لرنڭ کوبی بر باینڭ تربیه سنده بولادر. یاخود محل خلقی اوزی ماللی بولوب مکتب نڭ احتیاجن جینشدرولر. اما شول مکتب نڭ بناسینه و سایمانی نڭ یوقلغینه قاراسه کز حیوانات آبخارندن آرتقلی بولمایدر. بو بر نادان عقلسز، اوز سوزلی قارتنڭ هواسی نله گه نیچه اشلنگهن بولادر. اچنده نه ضیا، نه هوا، نه جلی بولور. پیداغوغیا تله گهن شرطنڭ مکن بری تابلماس. اوسته للری یوق، بار بولسده قازارماردهغی کبی انتظامسز بولور. وباشقه صنف اُسبایده کیم بولور. بولرنڭ باری آچقا یوقلقدن بولمای، عقلسزلقدن، فهم و بصیرت یوقلقدن بولادر.

بولردن باشقه، تاغی بزم شوقلقی عادتینه مخصوص بر ایدهنگه اوترش باردر. مونڭ اوچون مکتب لرده صنف اوسته للری مخصوص ته به نه ک (آلاسا) یاسالادرلر موندن کیلگن ضررلر تاغی مضاعف بابندندر. هر نقدر بز شرفیلر آیاقلرمزنی آسته زغه نغوب اوترومز تکلف سز معیشت اوچون قولایلی بولسده آش و چای اچکهن ساعت لرده گنه اوڭای بولسه کیره ک. اما توتاشدن دورت بیش ساعت اوقو و یازو آرتندن اوتغانده بو اوترش بیک قیونغه کیله در. بالالر تاڭ ایرته ن مکتب که کیلوب بر یارتی ساعت اوتراچده بورغالانا باشلایلر. نهایت درجه ده آوروندن و اویشوندن عذابله نوب بالالرنڭ بارلق قایغولری آیاقلرینڭ سزلاونده بولادر. معلم نڭ سویله گهن سوزنده، بیرگهن درسنده بالالرنڭ یومشی اصلا بولمایدر. درس بر قلاقلرنندن کروب توقتاوسز

برلن گنه قالماز، بلكه كوب حكايله اوستينه حيوان و نبات هم باشقه طبعى و صناعى بيك كوب نرسه لرنك و صفين هر واسطه ده يازدرا بارر و بر درجه ده تمام اتقان كورمه سه ايكنچيسينه كوچمى .

صورتنى اوزگار توب ماده ده گنه تقليد ايتدر و . بونك ايچون مطلوب بولغان موضوعنى كتابدن اوقوب ياكه اوزدن سويلا بيريگچ شول معنائى ايكنچى عبارت و ترتيب برلن يازارغه بيورر . عباره اوزگار تو تورليچه بولادر . بر تورليسينه تعبير نحوى ديلر . بو ، مفرد اورنينه جهنى و بالعكس ، فعل اورنينه اسمنى و بالعكس ، ماضى اورنينه مضارعنى و بالعكس قويوب يازولر كبيدر .

دخى بر تورليسينه تعبير ادبى ديلر . بو ، مجاوره حالندن خالص حكايله گه و بالعكس ، شعر دن نثر گه و بالعكس اوزگار تولىر كبيدر . بر عبارهنى مرادفينه اوزگار تو ، قسقهنى اوزايتو و اوزوننى قسقاتولىر هم بو قبيلدندر .

مادهنى اوزگار توب صورتده گنه تقليد . بونده معلم شاگردلر برلن مطالعه كتابدن بر قطعهنى آكلانوب اوقور . اوقوغاچ بو قطعه ده گى تعبيرلرنك روشينه ، جمله لرنى تركيبينه ، سوزنى سورشينه تنبيه ايتوب دقت ايتدرر . صوگره شول موضوعه مناسب ايكنچى بر موضوعنى شول عبارهنك قالبينه صالحوب يازارغه قوشار . بو موضوعلر ، بعض كيمسه لرنك ترجمهء حاللرى و بعض حيوان نبات كبنى ظواهر طبعيتنك وصفى و بعض شهر صو كبنى اورنلرنك وصفى و حوادث يوميه كبنى نرسه لدر . بو اش شاگردلر گه چيتم بولماسون ايچون معلم افندى اوزى ده يول كورسنه كورسته برر موضوعنى يازشمق گوزل صايلادر .

حريوت مرتبهسى

بو مرتبه ده ماده و صورت صايلو شاگردلرنك اوز اختيارنده بولوب انشاء امريدنك تزگنى ده قوللرنده بولادر . بو اورنده معلمنك وظيفه سى موضوعنى بيروب نيچوك تحرير ايتولرينگنه قاراب بارودر . بونده معلم بر مهندس ، شاگردلر بنا ياصا وچى استادلر مثابه سنده اولورلر . نيتك مهندسنك بورچى بنانك نيگزين نق بيردن صالحدروب مادهنك مقدارين و نيچوك صالحورغه كيركلكين و صورتين كورساتو و تيوشلى اورنلرده تنبيه ايتنه بارودر . شولا يوق معلم ده شاگردلرنك اوزلرندين اشله توب كيركلى اورنلرده تنبيه گنه ايتنه بارر . تنبيه لرده بالالارغه اشنى اوزلرى

ايكنچيسندن آغوب چغادر . بولاي ايتوب اوقوده و مكتب كه يوروده نه فائده باردر عجباً!؟

امام لرنك و مكتب مديرلرينك بالالارغه اولان بو ظلملرى ، ملنكه ايتكهن بو ضررلرى « ادبچيلك و تقوالق » اويره تهمز ديه اشله نور . اكر اوسته للىر بيوك و آياقلى بولسه لر اوسقه اوخشاو تابلا ايمش . و بعض جاهل لرينك فكرينه بناء بيوك اوسته لگه اوتروب اوقو ناماز اوقوماسقه داعى بولا ايمش . اويباى خداى ! موندن ارتق عقل سزلىق بولورمى ؟ بوندن ارتق احمقلىق بولورمى ؟ اى عقل ! نقدر قدرلى چيمشسك كه ؛ بزم خلقنك باشينه بتمه سن !
حسن على .

پيداغوغيا

(باشى ۴ نچى جلد ۱۱۸ نچى بيتنه)

تقليد مرتبهسى

بو مرتبه ده شاگردلر گه معلم طرفندن كورستلنگان حكايله و وصف و رساله لرى (خطلر) نى تقليد گه تمرين ايتولور . بو مرتبه ده اوچ درجه گه بولنه در : ماده و صورتنى تقليد ، صورتنى اوزگار توب ماده نيگنه تقليد ، مادهنى اوزگار توب صورتنى گنه تقليد ايتولور (۱) .

ماده و صورتنى تقليد ، برى بزدن مقدم دورت واسطه برلن بولور .

برنچى واسطه : معلم ، شاگردلر برلن مطالعه كتابدن بر حكايله نى ياكه بر شينك و صفين آكلانوب آكلانوب قات قات اوقور . نايچان بالالرنك كوكلنده معناسى اورنانشه عباره سى حافظه لرينه كرسه ، شول نرسه نى هر شاگرد گه اوزينك استعدادنچه يازارغه قوشار .

ايكنچى واسطه : شاگردلر برلن بر حكايله ياكه وصفى ايكى گنه مرتبه اوقورده آكلانوب آكلانوب قالغان هر بر لفظ و معنائى يغشى شرح ايتوب آكلانور ، صوگره يازدرر .

اوچونچى واسطه : حكايله يا وصفى برگنه مرتبه اوقورده آكلانوب يازدرر .

دورتنچى واسطه : بونده تمام اولنگى اوچ واسطه لرده گى يول برلن يورر ، نيك آيرما شولغنه بونده اوزدغنه سويلا ب آكلانوب يازدرر . معلم بو درجه ده حكايله لرى

(۱) مادهن مراد موضوع ياكه معنا اولوب ، صورتدن مرادده عبارت ياكه ترتيب عبارتدر .

برنجیسی عرب تلی آنلرغه اجنبی تل بولغانغه آنڭ لفظ و ترکیبیلرینڭ معناری حقنده نفسانی شعور و وجدان لری ناقص ایدی. «فارسیلر فن لغت و بلاغتده قاموسلر یازوب نیکدر بحث و تفتیشلر یاصادیلر دخی تفسیر و حدیثده نیچه توریلرین یازوب عرب تلینه نیکدر خدمتلر ایتدیلر، ممکن می صوڭ عرب سوزلرینڭ معنالرنده آنلرنڭ شعور و وجدانلری ناقص بولو؟» دیب ایتلمسه، جواب بیررمن: بو مینم مدعامنڭ دلیلیدر. چونکه آنلر عربلرگه قاتوشرغه مجبور بولغاچ عرب سوزلری صحراوی عربدن صادر بولغانچه آنلرنڭکده شعور و وجدانلرندن صادر بولمغاننی بلدیلرده بار قوتلری برلن اول تانڭ اسرار و حکمتلرین تفتیشگه کرشیدیلر. دخی دیننی آڭلیسیلر کیلو و عربلرگه تابع بولغانغه دولت و پادشاهلق وظیفهلرنده مستخدم بولاسی لری کیلو بو تانڭ اسرار و حکمتلرین تفتیشلرینه سبب بولدی. شونڭ ایچونده اول وقتنڭ کوبرک کاتباری ووالیلری عجملر ایدی. ابن خلدون اوزینڭ مقدمه سنده ینه بر سبب بیان ایتکانده ایتکان: «عرب ملتنی اول بدوی بولغانغه آنلرده علم و صناعت یوق ایدی. اوامر و نواهی دن عبارت بولغان احکام شرعیه کورکارده گنه حفظ اولنه در ایدی. اول احکامنڭ اصلین صاحب الشرع (صلی الله علیه وسلم) و آنڭ اصحابندن صحیح اسنادلر برلن آللر ایدی. اصحاب و تابعین زمانی تمام شولای کیچدی». ینه سویلرپ کیلب ایته: «اول زمانلرنڭ مدنیلری عجملر و آنلرنڭ معناسنده بولغان آزادیلرغنه ایدی. بس اول زماننڭ مدنیلری علوم و صنائع دن عبارت احوال مدنیتده عجم لرنڭ تابعلری ایدیلر؛ چونکه فرس دولتندن قالمه مدنیت اثرلری آنلرده نق و توز و گرك ایدی. عباسیلر وقتنی ایرشوب مدنیتگه کیلگن بو عربلر دولت اشلری برلن مشغول بولوب علوم و صناعتگه نظر ایته آللر ایدیلر؛ چونکه دولتنڭ حامیلری و اهل سیاستی آنلرغنه ایدیلر. دخی فنون علم صنائع دن صایلغانغه عربلر آنڭ برلن اشتغالدن تارتونالرده ایدی. ایسکی زماندن بیرلی رئیسار حرفت و صنائع برلن اشتغالدن عارلنه کیلنلر. شونلقدن بو اشلر، عجم و مولدلردن بونڭ برلن شغللنویچیلرگه تمام طاہشرلغان ایدی.»

ایکنچی سبب: مولدلر اوزلرینڭ منشأتلرنده، اعرابکده خطالی اوزره تقلید ایتولریدر. چونکه آنلر، اعرابنڭ نظم و نثر دن عبارت بولغان جمیع منشأتلری مجاز استعاره

اشلهگان ایتوب کورسته طورغان روشده گنه بولورغه کیرک. شولای ایتوب معلم افندی شاگردلرنڭ هر خطاسمین توز ایتوب بار. تاکه هر توری یازولرنی اوزلری بازار حالگه کیلگنچه. شول آراده علم بلاغت و ادب (۱)، لغت تاریخنه تنبیه ایته بارمق ینه گوزل صایولادر.

بونده ده شاگردلرگه عرض اولنه چق موضوعلر محسوسلر یاکه اوزلرینه تمام بیلگولی بولغان معلومات جمله سندن بولورغه کیرک. شاگردلرگه مبهم نرسه لر حقنده یازارغه قوشو آنلرنڭ ضرری زور خطالرغه یاکه یالغانلرغه توشولرینه سبب بولادر. بونلرنڭ هر ایکسی ده مقصوددن یراق سورلر. دخی موضوع آنلرنڭ آڭلاوینه موافق، میل و محبتلرین قوزغاتا طورغان اوزلرینه یینگل بولورغه کیرک. چونکه اش یینگل اشلهنگان صاین فائده سی زور راق بولوب چغادر. دخی ممکن قدرلی فسقه چه بولورغه کیرک؛ چونکه اوزون موضوع، یالقالانوب اشنی غایه سیننه ایرشدرمی قالوغه سبب بولادر (تمرین تحریری فصاینه مراجعت اولنسون).

بلمک کیرک: انشاء یینگل سوزلر، طبیعی ترکیبلر، اوکایلی ترتیبلر برلن کشینڭ کوکلینه معنانی اونه مکدر. اما ناکسق سوزلر تابوب آنلرنی بر یرینه تزوب مجازی ترکیبلر یاصاو هیچ وقتده انشاء جمله سندن بولغانی یوقدر. ادب لغتنی بلگان کشی چن عربلرنڭ انشالرینه مولدلرنڭ انشالرین چاغشدروب فاراسه آرالرنده بیک کوب ایرما تاباچقدر (۲). چونکه مولدلرنڭ نظری کشینڭ ایسی کیتنه طورغان عبارلر ترتیب ایتوگنه بولغان، شول سببلی عربلرده انشاء وجدانی بر صناعت بولمچه لسانینغه بولوب کیتکان. بونلرنڭ سوزلرگه گنه اعتبار ایتودن اوزا آلماولرینه سبب ایکی نرسه در:

(۱) ادب و لغت تاریخنه مراد: لغتمز نڭ نثری و شعری نیچوک باشلانغان و آنی آرتدرو و کیگایتوده قولی و اشی قاتوشقان ذاتارنڭ ترجمه حاللری کبی موضوعلر. بو بابده کتابلر یاصالسه ادب لغتمز نڭ باشلانوب باشلا. نماغانلغی ونی درجه گه کیلگنلگی و نیچوک کیلگنلگی آچق معلوم بولاچقدر. بوده بو خدمتنی تلگان کشیلر ایچون بونڭ مایاقلری قیلندن بولاچقدر. (۲) مصنف بونی عرب تلی حقنده یازغان. بزده بونی شول کوینچه ترجمه ایتمهز؛ چونکه بونڭ انشاء نوزلرگه ترکلرنڭ عرب و فارسیلرغنه فارسیلرگه عرب انشاسینه تابع بولغانغه بونڭ ایچونده بونده بایناق اعتبار ایتارک نرسه باردر. مینم کوب اورنده تل حقنده تورکلرچه کیتووه زدن اللاتعالی صاقلای ایدی. دیوومگه سبب شوشنده غی کبی ملا خطهلر؛ یوقسه تورکلر مدنیتنچه آغا بایناق کیتکان بونڭ دین و نسب قزندا اشلر مزر. مترجمه.

كو چارلارندە گنە ايلنگان ديب ظن قىلغانلردى. فرض غە بناء شولاي دە بولسۇن اولىكى عىربلرە انشاء ايچون موضوعلر بىك آز بولغانغە اوزلر يىنىڭ تىوہلر يىن، صارقلر يىن، آتلىرىن وصف ايتودە، معشوقلر يىن سويلەب اچلر يىن بوشاتودە، قىيلە و جومردلق و باتورلقلرى بىرلن ماقتانودە و صوغشار يىن سويلەودە، دشمانلر يىن يانودە و كويندروودە و غير بو كىبى محدود گنە موضوعلردە سوزلر يىن تورليچە بورغالاب شغىلنگانلردى. بولاي آز موضوعلردە نظرنىڭ كويلىكى بالطبع كشى گە ذھن دە اوتكنلك، تىزىلدە كىكلك، نفس دە قبولقى حاصل ايتوب تلىنى مبالغى و صفلر گە دخى مجاز و استعارەلر گە چومروغە سىب بولادىر. اما حاضر گى زمانغە كىلسەك بوندە مدنيت كەمالى بىرلن كىلىنگان، بىر بىر موز بىرلن تانوشو و ياردىملىشوك گە محتاج ايتكان، نىگىزلرى بىك نقى بولغان مدنيتلى دولت، اچمىز گە صالنگان زمانە لغت اوز يىنىڭ نارالويىنە و كىكايويىنە مناسب عجائب خوش طوپراقلى، و تورلى فائىلى اشلىرى و حاللر يىن بىلدە طورغان بىر عصر غە طورى كىلىنگان. شوندى بىر زمانە بىر اوز حالىز گە مناسب نرسەلر گە التفات ايتمىچە، كوله گە، شخصينە ايارگان كىبى هيچ بىر نطقە دە تخلفسىز بىزنىڭ آنلر غە ايارومز نىچوك ياراسون؟ (بس آت يوكورو لىرندىن بىر دە خىرى بولماغان بىلكە عەمىرندە آت اوستىنە دە منىگان بىزنىڭ تاتار شاعىر مىز گە آتنى وصف دە امرى القىس گە ايارو نىچوك ياراسون؟) شونىڭ ايچون بىزنىڭ شاعىرلر موز اوزلرى بىلمە گان بىر نرسە بىرلن دىمەسە كدە وجدانلرندە بولمغان نرسە بىرلن تىلە گان نرسەلر يىن صفتلىلر كورە موز. بوندى وصفلر مسماسز اسملر بولغانغە هيچ بىر تاثيرلرى بولمىدىر. يايىسە بىزنىڭ شاعىر موز عشقىن سويلەر ايچون محبوبىنىڭ قىيلە سىينە ياكە چادىرلر يىنىڭ بورلوقى اوز يىنىڭ تىوہلر سوروچىسىنە نىچوك امر ايلسون؟ حال بو كە بىزنىڭ يوق تىوہ موز، يوق سوروچىمىز، يوق قىيلەلر موز، يوق آنلرنىڭ اثيرلرى. بىلكە بىز بىر زمانە مىز كە آنىڭ تىوہلرى پويىزد، سوروچىسى ماشىنىسى، قىيلەلرى شىرلر، چادىر اورنلرى كوكىگە چىغان بىوك بىنالردىر.

بونىڭ اوستىنە بىز آندى شكايىتلر گە احتىاجمىز دە يوق. آز آقچە بىرلن بىزنىڭ شكايىت خطلمىزنى تىوشلى اورنىنە پويچتە ايرىشدرەدر. بولاي بولغاچ بىزنىڭ شاعىر و منشىلر موز حاضر گى حاللر موز حقىندە فكر يورتوب عىربلرنىڭ اوز زمانلرندە غى نرسەلر حقىندە ياصاغان تىخىلر يىن باصار غە تىوشلىدىرلر. اكر بو حاللردە چىلاب اويلا نىسە بىزنىڭ علما

بىرلن عواممىزنىڭ آراسىن آيروب آرامىز دە علمنىڭ نارالويىن مانع بولغان سىبىلرنىڭ ايڭ الوغلىرى شونلر بولوندى شىبە فالمىدىر. الله تعالى نىڭ انسا نلر غە تىل اوگرتوندىدە ظاهر حكمت - آرارلرندە فاتوشو و تانوشو، الفت محبت حاصل ايتو بولا طوروب عامى، عالمنىڭ يىپانلرندە عىس، عى، طلل (تىوہ قىيلە بنا اثيرلرى) كىبى شعورسىز سوزلر ايشتووى بىرلن آرارلرندە ايكنچى مرتبە سوز بىنە هيچ كوكل قويەمازلقى نىفرتلردىن باشقە بىر نرسە دە حاصل بولمىدىر. الله تعالى بارچە مىزنى طوغرى يولىنە كوندىرگى ايدى.

تلمىح.

معلم شاگردلردىن يازدرىر ايچون هر هفته گە بىر موضوعنى حاضرلەب قويارغە كىرك. شاگردلر تىرىلر يىن دىقتلر گە يازسونلر، دىقتلر هر قاچان صافى طوتولوب چىتى، توزاتلىگان سوزلر يىن يازار ايچون ۲ - ۳ بارماق قدرلى آچق قالدىلور. توزاتىكچ ايكنچى دىقتر گە يازدرىر، صوكى دىقتلر مفتحىلر گە و امنجان دىواندە كورستەك ايچون صافلانور. بوگا كورە شاگردلر انشاء ايچون ايكى دىقتر گە محتاج بولالار. كوبرك مدرسەلردە عمل شونىڭ اوزرەدر. بعض مدرسەلردە شاگردنىڭ قولندە بىر گنە دىقتر بولوب بىرنچى ۲ نچى بىتىنى يازمى قالدرا ۳ نچى بىتىكە يازا، توزاتىكندن صوك كوچروب آنى ۲ نچى بىتىكە يازا. ۵ نچى بىتىكىن توزاتىكچ دىرتنچى گە يازا. شولاي ايتوب مسودە سى مبيضە سى بارى بىر دىقتردە بولادىر. نكى سىز بىتىلر مسودە، نكى بىتىلر مبيضە ايچون بولوب قارا قارشى بولا بارالار (۱). بو وقتدە انشاء ايچون بارى بىر گنە دىقتر گە حاجت بولادىر.

معلم افندى شاگردلر گە بىرگان موضوعنى يازدرغاچ معين بىر وقت اچندە توزاتو ايچون قوللرندىن آلغان شىكىللى، اوزى دە معين وقتنىڭ اچندە تخلفسىز توزاتوب قوللر يىن قايتارار؛ چونكە معلم هر قاچان شاگردلر گە اولىكى بولورغە تىوشلىدىر. دخى بعض غلطلر يىن كورمىگان گە صابشوب قالدىرغە كىرك. قالدىرغاچ ياشراك شاگردلردىن كوز يومارغە، اما زورراقلىرى بىرلن خطالار حقىندە بىر

(۱) بوندە غى ترتيب طبعى ۲ نچى - ۴ نچى لىر مسودە ايچون بولوب ۳ نچى ۵ نچى ۷ نچىلر مبيضە ايچون بولوق. لىكن بولاي بولغاندە، كوچروب يازغاندە مسودە يازا طورغان بىت قولنىڭ آستىدە قالغانغە بومناسب كورلردىر. لمترجه.

آنڭ يوره كنده ايلسكه بولماغان هم قلم ايله تعريفى ممكن توگل حسلر اويغاتادار. يوقلاغان بالاسينڭ باشى اوچنده اوطورغان آنانڭ يوزنده گى نازك تبسم، چيكسز محبت، طاتلى يوقوسىنى بلكه جانىنى فدا قىلوعه حاضرلك قايدىن كيله؟ بولنرڭ باريسى كوچسز بالاچقنڭ، آناسينه اوگره نكان محبت درسىنڭ اثرىدر.

آنا، بالاسىنى كوكره گى ايله ايمزوب تربيه قىلا، دىماك اوزىنى فدا قىلوب باشقعه تركلك بيره، شوشى الوغ درسلىرى كوچسز بالاچقنڭ اوگره توى عجب ايمانمى؟ شونڭ ايچون ده دنيا يوزنده گى راست محبت هم آدچىلك نڭ باشى اوشبو درسدىن باشلانغان ديمشلىر.

ياڭى طوغان بالاچقلمز نڭ درسىنى دكلمىز، ايمزومز، طاتلى يوقولمىزنى فالدرروب اوياغ طورغان تونلرمز حسابسز بولا، بالالرمزدن برهوى آورسه يوره كمز يانوب حسرنلنمىز. بو اشلىرىنى كيمچىلك قىلمى اوتسك اوزمىزنى بختلى صانبىز. بالالرمز اوقو ياشىينه يىنكچ، شول ثبات و صبرمىزى يوغالتمى معنوى تربيه لىرىنه ياردمچى بولسك دنيا و عقباده بختلى بولور ايدىك. بو وقتده بالالرمز اوڭلىكى گه فاراغانده كوچلىرهك بولسه لرده شولا يوق ياردم گه محتاجلردىر. بوندى ايندى اتالر ايله آنالر برگالشوب علم گه، اوقوتوعه بار كوچلىرىنى صرف ايتارگه، معارفدىن محروم قالغان بالالرنڭ ايڭ ضعىف و ايڭ كوچسز ايدىكى خاطر دىن چفارمازعه، محبت اورلق لىرىدىن گل چهچى كارى اوسىرودى كيمچىلك قىلمازعه توشدىر. نادانلىق، فاراڭغىلىق ايدىكىنى انكار ايتوچىلر كوب تابولماسه كرك. دنيا يوزنده بولغان بوزوقلىق و جىنايتلرنڭ ده كوسى معنوى تربيه يوقلىقدىن كيلهدر.

علم اوقوتو ياغىنه كىلگانده بزم ناتار خلقى: «بايلىقىمىز يوق شوڭا كوره بالالرمىزنى اوقوتا آلهمىز» دىلر. اوقو ايچون دنياده يالغز بايلىق شرط اولسه، بارلىق باي بالا لرى عالم اولوب فقيرلرنڭ بارى نادان قالورلر ايدى. مادى جەتتى تامين قىلنوب اوز اجنهادى كمالنده بولغان شاكردگه اوقو آسان، سلامتلىكىنده زيان كىلماوى شېهه سزدىر. لىكن بزم ناتار ملتى آراسنده موندى بختلى شاگردلر بارماق ايله گنه صانارلىق. بايلىق بولسه به آتاده ياكه بالاده ثبات اجتهاد بولمى. استعداد اجتهاد اولسه بايلىق بولمى. ايكى يل بورون «ساراتوف» شېرىنه واردىغمه ن. نومىرلىرى ايله كورشى يورتنڭ قاپقاسى توبنده اورامده، اون دورت اون بش ياشلىك، قاپقارا ساچلى، يالان آياقلى

آز سويله شوب اوزلردىن نوزاتدررگه كىرك؛ چونكه كشىنڭ خطاسىن اوزى نوزانو كى فائده لى هيچ شى يوقىدر. احمد جان مصطفى. «قازان».

محبت درسلىرى

بىر يوزنده بولغان هر بر نرسه گه عبرت ايله فاراغانده، بر تركلكنى فدا قىلو ايله بىك كوب تركلك حاصل بولغانى كوررگه ممكن.

كوز آلمىزده آچلغان گل چهچى گى بر ايكى كون اوتو ايله يوشاردى (مىشارلر تعبىر نچه پىژىدى) عاقبت بىرگه فويولدى. دقتلب فاراغاچ توگلىگان چهچى كىڭ صاباغنده بىك كوب واقغنه اورلقلر كورونه. چهچىك اوزىنى فدا قىلوب كوكره گنده تربيه لب كوب ياڭى چهچى كلرگه تركلك قالدىرغان. يورت حبوانلردىن آلوب حتمى ايڭ يرتقوچى جانوارلرده بالالرىنى ايمزوب تربيه قىلغان وقتلرنده آنا محبتىنڭ راست و مقدس محبت ايكاننده كم شېهه ايتىر؟ يرتقچ وقان توگوچى جانوارلرغى فاراڭز: بالاسىنى نه قدر شفقت ايله ايمزه، يالى، نازلايه، يوباتا، يلوتا، دشماندىن صافلاوده اوز جاننى فدا قىلهدىر.

آدم بالالرنده اير ايله خاتوننڭ ايكاوندىن اوڭلىكى بالا دنياغه كىلسه، ايكىدىن اوچ بولدى ينه بر آدم بالاسى آرتدى ديمىز. الله تعالى بالانى كوچسز كوب يىلرغى ياردمگه محتاج ايتوب بىروى آنالر قلىبده محبتنى آرتدىر اوچون بولسه كرك.

حبوان هم يرتقوچى جانوارلرنڭ بالالرى آدم بالا لىرىنه فاراغانده كوب درجه كوچلى، ياردمگه ده آزاراق محتاجلردىر. بر نچه ايلر اوتو ايله بالاسى آناسىنى، آناسى بالاسىنى تانومازلىق بولالار. آدم بالالرى ايسه بتونلهى باشقه: محبت اورلقلىرى تيشلوب ياشىروب كوركام گلرگه اورلوگه بايتاق وقت كرهك اولدىغدىن جناب بارى، ياردمگه محتاج كوچسز بالالر همه قىلمشدر.

تعليم يولىنىڭده باشى بالا تربيه سندن باشلانوب، اولده ايسه محبتدر. تعليم يولى دىگىچ ده ياڭى طوغان بالانى تعليم قىلو آڭلاشلماسون. بلكه دنياغه ياڭى كىلگان كوچسز بالا، الوغ معنالى محبت درسى بىروده آناسينه معلم بولادىر. اىڭ اول بالا، آناسينه صبر و ثبات درسى بىروب،

بنانك اوزنده توگل بلكه نيگزنده ايدىكى هر كمگه معلوم .
بالا تربيه سىنىڭ نيگىزى بولغان يورت تربيه سى بىزده غايت
بوزوق و يارقىزدر .

بىزده حاضر يورت تربيه سى عموماً ديورلك ايدىكى
تورلى : برسى ايسكىچە تربيه - يعنى بالانى خدا حكىمىنه ،
طبيعت امرىنه تايىشروب تربيه لهو ، بو اصولده ، بالانك
قدر و اعتبارى آنا آنا فاشىنده بر پىسى بالاسى قدرلى ده
بولمى : بالا آورى يىغلى ، صوفغه طوكا ، اسسى صوغا آكا
التفات ايتكان يوق . آنا آنا اوزلر ينىڭ الوغلقارن صاقلاو
ايچون بالانى يانلر ينىه اولتورتىلر ، آلدىلر نده سويله تىلر ،
كشى يانينه چغارمىلر . . . بو روشلى تربيه ده بالا بىك
بختلى بولسه غنه سلامت اوسه آلا . يوق ايسه اكثرى
ياشدىن اوق اوله ياكه ضعيف بولا . بو بالانك اخلاق
و طبيعتى بىك توبه ن بولا . اوزى فورقاق ، اوزينه اشانچىز ،
غىرتسىز و شونك اوستىنه يالقاو بولا .

ايكنچىسى (خلق تعبير نچه) زمانه چه تربيه : بو اصول
تربيه ده بالانى يغلانماس ايچون آنا آنا كانفيت ، شقالانلر
بيروب اولىگىدىن ده آرتق بوزالر . آورووندىن فورقوب
صوفغه و اسسىگه چغارمىلر . شونك سؤ نتيجه سى اولارق
بالا آزغنه صوفغه ده ، يوقغه اسسىگه ده يارامى تورغان
بولوب اوسه . جاي وقش ، خانه و اوى ايچنده بوزوق
هواده طوروب يوزلرى صارغايا ، بدننى ضعيفلنه .

بو بالا خانه ايچنده نى قىلنسه ده اختيارلى ، تلهسه
نى سويلى ، تلهسه نى آلوب اوينى ، تلهسه كىنى اوروشه ،
سوكه ، بهره ، وانا ، طرنى ، تشلى آنا آنا طرفىدىن بر سوز
يوق ، بلكه اوستىنه قاراب كوله لرگنه ، ايركه لهوده برسى
برسىدىن اوزدررغه طرىشالر . بو بالا بر خلقسىز ، باشسىز ،
اوز سوزلى ، كىرى طبيعتلى بولوب اوسه ، بدننا ضعيف بولا .
مونه شونداي اصولده تربيه له نىگان بالانى مکتب كه
كىتورب بىره لده اصلاح اميد ايدلر . توزه لمه سه مکتب
و معلمنى عىبليلر . ميكا اوزمه بالا آتالرينك : « معلم افندى
بالامز بىك شوق زنه ار قارى توشگىز » ديو اوتنىگانلرى
بار . بىچاره آنا آنا ، كونى تونى يانلر نده تورغان اوز بالا
لرن اوزلرى قارى آلمايلر ده ، آبدراغاچ معلمدن اوتنلر .
شول ۴ - ۵ ساعت مکتبده بولغان مدننه معلم آنلر نك
« شوق » بالالرن توزه تسون !

بالالرينك ادب و تربيه لى بولوارن تلهگان آنا آنا
مکتبده اصلاح ايدلور ئلى ديمه ينجه بلكه قوللر نده وقتده

يهودى بالاسىنىڭ درس حاضرلر اوتوردىغى كوردم . سنتابرنك
باشى ، كونلر يلى بولغانغه بولاي چققاندر دىب اويلادم .
ايكنچى اوچونچى كوندده شولاي بولغاچ ، نومىرلر ايه سىنىڭ
قزىدىن صورادىغمه : « اول آبرامغه رىالنى شاگردى ، اوى
لرى بىك كچكنه ، دغى ده بش - آلتى اواق بالالرى بار ،
ايوده اورون يوقلقدن اورامده درس حاضرلى » ديدى .
« آتاسىنىڭ كىسبى نه نرسه ؟ » دىب صوراغاج : « ساعتلر
توزه توچى » دىب جواب بىردى .

بو سوزلر بنم دقتى جلب ايدوب آتاسىنىڭ نى توسلى
ايكاننى كورهم كىلدى . ايكنچى كون بايرام بولغانغه « آبرامغه »
نك آتاسى ده اورامغه چقدى . آروق غنه ، كىلوشسىز قىياتلى
بر يهودى . اوستىنه بايتاق كىك ايسكى گنه بىشمىت (تالچوقدىن
آغان بولسه كرهك) . بو فقير يهودى ايله بالاسىنىڭ حالينه
قاراب ، راست آنا ، اجتهادلى بالا ايدىكلر نده شېهه قالمادى .
كچكنه ، توتونلى بولمده ياروم آچ طوروب ، بالاسىنى
معارفدن محروم ايتمازگه طرىشوى شايان عبرتدر .

يورهك پاره سى بالالرمز نى كىله چكده آياق اوستىنه تابتالوب
خور بولودن صاقلاو بىزم بورو چه زدر . علمدن ، اوقودن محروم
ايتسه ك بورو چه زى اوتهمگان اولوب بالالرمز فاشىنده هم الله تعالى
حضور نده اويانلى بولاچاقمىز . بالالرمز بىزگه اوگره نكان محبت
درسنى يرينه كتور و هر فايومزغه لازمدر . محبوب جمال آقچورىتا .

بىزده تربيه

I

ياكا اصول مکتبلر آچلا باشلاغاندىن بىرلو بالا تربيه سى
طوغرىنده آز - آز سويله نله و شوگا دائر مجله وغزته لده
مقاللر يازلا باشلادى . لىكن بو يازو و سويله ولر بارده
بالانك مکتبده اوتىكارگان وقتىنه خاص اولوب ، بالانك
مکتب كه قدر بولغان يورت تربيه سى خصوصى سويله نگانى
و يازلغانى يوق . آنا قولنده وقتده غى تربيه سى التفاتسىز
اوته . آنك مکتب تربيه سىنه تعلقى بار ايدىكى اعتراف
ايدلمى . آنا آنا اوزلر ينىڭ اعتبار و دقتسىزلىكلر ندىن بالالرن
تمام اشدىن چغارالرده مکتب كه كىتورب بىره لر و بتون
مسئوليتنى مکتب و معلم اوستىنه توشره لر . بالا مکتبده
توزه لمه سه ياكه اخلاقسىز بولوب چقسه مکتب و معلم
عىبلى بولوب قالا . واقعده بو نظر بىك ياكلش . چونكه
بر بنانك نيگىزى ناچار صالئوب ، صوكندىن بنا آوشسه عىب

ایله روس ادیب‌لرندن پیتروفننک у пустого колодца دیگان
اسبورنیغندن بر قدر سوزلر کوچره م.

«موندن بر نیچه سنه مقدم فرانسیسه ده
Леккерко طرفندن انگلیزلرنک تربیه و تعلیم بابنده توتقان یوللری
طوغرنده بر کتاب نشر ایدلدی. فرانسوزلر انگلیزلرنک
کوندن کون ترقی ایدولرن کورب سببن نیکشرو ایچون
ایقرفونی انگلتره گه بیارگانلر. اول آنده باروب ایگ توبه ن
مکتبلردن باشلاب ایگ زورلرینه قدر کروب اصوللری
ایله نانوشقان. اول آنده بزنگ تعجبکه فارشو بتونلای
ایکنچی بر نرسه تابقان.

انگلیزلر معارف جهتنجه هر نه قدر آلدیه بولسه لرده
مکتب که گنه صالغوب یاتمیلر. بار نرسه نی مکتبدن گنه
کوتهمیلر. آنلر «مکتب، شاگردگه بتون علملکنی
بیروب چغارسون» فکرنده توگلر. آنلر اوقیلر لکن اول
اوقوغه غنه و فاترغه آراسنده غی علم گنه قناعته نهمی
مکتبدن فایتقاچ غایت طریشوب اشلیلر. آنلرنک بتون
حیاتلری اش ایله اوتیه. انگلیزلر مکتبدن آلوب چققان
علم گنه قناعته نهمی بتون عمرلرن علم و معارف آرتدرو،
عقل و بلسکلرن کیگاییتو ایله مشغوللر. آنلر چه مکتب بتون
نرسه نی بیروب چغارمای، بلسکه مکتبده بلك آلو باشلانا،
آخر عمرگه قدر تارتله. مکتب حیات گه چغا تورغان یول،
معلم شول حیات یولنی کورسه توب بیاروچی. بز هر بیرده
و هر وقتده مال تابارغه ممکن دیبز. طریشسه یاش ده،
قارت ده هر قایچان هر بیردن مال نابا آلا. انگلیزلر چه
علمده شولای اوق، آنی هر بیردن و هر وقت تابارغه
و حاصل ایدرگه ممکن، فقط درد وغیرت کنه بولسون...»
بز بتون امیدمزنی مکتب گه باغلاغانمز، لکن بالا
مکتبده نی اشلای و نی تحصیل ایدیه، آکاشول، آق اوستینه
یازلغان فارادن باشقه نی کورسه توچی بارمو؟ بالالرمز ایوگه
فایتقاچ هم تعطیل آیلرندیه نی اشلوب اوتکارلر؟ آنلرغه
اش و هنر اوگره تو بارمو؟ البته برسی ده یوق. شولای
بولغاچ و شول تربیه دوام ایتوب تورغانده نی یوز ایله
بز بو مکتبلرمزده اوقوغان بالالردن ثلله نی لر کوته مز؟
بو بوش امید، بوش اشانچدر. موکا آنالر هم مکتب
تربیه له وچیلر دفت ایدرگه تیوش.

معلم رضوان ابراهیمیف. «چیتا».

یغشی تربیه لرگه طریشورغه تیوش. درست، یورت تربیه
سی ده مکتب تربیه سی ده بالاغه زندان بولورغه یارامی،
تربیه دیگایچه بالانک قول و آیافلری بغارلی، تلی فسقچه
بولورغه تیوش توگل، لکن شولایده بالا یاشدن اوق
(زمانمز تعبیرنجه) خولیاغان بولوب اوسه رگه ده یارامی. بالانی
بلیغده، صوفغه ده اویره تورگه، هر نرسه ننگ ایکی طرفنده
بلدررگه، بیگره کنه اوزن نانورغه و فیلغان اشلرندن مسؤل
ایدیکن آکلاتورغه تیوش. آتا آنا بالا تربیه سی خصوصنده
یازلغان قاعده لرنی بلورگه و رعایه ایدرگه بورچیلردر.

11

هر یاگا نرسه گه قارتراقلرنک فاروشوی، یاشلرنک
آنی قوتله وی طبیعی حکمنده. اصول جدید مکتبلری ده
شول ایکی تورلی قارشولای ایله فارشیلاندی. آن قوتلر و
چیلر، منکرلرنی اقتناع فصدی ایله ایسکی مدرسه لر دن
کوب توغریده آرتق ایدیکنی دلیللر ایل ااثبات ایدلر،
بیک کوب یاگا «امید» لرنک شول مکتبلرگه باغلی ایدکن
سویلی ایدیلر. شونک ایچون آنی یاراتوچیلرده، خلاف
توروچیلرده دورت کوزلر شول مکتبگه و آندن چقاچ
شاگردلرگه نرهلوب قالدیلر. ایسکی مدرسه لر بیرگاندن
آرتقنی بیر، ایسکی مدرسه لر دینیکنه بولوب اخراویلقنیغنه
اوگره ته، یاگالر ایسه دینی ده دنیایوی ده، شونک ایچون
موندن چققان شاگردلر دنیایغده آخرنکده یارافل بولالر.
بو اولگی مدرسه لرگه باغلانغان اعتقاد ایدی، ایسکی
مدرسه ده اوقی تورغان شاگرد اوزن شولای جامع الفنون
بولوب چغام ظننده ایدی. لکن فی الواقع اولگیلرده،
حاضرگیلرده بو اعتقادلرندیه یاگلسه لر. کیره ک مدرسه،
کیره ک مکتب بولسون آنلر بزگه بتون نرسه نی بیروب
بترمیلر، صونکن اوگره نورگه بیک کوب نرسه قالا. مکتب
و مدرسه لر فاترغه آراسنده غی علمدن آرتقنی بیره آلمایلر.
فاترغه آراسنده ایسه بیک آز نرسه گنه صاقلانا.

مکتب و مدرسه لر، روس ته یتمه شلی غرامونقنه
اوگره ته لر. هر نرسه ننگ مقدمه سنی گنه بلدرلر. مکتب
حیاتکده، تورمشقه یولغنه آچا. هم شولای بولورغه ده
تیوش. بز مکتبده بالالرغه بتون نرسه نی، بار علملکنی
بلدروب چغارو قصدیله آنلرنی آکفرالاتامز، قورقاق،
یالقاو و اشسز ایتوب چغارامز. بوروسلرده ده شولای، آنلرده
بتون امیدلرن مکتبلرگه گنه باغلاب نورالر. شول مناسبت

يکاترينبورغ. نبينا (صلى الله عليه وسلم) نڭ ولادى كچه سنده ظاهر اولان عجايبى: كسرى نوشر وان سراينڭ سلكنوى، و چارلاقلىرىنىڭ يەرلوى، مجوسلارنىڭ بىڭ يلدن بىرو عبادت قىله تورغان اولارنىڭ سونوى (يا كه هر بر مجوسنىڭ يورتىدىكى اوتىنىڭ سونوى)، بو كونكى ايران مملكتىده اولان «ساوه» كولى قوروى (۱)، آناتولى قطعى سنده خاوندكار ولايتىده «ساوه» كولىنىڭ تاشوب جغوى وما اشبه ذلك كوب نرسىلر بيان قىلەلر. مذکور واقعهلرنى ايسه «الروض الفائق» نام كىتابىده «فاول شهر من شهر حمليا تزلزل قصر كسرى، الشهر الثانى امتلاء الاكوان بالبشرى، الشهر الثالث غاضت بحيرة ساوه، الشهر الرابع انقطع وادى سماوه، الشهر الخامس وقف بحيرة طبريه، الشهر السادس مات ابوه عبدالله للاسرار الحفية، الشهر السابع غمدت النيران، الشهر الثامن انشق الايوان» ديه ذكر ايدوب تورلىسنى تورلى وقتىده بولدى ديه در. بونلر اعتقادياندىن بولماسلرده تفتيش و تنقيسز قالدريغه تيوش مسئلهلر جمله سندن اولاسلر كرك. بو سوزلرنىڭ اصللرى قايدىن آلغان؟ عمومى توارىخده بونلر و بونڭ اوخشاشلى واقعه - لرنىڭ شول وقتىده توغرى كيلوب بولغانى بارمو ايكان؟ اگرده عمومى تارىخلارده بولماسه بونداين زور واقعهلر نيچوك بونلر اسلام تارىخلارده غنه كروب قالدى ايكان؟ موند اين سوزلر ايله بز، نبينا صلى الله عليه وسلم نى آرتق ماقتاب يباروب «منى بىڭ آرتق ماقتابما كز نيتىكه نصارالر حضرت عيسانى آرتق ماقتابلر حتى الله نڭ اولغى ديدلر» ديدىكى سوزىنه توغرى كيليمىزمو؟ حتى يازىچى اوغل احمد بيجان «انوار - العاشقين» نام كىتابىده: «اول حضرتنىڭ كوله گهسى يوق ايدى: زيرا كنديسى باشدىن آياغه نور ايدى» ديهش. وشوگا اوخشاشلى سوزلر بىز كورماگان كىتابلرده دخى كوبر. بوسوزلرنى صور اوغى بىر واقعه سبب اولدى. «شورا» ده شايد بر آز تفصيلات ايله جواب يازلور.

(۱) بغداد ولايتىده اولان «ساوه» اولسه كرك. ه. ط.

شورا: يازديغىز ماجرالار حقدىه معتبر تارىخلارده بىر شى اوقودىغىز خاطر مزده قالماش. «دائرة المعارف» صاحبلرىنىڭ غايت گىزلى صورته مسلمانلردىن ميبق آستىدىن كولهك عادتلىرى وار. شول عادتلىرىنه كورهمى و ياكه ختالىق ايله مى: «واجع مؤرخو العرب على ان الايوان انشق يوم مولد الرسول» ديهش. الوغ عالملردىن اولان امام ماوردى (۵۰۰ هـ وفات) گرچه اوشبو واقعهلرنى تفصيل ايله حكايه ايتىش ايسه ده (اعلام النبوة، ص ۱۱۶-۱۱۷) بالفعل اولمش بىر واقعه ايدوب دگل بلكه ولادت ياكه بعثت كچه سنده كسرا نڭ اويقوسنده كورمش بىر توشى گنه ايدوب حكايه ايتمش. بونڭ اوستىنه، سندنڭ ده برده بونى يوق. بىر فرصت وقت ايله بومسئلهنى تفتيش ايتسهك كرك. شوگا قدر تارىخ و سىر علملرى ايله مشغول ذاتلر بو طوغروده اولان معلوماتلرىنى يازوب كوندلر اولسلر متشكر اولور و مكتوبلرىنى ده اوز امضالرى ايله نشر قىلور ايدى. فقط بو طوغروده اولان معلوماتنىڭ اسلام حافظلرى، حديث عالملىرى و هيچ اولمادىغىن ده معتبر تارىخلارغه اسناد ايدىلمكلى ضروردر.

بوگولمه. «اصل التوحيد وما يصبغ الاعتقاد» ديه باشلانمش كتابنى ابو حنيفه اثرى ديه بالارىغه حفظ ايتدىلر ايدى. شمدى بعض كيمسلر آنڭ ابو حنيفه اثرى اوله چىغنى انكار قىلورغه باشلامش. بونلر خطا قىلەلرمى ياكه سوزلرى درستى؟ طالب العلم: عطار عزيزوف.

شورا: محقق عالملر، مذکور اثرنىڭ مذهب باشلىقى اولان ابو حنيفه گه نسبتىنى انكار ايتمكده لردر.

پاولودار. معتبر تارىخلارمىز نوح پيغمبر زمانىده اولان طوفاننىڭ بتون دىياغه عام اولوب، يالكز نوح عليه السلام ايله بالالرى غنه قورتولوب قالدقلىرىنى ذكر ايتدىكلىرى حالده بعض بىر قوملر اوشبو طوفان حادثىسىنى بتونلاي انكار ايتمكده اولدقلىرى سويلاندهدر. بو مسئله حقدىه بىر قدر سوز يازوگىزنى اوتىنەمز. شاگرد: عبدالرحمن مقبى.

شورا: طوفان واقعهسى حقدىه مفصل خبر و بىروچى كىتاب «تورات» اولوب آندن صوك قرآن شريفده هم تىكرار ذكر ايدىلمش. شونڭ ايچون يهود، نصارا و مسلمانلر بو مسئله نڭ اساسىده اتفاق ايتمشلردر. اما ايرانلور، كلدانلر،

شرف اثرلارنده ۸رقمى مطبعه خطاسى اوله رق ۷وشنده توشمش اولسه كرك. يوقسه ابن خلكاننك ۶۸۱ده وفات اولمقنده شهبه بوق. (۳)فرآن كرىمه آدم پيغمبرنك جنتدن چيقارلدىغى خبر و يرلش ايسه ده اول جنتنك نيندى جنت ابدىكنى تيكشرمك و طبفه مز دگل، آنى تعيين ايدوب بيلمك ايله نكليف يوق.

جامبىتى. حضرت علينك «دلدل» اسمنده بر آتى اولوب بو آت بر آبلق يرنى بر كونده يورر اولهش. اوشنداق «ذوالفقار» اسملى بر قلچى اولوب بر ساته گان وقتنده يوز آرشين قدر اوزايور و حضرت على اوزى ده بهادر اولوب بر اوزى بيك آدمنى قرر ايمش. حضرت على ترجمه سيني يازديغكز وقتنده «شورا» ده بونلرغه هيچ اشارت ايتمادكز، بز بوگا تعجب قىلدق. مينجان الاسعائى.

شورا: حضرت عاينك «ذوالفقار» اسمنده قلچى وار ايدى. اما دلدل اسملى آتى اولديغدن خبرمز يوق. حضرت رسولنك «دلدل» و ايكنچى روايت كه كوره «دلد» اسمنده بر فاجرى اولديغى معلوم. (موقس طرفندن هديه ايداش فاجر اوشبو اولسه كرك). خرافات و مبالغه لار يازمادىغمز ايچون تعجب ايدر اولسه كز افتخار قىلورمز.

نام معلوم. ۴ نچى عدد «شورا» ده اولان نوصيه كز بوينجه ۳ نچى و ۴ نچى جلدلارنى تابوب مطالعه ايدوب قارادق. واقعا اول يرلرده اهميتلى بعثلر يازلمش ايمش. بز اول وقتلرده «شورا» او قوميدر ايدك. فقط شول يرده اولان مقاله لارنى مطالعه فيلديغمز دن صوگ كوكلمز كه باشقه بر شهبه توشدى. شونى ايمدى بو اورنده عرض قىلمز. مذكور شهبه باشقه لرنك كوكللر ينه كيلوى ده ممكن. آندى مسئله لارنى صورارغه هر يرده آدم بولوب طورمى، جوابنى آش مجلسلر ينه و محله اماملر ينه حواله قىلماكز بلسكه «شورا» نك اوزنده يازكز! شهبه مز ايسه اوشبودر: حساب اهللرى شرقى حساب ايله غربى حساب آراسنده اولان فرقنى هر يوز سنه باشينه بر كون تخمين ايتديكلرى حالده پيغمبرمزنك ولادت كوننده اولان فرقنى سز لر يالگز اوچ كون گنه كوسترمشسز. حالبوكه ولادت، ميلادى ايله ۶ نچى يوزده اولديغى ايچون بونده غى فرق آزدن ۵ كون اولورغه نيوشلى ايدى. ايشته بز اوشبو شهبه طوغروسنده عاجز قالدىق.

ح. بيگييف.

هنديلر، چينلور انكار ايدرلر. فقط ايرانلوردن بر فرقه طوفاننك يالگز «دجله» ايله «فرات» آراسنده غنه اولديغى اقرار ايتمشلر. اوشبو انكارلارنده بونلر طوفان نار يخندن مقدم اولان شهرلر و آندن باشقه بيك كوب اثرلر نك سلامت اولوب، حكمدارلرينك هم نسللرى، مقدم عصرلردن بيرلى متسلسل اولوب كامكار ينى دليل ايدوب كوسترلر و اوز تاريخلرى ايله اوز نسللرينى نوح پيغمبر واسطه سندن باشقه، آدم پيغمبركه طوناشدرلر. ايمدى بز اهل اسلام ايچون اصل طوفان ايله اعتقاد ايتمك لازمدر. اما بتون دنياى شامل اولوب اولمادىغى مسئله سينه كلديكنده: «تورات» ده اولديغى كى «فرآن» كرىمه بو طوغروده صريح بر خبر كورلماز، مگرده عرب لسائينك فاعده لر ينه نظرا «وجعلنا ذريته هم الباقين» (سوره ۳۷ آيت ۷۵) عبارتندن بتون دنياى شامل اولديغى آكلاشلور. فقط قطعى صورتده بر دليل اجبار ايتديكنده مذكور عبارتنى ظاهرندن صرف قىلورغه هم يول يوق دگل. خلاصه: اكرده طوفان بتون دنياى شامل اولمادىغى حقنده بوكون فنى يا كه عقلى بر دليل اولسه شوگا بنا ايدوب طوفاننك بتون ير يوز ينى شامل اولمادىغى يوقسه بتون ير يوز ينه عام اولديغى اقرار ايتمك كمز لازم كلور.

چاقماق. اوشبو سوؤاللر مغه جواب يازوكرنى اوتنه در ايدم: (۱) فاضل مرجانى هر اورنده مشهور مؤرخ ابن خلدون كنيه سيني «ابو بكر» ديه يازديغى حالده سامى بك «ابوزيد» ديهش. «شورا» ده هم «ابوزيد» ديه يازلمشيدى (ج ۳). بونلر نك فانغيسى درستدر؟ (۲) سامى بك ابن خلكاننى ۶۷۱ ده وفات ديمش، شهر افندى شرف هم «المرصاد» نام اثرنه شويله كوسترمش، اما كوب كيمسه لر آنك ۶۸۱ ده وفات اولديغى بيان ايدرلر. بو ايكي سوزنك فانغيسى طوغر يدر؟ (۳) شعرانى «اليواقيت» ده مخريطى اسملى آدمدن نقل ايدوب: «آدم پيغمبر چيقارلمش جنت، معلوم جنت دگل بلسكه برزخ عالمنده اولان جنت ايدى» ديپور. بو سوز درست يدر؟ مخريطى اوزى كيمدر؟

محمود بن عطاءالله السامى.

شورا: بز كورمش اورنلرده ابن خلدون كنيه سى «ابوزيد» ديه يازلمش، مگرده كنيه لر بعض وقتده بر ايكي تورلى ده اولورلر. شونك ايچون احتمال «ابوزيد» ايله «ابوبكر» نك هر ايكي سى ده درستدر. (۲) سامى وشهر

ظن و افتورالار سببندن ايدىكى تارىخ ايله آشنا ذاتلارغە معلومدر. قازاننى مسقواليلار آلمايدىلار بلكە روسلارنىڭ «تاتار» تەبىر ايتىمىكە اولان فرقه لار «مسقوا» حكومتىنە اوزلرى بوشهرلرنى ويردىلار. استرخان دە شويلا اولمشدر. بو وقتلار دە قريم شېبە جزيرەسنىك كوچلى بىر تورك حكومتى (خزر توركلىنىڭ خىلقلرى) وار ايدى ايسە دە «اتفق المسلمون على ان لا يتفقوا» مصادقچە بونلار آراسىندە (اتفاق و صداقت يوق ايدى. شونىڭ اىچون بونلار توركلىرىڭ ايسكى پايىختلارنى قايتاروب آلماقن عاجز قالدىلار بلكە بتون ھەملىرى تالاب يورمىكىن، واتوب يورمىكىن گنە عبارت اولمشدر. بىنە اوشبو حال نوغاي تو- ركلرنە دە دوام ايدوب طوردى و الله تعالى نىڭ حكىمى ايرىدىكىن صوڭ ھر بىر منقرض اولدىلار. بو ماجرالار بو تارىخى ھاللار ھر بىر عبرت درسلىرى ايسە دە، بو درسلىرى آڭلارلىق آڭ بىز دە يوقدر. «لقد اسـمعت لو ناديت حيا * و لكن لا حياة لمن نادى» بيتى گويا بزم ھەمزە ايتولمشدر.

شورا: شرقى حساب ايله غربى حساب آراسىندە اولان فرق، مىلادى شمسى حسابنى تصحيح ايتدىكارى وقتىنە ميدانغە چىقىدى. اوشبو تصحيح، مىلادى بىك كوب صوڭ اولدى. تصحيح وقتىنە غربى حسابغە كورە تەخىنا ايكى تاواك قدر بىر مدت، شرقى حساب آلدە اولەق لازم كىلدى (تصحيح اىچون غربى حسابنى آرتغە چىكىردىلار) بوزوق اولان شرقى حساب، ھرسنە معلوم مقدار ساعتلار آرتغە قالا واردىغىن بىر وقت غربى حساب كوينە برابر كىلدى غربى حسابىن دە آرتىدە قالا بارغە باشلادى. ولادت گە قدر اولان بيش عصرنىڭ اولىگى اوچ عصرىنە شرقى حساب، غربى حسابنى اوزوب شغللىدى. شونىڭ اىچون ولادت وقتىنەغى فرق آنچق اوچ كون قدر اولوب غنە كورلور. اما حقيقت ھال دە اوچ گنە دىگىل بلكە ۵ كوندىن زىادەدر. شايد اوشبو قدر ايله مقصود آڭلاشمىش اولسە كرك. اگردە دخى دە شېبە قالسە تىكرار يازارسز، اول وقت اوشبو مسئلنى تماما ايضاح ايدوب بىرر مقاله يازارمز.

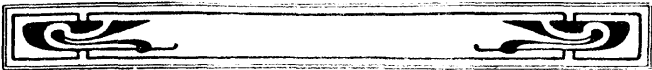

قراسنى اوستروف. روس تارىخلارنى، قزان آلندىغى صوڭ اىۋان ۴نچى، غرب محاربه لرنىن باشقە جنوبكە ھم «اوقا» نھرى طرفلرىنە قريم تاتارلىرىنىڭ تاللاو قصدىلە بولغان ھجوملرىنە قارشو عىسكىر يباروب طورغە مجبور اولدىغى يازلور. بىنە اوشبو سوزلر كورلور:

„Однажды татары прорвались за Оку, много по- жгли, пограбили, сожгли даже Москву, перебили ло 80-ти тысячъ русскихъ и до 150 т. увели въ неволю.“
بو ايسە فقط قريم تاتارلىرى ايدىمى؟ قزان ھم استرخان آلندىغى صوڭ بويلا فوتكە مال ك تاتارلار نە يىردىن چىقىشلار. ھم مسقوا اوزرىنە واردىقلىرىنە كىم قىادەسندە اولمشلار؟ ۸۰ يىڭ روسنى اولدروب، ۱۵۰ بىككى اسير ايدىر درجە فوتلى تاتارلار نە اىچون قزان شىرىنى خلاص ايدەممىشلار؟ معترىم شورا صحيفەلرنە بىرر جواب يازلسە ايدى.

جار الله نجم الدينى.

شورا: قازان و استرخان شىرلىرى ضبط ايدىمىك سببندن آنچق توركلىرىڭ پايىختلارنى مسقوا ادارەسىنە كىردىلار اما اصل تورك مىسكىنى اولان صحرا و دالالار ھنوز ضبط ايدىلمادى. بو وقتىنە مسقوا حكومتىنە بونلارنى ضبط ايدىرلىك كوچ يوق ايدى. حتى قازان و استرخان شىرلىرىڭ ضبط ايدىمىكلىرى دە مسقوا سونگوسىن زىادە مسلمانلارنىڭ اوز آزارلىرىنە اولان افتراقلار، اختلافلار، بىر بىرىنە اولان سؤ

تەقىزى

مولد. بىر زىچى طرفىنەن عرب لغتىنە يازلمىش «مولد النبى» كىتابى مشهور خطاطلردىن قوام افندى قىلمى ايله يازلوب «قازان» شىرىنە تاش باصمە دە طبع اولنمشدر. كىغدى گوزل، رسم خطى مرغوب و آچىق، كىمەلر اىچكىنمشدر. ناشرى شمس الدين ھىسپنوف وارثلىرى اولوب حقى ۴۰ تىن.

حسن خط. حسن خط تعليم ايتىمىك اىچون ھەماد افندى نوغايىك طرفىنەن تىرىپ و نشر اولنمشدر. حقى ۱۲ تىن.

اسامى الكىتب. «شرق كىتابخانەسندە ساتلمەق دە اولان كىتابلار ھقندە ۱۹۱۲نچى سىنگە مخصوص «اسامى الكىتب» باصلوب چىقىدى. ۱۰۴ بىتىن عبارت اولان بو «اسامى الكىتب» دە ھر بىر صىف خلاق و ھر بىر اورن و زمان اىچون كركلى كىتابلارنىڭ اسملىرى وار.

ھر تولى يوغوشلى آغورلار و آنلارنىڭ علامىلىرى.

کتمش حاجی افندیڭڭ علم و معرفت جهتندن ده خفلمری وارمیدر؟ بو حال بزگه معلوم دگل.
کتاب، گوزل کاغده، یاخشی حرفلر ایله درست باصلمش، لسانی ده آچیلدر. حق ۷۰ تین.

کچکنه یمش باقچهسی. یمش باقچهسی یتشدرمک حقنه بر قدر تعلیماتندن عبارت اولان بو رسالڭڭ مؤلفی غاربونوف و تورکیچه گه مترجهی احمد جان بیکمییدر.
۳۲ بیتندن گنه عبارت فسقه بر اثر اولسه ده اوزینڭ اهلای ایچون فائدهسی کوب اولسه کرک. حق ۷ تین اولوب «بوا» شهرنده «زمان» کتاب کیتبندنه ساتلور.

ابن عربی. اسلام عالمنده مشهور آدملردن اولان ابن عربیڭ ترجمه حیاتی حقنه یازلمش بر اثردر. مرتبی رضاءالدین بن فخرالدین اولوب ناشری «وقت» ادارهسیدر.

طیبة النشر فی العشر. صوڭ عصرلرده فرائت علمی وقرآن املاسی حقنه مهم اثرلر میدان غه چیقاروچیلرنڭ بری ابو الخیر محمد بن محمد الجزری حضرتلری اولسه کرک. بونڭ «مقدمه» دیه مشهور اولان قصیدهسی مملکتهده معروف اولوب کوب شاگردلر حتی حفظ ده ایدرلر ایدی. شمعی محترم موسی افندی جارالله جنابلری مذکور جزرینڭ «النشر فی العشر» اسمنده اولان ایکنچی بر قصیده سینده عربی عبارت ایله شرح یازوب اوشبو سنه «فازان» شهرنده «امید» مطبعه سنده نشر ایتدردی.

جزرینڭ اوشبو قصیدهسی، «مقدمه» سینده کوره مفصل و کوب نادر بحثلرنی شامل اولدیغی کبی موسی افندیڭ شرحی ده یالکیز معلق برلرنی ایضاح ایتمک کبی مفید شیلر و مهم ماده لرگه منحصردر. بوندن باشقه موسی افندیڭ عربیهسی نکلفسز همده طبیعی اولدیغی ایچون هر کیم آڭلارلق درجهده ینگل و هیچ کیمنی بالقدرمازلق درجهده سلیسدر. اوشبو جهتندن متن گه نسبت ایله بو شرح حقنه «وافق شن طبقه» دیه نمثل ایدلسه جائز. امیدزدرکه بو شرح بو کون گه قدر یازلمش شرحلرنڭ هر برینی نسخ ایدر.

موسی افندی قولی نیکمیش اثرلر مستشرقلر تصحیح ایتمش اثرلرنی کوزدن نوشررلک درجهده درستلندیکندن،

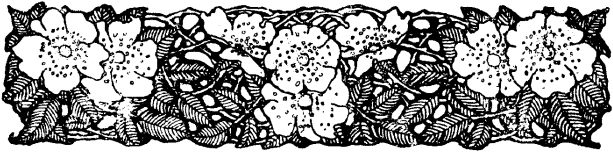
۳۲ بیتندن عبارت اولان بواثرنڭ مندرجهسی چچک، فزاق، بوما یونال، ناماق باقاسی (دیفتیریت)، فزله (اسکاراتین)، تیر، و با، سرخباد (روژه)، نامر چیری (سیغلیس)، ورم (چاخوتقه)، توله مه (یامان شش) کبی خسته لکرنڭ علامتلر و دوالرن تعریف ایتمکن عبارتدر. روسچهدن مترجملری ا. بیکچنتییف ایله م. موتین و ناشری ده «وقت» ادارهسیدر. حق ۱۵ تین.

دیوان حافظ. خواجه حافظ شیرازی غه منسوب اولان دیواننڭ عبرتلی شعرلری محترم موسی افندی طرفندن انتخاب و ترجمه ایدلوب و بعض بر بحثلر حقنه مفصل معلومات ویرلوب اوشبو اسم ایله «شرق» کتبخانهسی طرفندن نشر ایدلمشدر.

فن تدریس. تعلیم و تربیه بابنده الڭ اهدینلی اولان اوشبو رسالنهڭ مؤلفی مدرسه حسینیه معلملردن عبدالله شناسی اولوب، ناشری «وقت» در. هر معلم قولنده و معاملک ایچون حاضرلانوچی شاگردلر کوز اوڭلرنده بر نسخهسی اولنوق لازم کورلمش اوشبو اثر حقنه بوندن آرتق سویلرگه حاجت یوق. حق ۳۵ تین.

سیبیریا تاریخی. سیبیریا ده حکومتلر تشکیل ایدلوب روسیه طرفندن ضبط ایدلگان کون گه قدر حاللر بیان ایدلمش اولان بو کتاب، هادی افندی آنلاسی طرفندن ترتیب و نشر ایدلمشدر. هادی افندی اوشبو کتابنی روسچه عربچه و تورکیچه یازلمش معتبر تاریخلردن و بو عصرنڭ الڭ الوغ عالملری طرفندن یازلمش قاموسلردن استخراج ایدوب یازدیغندن مندرجهسی اهدینلیدر. سیبیریا حقنه بو کون گه قدر بونڭ درجه سنده اعتبار و دقت ایله یازلمش بر اثر تورکیچه ده دگل حتی روسچه ده اولماسه کرک. بتون بتونه ایسکی اسلام عالمنه عائد معلوماتندن عبارت اولدیغی ایچون روسیه اسلاملری عموما و سیبیریا اسلاملری خصوصاً بو کتابنی اوفورغه و برر نسخه سیننی آلوب کتبخانه لرنده صافلارغه تیوشلی. هم استفاده ایدرگه هم انتقاد قیلورغه لائق بر اثردر. شونڭ ایچون توبان طبقه لردن باشلاب الڭ یوفاری طبقه لرغه قدر عالمرمز بونڭ ایله شغلنسه لر یری وار. اگرده نعمت الله حاجی سلامت اولسه ایدی بو کتابنڭ قدرینی بیلمش اولور ایدی بایلق جهتندن کوب خفلمر قالدروب

نېفت چىقارونى تۈسپە ايتەدر. خالبوكە روسيەنىڭ اوز نېفت قوپولارى انىگلىز، اسويچلى ويهودلار قولينە كروب بتوب بارا.

مطبوعات ۋىستافىكەسى.

پيتىر بورغىدە مطبوعات اشلرىنىڭ باش ادارەسى طرفىدىن يىل سايون بىر يىلدە روسيەدە چىققان كىتاب، غزىتە، ژورنال و نۇپە كىبى مطبوعاتقە عاىئد اثلارنىڭ ۋىستافىكەسى بولادىر. بويىل ھىم ۱۹۱۱ نچى يىلدە دىنياغە چىققان مطبوعات ۋىستافىكەسى آچىلدى.

ۋىستافىكەنىڭ اورنى پايتختنىڭ اورتاسىدە، اينىژىنىرنى اورام، نومر ۲ يۈرتدە (آيكساندر ۳ نچىنىڭ موزە خانەسى و ميخائىلوۋسكى تياتر ايلە ياناشە) اولوب، ايرتىكى ساعت ۱۱ دن كىچىكى ۵ و بىرام كۈنلەردە ۱۲ دن ۵ كە قىر آچقىدر. كرو بەاسى ۳۰ تىن.

كىلوب كىرگاچدە كىيۈملەرنى سالدروب ۋىستافىكەنى قىسقە چەغنىە بيان ايتكان «يول باشى» بىردىلەر. اوڭ ياقىدىن باشلاپ بىرنچى زالغە كىردىم، بۈندە اڭ اوڭ زىمەستوا و شەر اشلرى حقىدەغى اثلار و زالنىڭ اورتاسىدە خلق نىشرياتى كوزگە توشىدى. بوقىتدە مطبوعات باش ادارەسىدە خىدمت ايدۈچى مأمۇرلاردىن زاھىد شامىل افندى كىلوب «بوكونىگە قىر نىچۈن كىلىماڭىز؟» دىدى. واقعا ۋىستافىكەنىڭ آچىلغانىنە ۱۵ كۈن قىر وقت اولسەدە. مسلمانلاردىن بىر كىشىدە قارارغە كىلىمگان ايكان. بن ايسە مسلمانلاردىن اڭ بىرنچى كىشى اولەرق كىلەش ايكانەن. شامىل افندى مطبوعات ۋىستافىكەسى كىبى علمى و فىنى عبرتلەر آلا تورغان بىرگە مسلمان ضىبالىلرىنىڭ بويىلە اعتبارسىز قاراولارنى تىقىد ايتىدى ھەمدە خصوصى رىخت ايلە پىتېر بورغىدەغى مسلمان مەكتەپلەردە اوقۇچى بالالارنى تابىنى (غروپپا) ايلە مەلمەلىرى آلۇب كىلەسلەر، آفچەسىز كىرتوزگە مەكىن ايكانچىلىگون، باشقە ملتلارنىڭ شا كىردلەرى ھەمەسى شومى طرىقە كىلوب كوردكلرن سويلادى. بن دە، صوڭ اولسەدە، باشقەلەرن بورون كىلىگانلىگىنى سويلاپ، ۋىستافىكەنى قارارومدە دوام ايتدىم. ايكىنچى زالە حسابسىز كوب تورلى كالىندارلەر، حكومت اشلرى، زاقون، زاپىروس و شونىڭ كىبى شىلەر. شولار آراسىدە خولەسكى ۋاپىروس

مطالعه و استفاده نك لذتىنى بياره چك شىلردن سلامتدر. متن، ابرى حرف ايلە يازلوب ايجكانەش، شرحە ھر بر آيتنىڭ فايو سورەدە و نچەنچى آيت ايدىكى كوسترلوب وارلمشدر. شونىڭ اىچون بو كىتابنى استعمال ايدۈچىلەر «نجوم الفرقان»، «مفتاح كنوز القرآن» كىبى اثلردىن مستغنى اولەچقىلردىر.

كىتاب الوغ قطعەدە باصلوب كاغدى يىخسى و طبعسى مرغوب، جەلمەسى ۳۰۸ بىتدر. ھر بر مشهور كىتابچىلردە ساتىلسە كىرك. اوستنە حقى قويلمامش.

نوعه

كوبەو حيوان بار؟ - گىرمانيا «انجمن معارف» جەمئىتىنىڭ تىكلىقى ايلە بىرلىندەگى علم حيوانات پروفىسورى فرانس شولس «حيوانلر اوقيانوسى» تىرتىب ايتە باشلاغان. ائردە ۲۰۰ مڭ تورلى جانوار [قوش قورت، بالق و صو حيوانلرى و باشقەلەر] اسمى و ائىلر حقىدەغى ھەمە معلومات جىبولاچقىدر.

حضرت عمر آفچەسى - مشهور بايلردىن حسن افندى آفچورىننىڭ خصوصى موزە خانەسىدە حضرت عمر طرفىدىن صوقدرلەش بىر درھم وارغى روايت ايدىلەندى. ھىجرتدىن ۲۰ نچى سەئدە «بىزد» شەرىندە صوغولمىش بو درھم كىرۈى شىكلدە اولوب يازولارى پەلۈيدىر. فقط عربچە خط كوفى ايلە «بسم الله» دىە يازلمش، بىر طرفىدە بىزدەر (بىزدىردى) صورتى توشىرلمشدر.

تيمىرلىك آفچەسى - مەككۈر حسن افندى موزە خانە - سەئدە بىر عدد تيمىرلىك دىنارى وار. بىر طرفىدە «امىر عادىل تيمىر كورگان» دىە يازلمش، ايكىنچى طرفىدە اولان يازولر آچىق روشدە اوقولورلىق دىگل.

ياپونىيا و روسيە صوغىشندە. ياپونىيا حكومتى روسيە بىلەن صوغىشقانە ياپونلارنىڭ ۱۵۶۸ آفيسار و ۳۸۳۰۰ سالدانلرى اوتىرىلوب، ۶۶۱۹ آفيسار و ۱۲۹ مڭ ۹۲ سالدانلرى يارالانغانلىق بىلەنمىشدر. بونلردىن ۴۷۷ آفيسار و ۱۱ مڭ سالدات پورت آرتورنى آلورغە طرىشقانە ھلاك بولغان. عربستاندە نېفىت - عربستاننىڭ تورلى اورنلردە نېفىت چىشمەلىرى تابىلدى. «روسىيا» غزىتەسىنىڭ يازۈينە كۈرە: فرانسوزلر بو نېفىتنى چىقارلا باشلاغانلر و باكو نېفىتىنە جدى رقابت ايتەر. غزىتە، روسيە نېفىتچىلرىنە عربستانگە باروب

آذر بايجانچە، عربچە، سارتچە كىتابلىرى. كۆپلىك چەتئەن تاتارچە (تۈركچە) اثرلىرى بىرىنچى ئورن تۇتا. رومانلار، شەرلەر، فىنى و دىنى كىتابلىرى اولوب، بولاردىن صرف، نحو و تەجۋىدلىرى آيرىم كوزگە چالونالار. محترم موسى افندى، عياض الاسحاقى، فانج اميرخان، عبدالله نۇفايىف و باشقىلارنىڭ اثرلىرى دە بىر-ايكىدىن كورنوب تورالار. آذر بايجانچە بىر نىچە جىزىدە طشىنە خانون رىسمى توشرىلۇب، مائۇر باصلغان «اللىلىلە» رسالە-لرى، قاراۋچى باشقىە ملت كىشىلارنىڭدە دقتىنى اوزلرىنە جلب ايتەلەر. «تېرەخان شورا» شەرىندە محمد مرزا ماوراىوف مطبەسەندە باصلەش كلام شريف اوزىنىڭ ماتورلىقى، گوزل صارى كىلدىگە ارى حرف ايله باصلوۋى چەتئەن روسىدە بو كوزگە قدر باصلەش كلام شريفلارنىڭ ھەسەندىن اوستوندىر. شامل افندى بىڭا بوقراننى كورساتوب، بىنم اول حقدە اولان فىكرىمى اولدە بيان ايتىدى.

عموماً قاراغاندە توركى تىلدە بايتاققە اثرلار كورنەسەدە، مىندىر جەسى چەتئەن دىناغە ياقىنى كوز ايله قاراۋچى كىمەسەنى دە فىناغەندىلەر كى توگىلەر. كۆپسى تەجۋىد، تەبىر نامە، رەتكە كورمىگان قىسە و حكاىەلەر، ئىللە نىچە تورلى اسمە تاتار تىلىنىڭ صرف و نەولرى، ورنىسىز، لىتسىز شەر و جىرلر اولوب، جىدى رومان، گوزل - نىفىس شەرلەر، فىنى و دىنى اھمىتىلى كىتابلر بىك آز. فارشىدە روسىدە چەققادە اولان مىسلامنچە فزىتە و ژورناللر قوبولغان. بولار آراسىدە ملا نصرالدىنىڭ ۴۱ نچى نومۇرى طشىندەغى زور قورصاقلى شىعە امامىنىڭ رىسمى كورنوب تورمافدە. بونى فاراب كۆلمىچە ھىچ كىم اوتىمىدەر.

آندىن سوڭ باشقىە اينار و دىسلرنىڭ مطبوعاتىن قاراب يوردم. بولار آراسىدە پالاكچە، نىمەسچە اثرلر بايتاق اورن آلەشلىرى. اسپرانتو لسانىنىڭ مطبوعاتىدە شاقىتى كورندى. آرت طرفدە «۱۸۱۲ نچى يىل» زالى بار. موندە موسقوۋەنى ناپالىون آلغان وقتىدەغى پاراز پانورامەسى كورساتلەش. ايكى يافدە دىواردە شول صوغىشلردە بولغان كىشىلرنىڭ رىسم لرى، خرىطە و پلانلر. ايكىنچى بىر بولمەدە ماتور كىوسك اچىدە سىلسكى ۋىستىنىك پاۋىلىيونى. نۇطە، جىر (خصوصاً خلق جىرلىرى) ھىم صنایع نىفىسە شەبەسىدە زور و قاراۋ اىچون بوندەدە بايتاق قىزق و عبرتلى اثرلر كوبىدەر.

۳ - ۴ ساعەت اچىدە ياخشى قاراب بىتوب بولمەسەدە، آراغانلغىدىن، دىخى بىر وقتىنى كىلۇب قارارمىن، دىە ۋىستافىكە دن كىتىم.

شريف الله . «پىتور بورخ»

حقدە استالىپىننىڭ قولىدە بايتاق اورون آلەشلىرى. اوچىچى زالە ھىر تورلى مەكتەب و درس كىتابلىرى، دورىتچى دە - دىنى اثرلر.

بىشىنچى زال الك زورسى بولۇب، بوندە ھىر تورلى فن گە متعلق كىتابلر. توباندىە كورساتلىگانچە ھىر فن آبرولۇب قوبولغان، دىوارنىڭ بىر طرفىدە: علم روح، كىمىيا، رىاضىيات، طبعىيات، سانتسىيالوگىيە، استاتىستىكىە، اقتصاد، حقوق، صناعت، ھىر، اسپورت، جغرافىيە، بىئوگرافىيە، مەجمە (اصبورنىك) لىر، ايكىنچى طرفدە اول معىشتى، فىلسفە، تارىخ، تىمىر يول اشى، طب و بىئىئوگرافىيە. بوزالنىڭ اوچىدىن بىرىنى فەدىمىن ادبىيات اشغال ايتەش. زالنىڭ اورناسىدە ادبىيات اناسى غوغلنىڭ صورتى اوتورتۇلۇب، آنىڭ ايتا كلرن ھىر تورلى نىفىس اثرلر ايله كومگانلر و اول اثرلرنىڭ اوستىنەدە «پوئىزىيە» دىب يازىلغان. غوغل نۇغرى و سىندە بىر طرفدە تىماترو صەندە كىتابلىرى، ايكىنچىدە - رومان و رسالەلر و اوچىنچى يافىدە ادبىيات تارىخى قوبولۇب پوچمافغە نىكىمىتىننىڭ صورتىن اوتورتقانلر. شوبىلە بو بىوك زالەغى علوم و فنون گە دائىر كىتابلر، رومان و رسالەلر گە توركى تىلدە بىر نىچە يىلدە چەقىش اثرلردىن كۆب و آرتقۇدۇر. بو قىسمىنى قاراب يورگاندە، و طنداشلر بىز روسلرنىڭ بىزگە قاراغاندە علم و مەرفىدە كۆب آلغە كىتەكەنلىكلرن و آنلرنىڭ آوروپامىللىرىنە قاراغاندە بايتاق توبان ايكىنچىلىكلرن خاطرلاب، اوز بىزنىڭ مەدنىت باصقىچىنىڭ الك توبانگى سىندە ايكىنچىلىگىزنى چارەسزدىن فىكلار گە نۇغرى كىلەدۇر.

ايكىنچى قىسمىدە بىرىنچى زالە اسپراۋوچىنىكلر، صوغىش و عىسكىرگە متعلق اثرلر؛ ايكىنچى زالە اقصاى شىرقىغە عائد اثرلر و آندە چغا تورغان ھىر تورلى تىلدە غزىتە و ژورناللر قوبولۇب، بو، قىتاي و ياپونىيالى تانۇرغە اجتھاد ايتو روسلردە نۇق ترقى ايتىكان ايكىنچىلىك گە دىليل بولۇب تورادۇر. بوزالە قىتاي، ياپون، روس و باشقىە تىللردەگى غزىتە و ژورناللر، ھىر تورلى مەسئەلەرگە متعلق كىتاب و رسالەلردىن باشقىە، بايتاققە اثرلر ھىجرت مەسئەلەرىنە و ياقىن شىرقەگى قىزاق، سارت، تىركمان و سىبىرىيە مىسلامنلرنىڭ تورمىشىنە عائدۇر. بونلردىن بىعضلرنىڭ اسملىرىنى دە انشاءالله كىلە چكە عرض ايتارمىن. اوچىنچى زالە، روسىدە چغا تورغان غزىتە و ژورناللر ھىر غوبىر نانىقى آيرىم - آيرىم تىزىلۇب، اسمارى كورساتۇلۇب قوبولغان.

منە اينار و دىسلر تىللىرىدە باصلەش مطبوعات قىسمى: الك بورون كوزگە تاتارچە كىتابلر توشە. آنىڭ ايله ياناشە

اولديغىنى صورمق قدر عجب بر اش اولورمى؟» ديدى. بيشيوز ييللر اوتديكىندن صوڭ دخى اوشبو يرگه كلوب چيقدم. بو مرتبه سنده دگزر يوق بلكه آنڭ اورننده واق واق كوللر وفامشلقلر ايدى. كوللردن بالق طوتوب يوروچى لردن: «بونده غى دگزر قايچان بتمشدر؟» ديه صورادم. بالقچلر: «آنا بابامزدن بيرلى شوشى كوللر دوام قيله در، بو برده دگزر اولمش، ديه هيچ كيم سويلگانى و ايشتكانى يوق» ديديلر. بيشيوز ييللر يوردىكىمىن صوڭ اوشبو يرگه دخى اوچرادم. بو مرتبه ده كوللر وفامشلقلر اورنى تيب نيگز اولوب الوغ بر شهر بنا ايدلمش، سرايلر يورتلر كوكارگه چيقمش، بازارلرده اولان خلقلر طغزلانوب يورلر ساتو آلو قيلورلر. خلقلردن: «بو شهر كوبدنمى بنا ايدلدى؟» ديه صورادم. «سبحان الله! بو شهر طوفاندىن بيرلى اوشبو حالنده در!» ديه جواب ويردیلر. بيشيوز ييللر سياحت ايتديكىمىن صوڭ اوشبو اورنغه دخى قايتوب كدم. شهرنڭ حتى علامتى اولسون يوق، اورنندن توتون چيقوب طورادر ايدى. صورارغه بر كشى ده تابمى طورديغمه بر كتوچى اوچرادى. آڭا: «بونده غى شهر قايچان خراب اولدى؟» ديدم. كتوچى: «سبحان الله! بونده شهر اولديغى ايشتىكيمز، بيلديكمز يوق، بو ير، دنيا ياراتلديغىن بيرلى شويلا در، توتون هم هميشه چيقوب طورادر» ديدى. خضر: «اوز عمرده كورمش عجبلىر نڭ ده عجبى اوشبودر» ديه حكايىنى تمام قىلدى.

بو حكايىنى خضر سويللوي احتمال كه درست دگلر. اما ير كره سينڭ اوزگروب طورمقنده شبهه يوق. اگرده ير ياراتلديغى كوندىن اعتبارا هر مملكت و هر افليمه اولان اوزگارشلر، كونلك دفتلرگه يازلوب طورلسه ايدى خضر سويللاش واقعه لردن ده عجبلك واقعه لرگه بيك كوب اوچرالور ايدى.

محررى : رضا الدين بن محمد الدين

ناسرلى : محمد شاکر و محمد زاکر راسيفلر

تمثيل

۳ نچى عدد «شورا» ده ير يوزينڭ كوب انقلابلرغه اوچرادىغى وبو كونگه قدر تورلى شكللرگه كردىكىنى بيان قيلمشيدك . ۵۲۰ تاريخنده وفات اولان ابوبكر طرطوشى اسملى عالم اوزينڭ «سراج الملوك» اسملى اثرنده اوشبو روشده بر تمثيل يازمشدر:

بر وقتده خضر پيغمبردن: «ايمدى دنيا ده كوب طور دڭ و كوب يرلر يوردڭ، صحرالر و مملكتلرده كيزدڭ، نه كى عجب شى كوردڭ؟ كورمش شيلر كڭنڭ الڭ قزقليسنى بزرگه حكايه قىل!» ديه صوراديلر. خضر ايسه بونلرغه قارشو الڭ تعجب ايتديكىم شى بودر، ديه اوشبو واقعه نى حكايه قىلدى: بر سفرمه الوغ بر شهرگه واروب چيقدم، ير يوزنده بونڭ كى گوزل شهر كورمشم يوق ايدى. اوچرادىغم آدملردن: «بو شهر كوبدنمى بنا ايدلمش؟» ديه صوردم. «سبحان الله! بو شهرنڭ بنا ايدلوي شول قدر ايسكى زمانده اولمشدر كه حتى بونى بونڭ آنالرمز و بابالرمزده ايشتمامشلر، ظن غالب بو شهر طوفان صوڭنده الڭ ايلك مرتبه اوله رق بنا ايدلمشدر» ديه جواب ويردیلر. بن بو شهردن اوز خدمتم ايله كىتم. بيشيوز ييل اوتديكىندن صوڭ يولم دخى اوشبو شهرگه طوغرى كلى. لکن بو دفعه سنده شهر بتونلاي ويران اولمش حتى اشارتى اولسون قالمامشيدى. مال كوتوب يوروچيلر يانلرينه واروب: «فانداشلر! بونده غى شهر قايچان خراب اولمشدر، بيلورسزمى؟» ديدم. كتوچيلر: «سبحان الله! بز آنا بابادن بيرلى بو برده شهر اولديغى ايشتىكيمز يوق» جوابنى سويلاديلر. بيشيوز ييللر كىچديكىمىن صوڭ تکرار اوشبو يرگه يولم توشدى. نه كوريم، شهر اورننده بر زور دگزر جايلوب ياتا، چوموچيلر دگزرگه چوموب خزينه لر چيقاروب شغللنلر. اوشبو چوموچيلردن برى يانينه واروب: «فانداش! بو دگزر بو يرده نه وقت حادث اولدى؟» ديدم. چوموچى ده: «سبحان الله! طوفاندىن بيرلى دوام ايتمش دگزر نڭ قايچان

«شورا» اورنبورغده اون بيش كونده بر چققان ادبى، فنى و سياسى مجموعه در .

ТАКСА ЗА ОБЪЯВЛЕНИЯ: НА 2-Й СТРАНИЦЕ ОБЛОЖКИ
30 КОП., НА 3 И 4 СТР.—20 К. ЗА СТРОКУ ВЕТИТА.

Адресь: г Оренбургъ. Редакция журн. „ШУРО“.

آبونه سالى : سنه لك ۵، آلتى آيلىق ۲ روبله ۶۰ كاپك .

«وقت» برلن يرگه آلوچيلرغه :

سنه لك ۹، آلتى آيلىق ۴ روبله ۶۰ كاپك در .

۴نچى عدد طشندى ۲نچى تابشماق غە «بارناول» دە
يونس افندى شاه احمدوف ايله «كنيل» دە زراعت مكنى
شاگردى ع افندى ادھى جوابلىرى: بو آدمىك باشى
۴۰ در. اوشبو دليل گە بنا ايدوب: يارطى باشى «س» قدر
بولسه بتون باشى «۲س» قدر بولا. يارطى باشينه «س» گە
۷نى قوشماق بەندن ۱۳ يل الگارگى «۲س-۱۳» مساوى
بولاچاغندن: $س + ۷ = ۲س - ۱۳$ معادلهسى حاصل بولا.
مجهوللرنى بر ياقفه، معلوملرنى ايكنچى ياقفه چغارساق:
 $۱۳ + ۷ = ۲س - س$ س بولوب اصلاح سوكنده: $۲۰ = س$.
يارطى باشى «۲۰» بولسه بتون باشى فرق بولا. ايندى يارطى
باشينه ۷نى قوشماق ۱۳ يل الگارگى باشينه مساوى بولاچاغندن
يعنى $۲۰ + ۷ = ۴۰ - ۱۳$ بولغانقه جواب درست بولا.

«مراسا» دە دولتشاه افندى صافين جوابى:

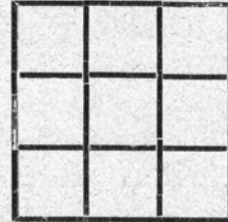
بو آدمىك باشى بزرگه معلوم بولماغانقه آنىك باشن
«سەفص» حر فلرندن «س» بله كورگار مزده آنىك باشينىك
يارطىسى: $\frac{۳}{۲}$ بولا. آكنا يدىنى قوشماق: $\frac{۳}{۲} + ۷$ بولوب،
حاضرگى باشى بولغان «س» دن ۱۵ كېم گە مساوى بولا.
ديمك معادلهسى: $\frac{۳}{۲} + ۷ = س - ۱۵$.

معادلهنى مزجەن قونلدر و اېچون طرفىنى ابكى گە
ضرب قىل مزده: $س + ۱۴ = ۲س - ۳۰$ بولا.
مجهوللرنى بر ياقفه، معلوملرنى ايكنچى بر ياقفه آلساق
 $س - ۲س = ۳۰ - ۱۴$ بولا. بعد الاصلاح: $س = ۴۴$ بولا.
درستلىگى: $\frac{۴۴}{۲} + ۷ = ۴۴ - ۱۵$. ديمك اول آدم ۴۴ باشنىك ايكان.

«سېمى پولات» شهرنده عبدالنصير افندى ميرشانوف
ايله يونس افندى نعمت اللينىك جوابلىرى اوشبودر: اگر
بر بو كشى نىك يارتى باشينه ۷نى ينه ۱۳ باشنى قوشماق
بتون باشىنى تابامز. بتون باشندن يارتى باشنى آلساق
يارتى باشى قالا. اول يارتى باشى: $۱۳ + ۷ = ۲۰$ باشگە،
بس يارتى باشى ۲۰ بولغاچ بتون باشى $۲۰ \times ۲ = ۴۰$ بولا.
اثبات طريقتى بيان ايتما بېچە گنه بو تابشماقنىك درست
جوابنى يازوچىلر بونلردر: سيدجان امير خانوف
(استرليتامق) ح. ب. قازان شهرنده مدرسته محمدبه
شاگردى. م. سىنجايوف (بالاخانا)

«اداره»: دولتشاه صافين افندىك ۴۴ باش چىقارمقى عملنده
اولان خطادىن دگل، بونىك عملى ايسه درستدر، بلهكه بونىك
سېمى تابشماقده اولان ۱۳ رقم يربنه باكلش ۱۵ رقمى بورتديكندن
در. شونىك اېچون بو جوابنى درست جوابلر جېله سېنه
كرگرددك، شولاي تېوشلى ده.

توبانده قوبلاچق بولمه لرگه شوندى رقمار فويكزكه
هر طرفدن غنه جمع قىلنسه ده «۱۵» عدد چىقسون. پوچماقلردن
پوچماقارغه جبولك يىغنده ده شويله اولسون، اما بر رقم تكرار
قويلماسون!

«كنيل» دە: عبدالعزىز الادھى.
سېمى پالات دە: شاگرد عبدالنصير ميرشانوف.

تابشماقلونىك جوابلىرى

I

اونكان سنه ۲۱نچى عدد «شورا» طشندى XXVI نچى
عدد تابشماق جوابى: اوبقودن اوبقانورغه كرك، شول
وقتده تابشماق جوابى اوز اوزندن تابلور.

II

اوشبو سنه ۴نچى عدد طشندى ۱نچى تابشماق جوابى:
اول اوشبو روشده ينه ۴ مالدات كلگان صوگ شولاي بولغانلر:
طورغانلر: ينه ۳ مالدات كلگان صوگ شولاي بولغانلر:

۱	۵	۱
۵	آفيسار	۵
۱	۵	۱

۲۴ مالدات.

۲	۳	۲
۳	آفيسار	۳
۲	۳	۲

۲۰ مالدات.

۳	۱	۳
۱	آفيسار	۱
۳	۱	۳

۱۶ مالدات.

بونلردن باشقه صورتلر ده بار. بو تابشماق غە درست
جواب ويروچىلر: على بن نعمان بىكتروف (آفمولاده
«اقبال» مکتبىنىك رشدى ۳صنف شاگردى) محمدشهيد ابن
ملا محمدنجيب الوصابى (نام معلوم). سلطان خلفين (مېنزله
اوبازى «تلاچى تاماق» فريه سنده) يونس شاه احمدوف
(بارناول شهرنده). دولتشاه صافين (مراسا فريه سنده
اوبازى معلوم دگل). سيدجان امير خانوف (استرليتامق).
عبیده بنت صديق (معلوم توگل). نور محمد حقبير دېن
(بخارا) على يعقوبوف (اوا). حب (قازان محمدبه مدرسه
سنده). شفيقه (روسنوف - دون). عبدالعزىز عبدالرحمن
اوغلى (آلمانا) محمود الهمودى (ؤاتفه). حبيب جمال بنت
عبدالكرىم (اوا). سعد الدين بن ضياء الدين (چيستوپول).
على فيضى (فارا بولاق). م. سىنجايوف (بالاخانا) و باشقه لار.

اداره دن

حسن افنديڭ ۴ نچى عددده اولان سؤالينه جوابلر:

I

□ «بىز توركىمى ياكه ناتارمى؟» ديه استانبولدىن يازلمش مقاله صاحى اوزىڭ امضاسنى قوبارغه اونوتمش. لطف ايدوب اوزىڭ كىم ايدىڭنى بيان ايتسهلر مقاله لرى درج اولنور. شونڭ ايجون بو مقاله، ماى باشينه قدر ادارهده صافلانور.

□ حبيب الله افندي عبداللین گه: «كتايبلىر كىملر؟ روسلر كتايبلىر مى؟» ديه سورمش مسئله كزنى مجموعه ده گنه حل قىلورغه ممكن توگل. بو مسئله نڭ نىگرلر ينى و آڭلا لازم كىله چك فرعلر ينى ده اعتبارغه آلورغه تيوشلى. طوفروسى بوندى مسئله لرنڭ شرعى جهتلرى بزم روحانى محكمه لرمز طرفندن اعلان قىلمقى مناسبدر.

□ «آخى بار» ديه يازلمش مقاله و حكايىلرنڭ هيچ برى آخى كلمازدن مقدم باصلىلر. شونڭ ايجون بوندى نرسه لرنى تمام اولمازلردن مقدم باصار ايجون يبارمكه حكمت يوقدر.

□ مجموعه گه باصار ايجون يبارلمش كاغدىلر گه باشقه يوموشلر يارلماوى مطلوب يوش يازلمش كاغدىلرنى بعض وقت ايكى اوچ اورنقه كىسوب آپورغه طوغرى كىله در. امضالر و آدرسلىر كىسلىك لازم اوله چقىندىن بويله يازلمش بوشمارنڭ بعضىلرى ادا قىلمى فالادر.

□ «بلان موگزى» اسملى نصوير، چىقاچق عددىلرنڭ برنده باصلور.

اداره دن: قزىلاردىن رمضان تومەنى گه: سز صوراشقان كتايبلىر ههسى روسچە ن. ن. آستراومف نڭ كتابى قزان نڭ روس كتايبلىرى نده ساتىلا. باشقه لرى كوبدىن باصلغان اثرلر. حاضرده نىسخه لرى قايدە طابولاچقن ايتە آلەيمز. پىز بورغ كتايبلىرى طابوب بىرسه لركر.

«ۋوتچىنىڭ» دىك، باشقىدلر اورسلرغه چىرلر ينى اجاره گه بىرگاندە بىر برسىمىنە بىرگان لقبلىرى بولسه كىرەك. اورسلرغه چىر بىن، بولونن اجاره گه بىروب تورا نورغان باشقىدلرغه اورسلر ۋوتچىنىڭ دىب ايتەلر. باشقىدلر ايسه چىر بىن، بولونن اجاره گه آلوب توتا نورغان اورسلر نى ده ۋوتچىنىڭ دىب ايتەلر. اورمىز «كسلى» ده تورامىز. «كسلى» گه بىك كوب باشقىد كىله در. اورامده بىرر باشقىدە اوچراب «فايا باراسڭ؟» دىگان سؤال گه: «ۋوتچىنىڭ گه» جلى قامر اشارغه بارام دىگان جوابنى بىرە در. بوگون اورس جمعهسى (پكشبنه) دىب «كسلى» گه ۋوتچىنىڭ گه دىب باشقىد بىك كوب كىله در. لقبنڭ معناسىنى حاضر گه بلمام. نىكشروب معناسىنى يازسام كىرەك.

نور محمد بوبى. «كسلى».

II

«باشقىد» آتالغان تورك قىبىله سىنڭ ايجنده خانلىقلر بىرلىگاندن سوڭ كىلوب قوشلغان بايتاق قوملر بولوب، بونلرنڭ بىر گه ايه بولغانلرى و بولماغانلرى بار. بونلردن اصل باشقىدلرغه سوڭندن كىلوب قوشلوب «باشقىد» آتالوب ده بىر گه ايه بولغانلرى «ياساچنوى» دىب آتالا. خلق نلندە باصافلى دىلر. بىر گه ايه بولماغانلرى «پروپوشچىنىك» دىب آتالا. خلق نلندە مېشچان ياكه بىرسز خلق دىلر. باشدىن اوق بىر گه توب ايه بولغان باشقىدلر «ۋوتچىنىڭ» دىب آتالار. خلق نلندە «آصابه» (عصبه) باشقىدلر دىب بورتا، در. روس نلندە آتا، بابا بىرىنە «вотчина» دىب ايتەل. «آصابه» باشقىدلر ده بابالرنڭ بىرنە اولترغانلقدن روسلر آلارنى «вотчинникъ» دىب آتاغانلر «آصابه» باشقىدلر ايسه: بىرم، اورنبورغ، اوفانگوبىرنالرنده بار. آتا، بابالرنڭ نل وعادتلر ينى بوغالتماي صافلاب و «كوچه» مېششت ايتب كىلگىنلرى اورنبورغ گوبىر ناسى اورسكى اوبازىڭ باشقىدلر نى در.

حبيب الله عابدى «اوقا»

اورنبورغده «وقت» مطبعه سنده هر تورلى كتايلر، اسچوت، بلانقه، كانويرت، تىرىك هم وىزىت كارتچكه لرى اشلەر گه زاكاز قبول ايتله. امتحانلر ايجون شهادتنامه، آفرىن، تحسىن، امتىياز، مقبول، حسن خط مكافاتى، اخلاق مكافانى كاغدىلرى تورلى بويانده حاضرلندى. بىر آز زاداتكه يباروب صورغانلرغه بلا توقف نالور ايله يبارىلور. آدرس: «ВАКТЪ» Оренбургъ, редакция газ.